

การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่อง
เสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท

AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF LIBERTY
IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระมหาฐานันดร เขมปญโญ (มือแป)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๖

ISBN 974-575-963-5

การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่อง
เสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระมหาฐานันดร เขมปญโญ(มือแป)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

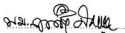
AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT
OF LIBERTY IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

PHRAMAHA THANANDORN KHEMAPANYO

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหา
บัณฑิตสาขาวิชา ปรัชญา

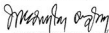

(พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระมหา ส่วน สิริธมโม)

กรรมการ

(พระมหาฤๅษณะ ตรีโน)

กรรมการ

(รศ.ดร.สุนทร ณ รั้ง)

กรรมการ

(รศ.ดร.จินดา จันทร์แก้ว)

กรรมการ

(ดร.สุรพล สุยะพรหม)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาฤๅษณะ ตรีโน ประธานกรรมการ

รศ.ดร.จินดา จันทร์แก้ว กรรมการ

ดร.สุรพล สุยะพรหม กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาฐานันดร เชมบุญโญ (มื่อแป)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาภุชฌะ ตฤโณ ป.ธ.๓, พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.(Phil.)

: รศ.ดร.จินดา จันทิรแก้ว ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A. (Philosophy),
Ph.D.(Philosophy).

: ดร.สุวพล สุยะพรหม ป.ธ.๔, พธ.บ., M.A. (Politics),
Ph.D.(Political Science).

วันสำเร็จการศึกษา : ๓ เมษายน ๒๕๔๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ประสงค์ที่จะศึกษาทัศนะเรื่องเสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะหาข้อสรุปเกี่ยวกับจุดยืนในการกระทำที่เป็นเสรีภาพ ทั้ง โณมเวธการและจุดหมายที่เป็นเสรีภาพ เป็นการตอบปัญหาให้แก่ตัวเองและสังคมที่กำลังเรียกร้องต้องการเสรีภาพ เมื่อเป็นเช่นนั้นทัศนะแนวความคิดเรื่องเสรีภาพของพุทธ ปรัชญาเถรวาทจะมีอยู่บ้างหรือไม่ และถ้ามีจะให้คำตอบว่าอย่างไรเป็นเรื่องที่น่าศึกษา

ในการศึกษาวิจัยผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาของงานวิจัยออกเป็น ๕ บท ซึ่งแต่ละ บทจะอธิบายถึงจุดประสงค์ที่ต้องการศึกษา ดังนี้

บทที่ ๑ กล่าวถึงความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาที่จะต้องนำมาศึกษา

บทที่ ๒ กล่าวถึงความหมายทั่วไปของเสรีภาพตามทัศนะของนักคิดนักปรัชญา ต่าง ๆ ว่าท่านมีทัศนะอย่างไรและมีขอบเขตการใช้เสรีภาพอย่างไร นำเอามาวิเคราะห์ทำความเข้าใจ

บทที่ ๓ กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องเสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีอยู่ในพระ ไตรปิฎกมหาวิทยาลัย มีความจากตัวอย่างบุคคล ตัวอย่างหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง

บทที่ ๔ กล่าวถึงลักษณะการใช้เสรีภาพในพุทธศาสนา วิธีการสร้างให้มีเสรีภาพตามหลักพุทธศาสนา เปรียบเทียบการใช้เสรีภาพในพุทธศาสนากับประชาธิปไตย และการใช้เสรีภาพในบริบทของสังคมไทย

บทที่ ๕ กล่าวถึงบทสรุปที่ได้ศึกษาวิจัยมาทั้งหมดพร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการนำปัญหาที่ยังไม่ได้ศึกษาไปค้นคว้าต่อไป

จากการศึกษาวิจัยมาทั้งหมดผู้วิจัยได้พบข้อสรุปอันเป็นประโยชน์ เกี่ยวกับการใช้เสรีภาพในทัศนะของพุทธปรัชญา ดังนี้

๑. คำว่าเสรีภาพในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทมีความหมายอยู่ ๒ นัยแรก หมายถึงวิธีการคือการกระทำ ทำได้ตามที่ต้องการไม่มีอุปสรรคขัดขวาง มีความเป็นใหญ่ในตัวเอง เป็นตัวของตัวเองสามารถเลือกวิธีคิดได้ด้วยตัวเอง ไม่มีอำนาจอื่นใดมาบังคับ เน้นที่สองหมายถึงเสรีภาพที่เป็นจุดหมายเป็นผลของการปฏิบัติ ทำให้มีความสุขได้รับเสรีภาพ ๔ ด้าน คือ ๑) เสรีภาพทางกาย ได้แก่การไม่ถูกบีบคั้นจากการขาดแคลนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ๒) เสรีภาพทางสังคม ได้แก่การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมไม่ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ไม่อยู่ท่ามกลางความรุนแรง การก่อการร้าย และภัยสงคราม ๓) เสรีภาพทางอารมณ์ หรือทางจิต ได้แก่ การไม่ถูกอำนาจกิเลสครอบงำ การมีคุณภาพจิตดีเช่นมีความเมตตากรุณา มีสุขภาพจิตดีสดชื่นแจ่มใส ๔) เสรีภาพทางปัญญา ได้แก่การไม่ถูกบีบคั้นจากความไม่รู้ มีความรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นปัญญาของผู้บรรลุมรรณ

๒. การใช้เสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท..เป็นการใช้เสรีภาพที่มีขอบเขตอันประกอบด้วยปัญญา ไม่ล่วงละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่น เป็นการใช้เสรีภาพที่เป็นการพัฒนาตัวเองมากกว่าที่จะร้องทุกข์จากบุคคลอื่น เป็นการใช้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะคิดจะทำอะไรก็ตาม ต้องคิดถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายคือความหลุดพ้นปัญหาทางกาย ทางจิต ทางปัญญา ไม่เป็นไปเพื่อสนองกิเลสของตัวเอง

๓. เมื่อนำไปเปรียบเทียบการใช้เสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท การใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนากับประชาธิปไตยในส่วนที่ว่าด้วย สิทธิ หน้าที่ อิสระภาพ และความเสมอภาค มีความแตกต่างกันบ้าง คือ ประชาธิปไตยเน้นเรื่องสิทธิมากกว่าหน้าที่ ในพระพุทธ

ศาสนาเน้นหนักที่มากกว่าสิทธิ ในส่วนที่ว่าด้วยอิสรภาพความเสมอภาคประชาธิปไตยเน้นเรื่องอิสรภาพความเสมอภาคในการไม่ถูกแทรกแซงจากผู้อื่นที่มีประเทศเป็นเอกราช มีความเสมอภาคกันทางกฎหมาย ในพระพุทธศาสนาเน้นอิสรภาพที่หลุดพ้นจากกิเลสภายในมากกว่าการสร้างให้มีเสรีภาพ ในพระพุทธศาสนาสร้างได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ส่วนในประชาธิปไตยสร้างได้ด้วยการปฏิบัติตามระเบียบด้วยบทกฎหมาย

Thesis Title : AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF LIBERTY
IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

Researcher : PHRAMAHA THANANDORN KHEMAPANYO

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Grissana Taruno Pali 3, B.A., M.A., Ph.D.

: Assoc. Prof. Dr. Chinda Chandrkaew Pali 6 B.A., M.A., Ph.D.

: Dr.Surapon Suyaprom B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : April 03,2003

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to critically study the concept of freedom in Theravada Buddhist philosophy, including some related ideas for seeking a clear-cut standpoint about in terms of both means ends and also for working out for freedom essentially required individually and socially. It is worth attempting as to how Theravada Buddhist philosophy could make a contribution to such a condition.

The thesis is divided into five chapters in which main ideas are contained as followed :-

1. The principles and reasons of the issue are explained for the reseach.
2. Surveying general meanings of freedom along with opinions of some scholars and philosophers on this concept for critically analyzing and evaluating.
3. Explaining Theravada philosophical concept of freedom as appearing in the Tipitaka and systematically analyzing and interpreting from the standpoint of the Dhamma and examples shown therein

4. Mentioning the form of freedom applying and the principle of institution of Freedom in Buddhism comparing to applying of freedom between Buddhism and democracy including adaptation in Thai modern social circumstances.

5. Mentioning the all studied and researched conclusion with proposition in advising and introducing the matters which have not yet been being studied and analyzing to go on the research.

From studying by all researchs, the great contributions of conclusion on applying of Freedom on the thought of Buddhist philosophy are as following :-

1. The word "Freedom" on thought of Theravada Buddhist philosophy has two implications. Firstly, it means the method or the acting of what without obstacles or barriers can be operated. It is itself at its greatness, being of itself by being able to choose the way of life by itself, not being controlled by any power. Secondly, it means the Freedom which is the aim or the result doing, causing happiness and having the four-sided- Freedom, they are 1) Physical freedom or not being disturbed by lacking at food clothing, shelter and medicine. 2) Social freedom or neither being socially exploited nor being human rights violated as well as non existing in the situation of violation, terrorism and war-fare. 3) Emotional Freedom or not being controlled by any power of defilement's, Being good of mental quality such as kindness and gracefulness, Being good of mental health such as freshness and merriness. 4) Intellectual freedom, or not being governed by ignorance but by the wisdom of the Damma Finder, resulting in knowledge and comprehension about the various matters in reality.

2. Freedom in Theravada Buddhist philosophy has definitely, reasonedlly and creatively been applied for more development and creation by thought by speech and by acting than for using in violation of others. Above all freedom is meant as the for physical mental and intellectual salvation. Freedom is not used for supplement self-defilements.

3. There are some differences in applying of Freedom about right, duty, liberty and equality between Theravada Buddhist philosophy and democracy. The latter stresses more the right than the duty while the former emphasizes more the duty than the right. In the respect of liberty and equality the latter stresses the liberty such as independence of the nation, not intervened by the other nor equality by law, while the former stresses more mental liberty in salvation out of defilements than physical one. Institution of Freedom in Buddhism would be originated by practicing Dhamma in it while Freedom in democracy is originated by belief and by following the regulating positive law.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะอาศัยความเมตตาอนุเคราะห์จากหลายฝ่ายผู้วิจัยจะขอขอบคุณเป็นอย่างสูง ประกอบด้วยอาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระมหาภุชยะ ตรีโณ ภ.ดร.จินดา จันทน์แก้ว ดร.สุรพล สุธะพรหม ที่ให้ความช่วยเหลือและนำพร้อมตรวจแก้วิทยานิพนธ์ด้วยดีมาตลอด ขอพระคุณคุณอาจารย์ในบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน

ขอขอบพระคุณอาจารย์พระมหาสมจินต์ สมณปัญญา คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย เป็นต้นตลอดถึงคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ทุกท่าน กราบขอบพระคุณพระเทพวิสุทธิเวที (วิจิตร อาสโภ) เจ้าอาวาสวัดมหาพฤฒารามพระอุปัชฌาย์ผู้ให้การอุปสมบท พระโณณปัญญารังษี (สมนึก ปัญญาโชโต) รองเจ้าอาวาสวัดมหาพฤฒาราม ผู้เป็นอาจารย์ให้ที่พักพิงอาศัยและให้กำลังใจตลอดระยะเวลาการศึกษา

กราบขอบพระคุณพระเถระานุเถระในวัดมหาพฤฒารามทุกท่านมีพระสุชีวะญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ) ผู้เป็นอาจารย์และเป็นแบบอย่างในด้านการศึกษาแก่ผู้วิจัย พระมหา นพพล ปญฺญสุวฑฺฒโน พระอาจารย์ที่เลี้ยงตั้งแต่เป็นสามเณรจนถึงปัจจุบันได้เชื้อเชิญให้ยืมพระไตรปิฎกในการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นเอกปริญญาทุกท่านโดยเฉพาะพระมหาสุภชัย ปิยะมุนฺชโย วัดมหาธาตุ ขอขอบคุณพระครูใบฎีกาสันน หอยภูเฒ่า เจ้าหน้าที่ห้องสมุดผู้ให้คำแนะนำและให้ยืมหนังสือ ขอขอบคุณพระมหาสมพงษ์ จิตฺคุโณ กัลยาณมิตรผู้เชื้อเชิญในด้านการพิมพ์และการใช้คอมพิวเตอร์ และอีกหลายท่านที่ไม่ได้กล่าวชื่อในที่นี้ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเหล่านั้น จึงขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ความดีและคุณประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอถวายเป็นสักการบูชาแด่พระรัตนตรัย และขอมอบเป็นธรรมบวรณาการแด่อุปัชฌาย์อาจารย์ พร้อมทั้งบิดามารดาตลอดจนท่านผู้มีอุปการะคุณทุกท่าน

พระมหาฐานันดร เขมปญฺโญ

๓ เมษายน ๒๕๔๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และตัวย่อ

อักษรชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระศักราช ๒๕๑๙ ในที่นี้ขอเรียกย่อ ๆ ว่า “ฉบับมหาจุฬาฯ แปล” เวียงตามลำดับคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
 ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
 ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
 ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑนาลก์ (ภาษาไทย)
 ม.อุป. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุเปกปิณฑนาลก์ (ภาษาไทย)
 ส.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
 ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
 อจ.ติก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนินาต (ภาษาไทย)
 อจ.สุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนินาต (ภาษาไทย)
 อจ.อญฺญก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อญฺญกนินาต (ภาษาไทย)
 อจ.ทสก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนินาต (ภาษาไทย)
 จ.ชา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก จุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)

คัมภีร์อื่น ๆ

จุ.ชา.อ. (บาลี) = จุททกนิกาย ชาดกอรุณกถา (ภาษาบาลี)
 อจ.สคฺตก-อญฺญก-นวก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรตฺปนฺนํ สคฺตก-อญฺญก-
 นวกาทินินาตอรุณกถา (ภาษาไทย)

วิธีอ่าน เช่น

(๑) พระไตรปิฎก ข้าง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น วินย.ม. ๑/๑/๑ หมายถึงวินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑ หน้าที่ ๑.

(๒) อรรถกถา ข้าง เล่ม/หน้า ตัวอย่างเช่น ขุ.ธ.ธ. ๓/๑๓ หมายถึงอรรถกถา ธรรมบท ในขุททกนิกาย เล่มที่ ๓ หน้าที่ ๑๓.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ง)
กิตติกรรมประกาศ	(ข)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ฎ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและผลงานที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
บทที่ ๒ วิเคราะห์ความหมายของเสรีภาพ	๑๒
๒.๑ นิยามความหมายทั่วไปของเสรีภาพ	๑๒
๒.๒ เสรีภาพตามความหมายของพระพุทธศาสนา	๑๓
๒.๓ เสรีภาพตามความหมายของนักคิดทางพระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๔ ความหมายของเสรีภาพในปรัญญาทั่วไป	๑๔
๒.๕ ความหมายของเสรีภาพในเชิงรัฐศาสตร์	๒๘
๒.๖ เสรีภาพในความหมายบริบทสังคมไทย	๓๑
๒.๗ สรุปวิเคราะห์	๓๘
บทที่ ๓ แนวคิดเสรีภาพในพระไตรปิฎก	๔๐
๓.๑ แนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระไตรปิฎก	๔๑
๓.๑.๑ เสรีภาพในความหมายที่เป็นลักษณะการแสดงออกของบุคคล	๔๒
๓.๑.๒ เสรีภาพในความหมายที่เป็นผลของการปฏิบัติ	๔๙

๓.๒ ตัวอย่างการให้เสรีภาพที่ปรากฏในพระสูตร	๖๒
๓.๒.๑ พระพุทธศาสนาให้เสรีภาพแก่ทุกคนไม่ว่าให้มีการแบ่งชั้นวรรณะ	๖๒
๓.๒.๒ พระพุทธศาสนาไม่ให้มีการซื้อขายทาส	๖๖
๓.๒.๓ พระพุทธศาสนาสอนให้มีเมตตาแก่สัตว์	๖๘
๓.๒.๔ พระพุทธศาสนาให้เสรีภาพไม่บังคับให้เชื่อ	๖๙
๓.๒.๕ สรุปวิเคราะห์	๗๐
๓.๓ ตัวอย่างพระอริยบุคคลที่บรรลุธรรมทำให้มีเสรีภาพที่แท้จริง	๗๑
๓.๓.๑ ภิกษุปัญจวัคคีย์บรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมจากปัพพัตตนสูตร และอนัตตลักขณสูตร	๗๑
๓.๓.๒ พระอชัฏบรรลุธรรมด้วยการฟังอนุพัทติกาและอริยสัจ ๔	๗๔
๓.๓.๓ พระอสุเวสาลีสลับ ๑ ที่นั่งและบิณฑบาตบรรลุธรรมด้วยการ ฟังอาทิตตปริยายสูตร	๗๕
๓.๓.๔ พระอสีติบริวารบรรลุธรรมด้วยการฟังที่ทณฐคร	๗๖
๓.๓.๕ พระโมคคัลลานะบรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมจากแก้ววง และโอวาท ๓ ข้อ	๗๗
๓.๓.๖ สรุปวิเคราะห์	๗๘
๓.๔ ตัวอย่างมนุษย์กับมนุษย์ที่ไม่มีเสรีภาพและมีเสรีภาพ	๘๐
๓.๔.๑ สัตว์นรกที่อยู่ในทุกคติภูมิไม่มีเสรีภาพ	๘๑
๓.๔.๒ มนุษย์ภูมิและเทวดาภูมิมีเสรีภาพในระดับปุถุชน	๘๒
๓.๔.๓ อริยบุคคลมีเสรีภาพ	๘๔
๓.๔.๔ สรุปวิเคราะห์	๘๕
๓.๕ สรุปวิเคราะห์	๘๗
บทที่ ๔ วิเคราะห์การใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา	
และการใช้เสรีภาพในสังคมไทยปัจจุบัน	๙๐
๔.๑ การใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา	๙๐
๔.๑.๑ วิเคราะห์เปรียบเทียบเสรีภาพในประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนา	๙๓
๔.๑.๒ วิเคราะห์วิธีการสร้างเสรีภาพในพระพุทธศาสนา	๑๐๗

๔.๒	วิเคราะห์การใช้เสรีภาพในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๑๓
๔.๓	สรุปวิเคราะห์	๑๑๖
บทที่ ๕	สรุป และ เสนอแนะ	๑๑๙
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๑๙
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๒๖
	บรรณานุกรม	๑๓๕
	ประวัติผู้วิจัย	๑๓๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เป็นสัตว์มีชีวิตที่ต้องการความอิสระเสรี แต่การดำรงชีวิตของมนุษย์มักจะต้องคิดว่าตนเองไม่มีความเป็นอิสระ ในการจะทำอะไรจะต้องคิดอะไรต้องอยู่ในกรอบของสังคม นั้น ๆ จะนับถือศาสนาหลักการเมืองอะไรต้องปฏิบัติตามคนส่วนใหญ่ ในสังคมจะเสนอความคิดจะแสดงออกอะไรก็กลัวจะไปกระทบกระเทือนชนบทรรมนิยมประเพณีของสังคม กลัวสังคมยอมรับไม่ได้ ไม่อยากให้เราเรียกตนว่าเป็นแกะดำในสังคม รู้สึกอึดอัดใจไม่มีความเป็นอิสระ มีความอึดอัดทั้งทางกายและทางใจ ทางกาย เช่น ไม่ได้แสดงออกอย่างที่ต้องการอย่างที่ยากแสดง ทางใจ เช่น กระวนกระวายใจติดอยู่ในกิเลสตนหาวิธีกว่าไม่มีความเป็นอิสระ จะเห็นได้ในสังคมไทย เช่น ปัจจุบันวัยรุ่นเรียกร้องเสรีภาพในการแสดงออก สื่อมวลชนเรียกร้องเสรีภาพในการเสนอข่าวสาร ประชาชนเรียกร้องเสรีภาพในการปกครองแบบระบบประชาธิปไตยซึ่งมีเสรีภาพเป็นหัวใจสำคัญ บางคนเรียกร้องเสรีภาพให้แก่ตนเองด้วยการออกบวชเพื่อแสวงหาโมกขธรรม ถ้าจะถามว่าพวกเขาเรียกร้องไปทำไม พวกเขาก็คงจะตอบว่าเรียกร้องไปเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนประสงค์ ในสิ่งที่ตนควรจะเป็น และในสิ่งที่ตนเองปรารถนา

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ นักศาสนาหรือนักปรัชญามักจะมีแนวทางในการหาทางออกให้แก่มนุษย์ที่เรียกร้องเสรีภาพได้ว่า โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่ ถ้ามีความรับผิดชอบแต่ไหนเมื่อยังไร และในทางพระพุทธศาสนามีคำสอนที่ให้เสรีภาพแก่มนุษย์หรือไม่ ถ้ามีพระพุทธศาสนาได้ให้เสรีภาพแก่มนุษย์อย่างไรเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะทำการศึกษา การที่มนุษย์จะมีเสรีภาพในสิ่งใดนั้นมนุษย์ต้องมีสิทธิในสิ่งนั้นก่อน ถ้าไม่มีสิทธิในสิ่งนั้นก็ไม่สามารถที่จะมีเสรีภาพในสิ่งนั้นได้ ลักษณะคำสอนในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่มนุษย์อย่างชัดเจนอย่างที่ปรากฏในกาลามสูตรพระพุทธเจ้าได้ให้สิทธิเสรีภาพในการเชื่อโดยวางหลักไว้ดังนี้คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะฟังตามกับมา อย่าปลงใจเชื่อเพราะน้าสืบกันมา อย่าปลงใจเชื่อเพราะข่าวลือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะอ้างคำร่ำ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนิกายเขาเอง อย่าปลงใจเชื่อเพราะคาดคะเน อย่าปลงใจเชื่อ

เพราะศรัทธาในการ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรงกับที่ตัวเองคิด อย่าปลงใจเชื่อเพราะเห็นว่าพอเชื่อถือได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะเป็นครูของเรา จะเชื่อได้ก็ต่อเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจึงจะเชื่อ* และปฏิเสธเจ้าสิทธิที่ชื่อว่า มักลิสโคสาล ซึ่งเป็นหนึ่งในเจ้าสิทธิอาชีวาทังหกมีปุณณะกัสสปะเป็นต้น ที่กล่าวว่า “โลกถูกสร้างขึ้นมาจากเทพประกาศแล้วก็ค่อย ๆ คลี่คลายตัวเองออกมาคล้ายกับกลุ่มด้ายที่เรียวยาวตัวเองไปตามพื้นดิน” จากคำกล่าวนี้มนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะเรียกร้องอะไรในชีวิต เพราะทุกอย่างถูกกำหนดไว้แล้วโดยพระเจ้า แต่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าโลกไม่ได้ถูกกำหนดโดยพระเจ้าหรืออำนาจอื่นใด มนุษย์มีสิทธิในชีวิตของตัวเองกำหนดชีวิตด้วยตัวเองมีกรรมเป็นของตัวเอง มนุษย์จะดีหรือชั่วเป็นไปตามกรรมที่มนุษย์สร้างไว้ เพราะในตัวของมนุษย์มีธาตุแห่งความวิเศษอยู่และผลของธาตุอันนี้ทำให้มนุษย์สามารถทำหน้าที่เป็นผู้กระทำ และธาตุแห่งการวิเศษนี้เองที่เป็นเจตน์จำนงเสรีของบุคคล พระพุทธศาสนายังมีธาตุอื่น ๆ อีกคือธาตุแห่งการกำเนิด (นิกมมธาตุ) ธาตุแห่งความพยายาม(ปริกมมธาตุ) ธาตุแห่งพลังกำลัง(ถามธาตุ) ธาตุแห่งความตั้งมั่น(ฐิติธาตุ) และธาตุแห่งความพากเพียรอย่างมั่นคง(ธุวิโกมมธาตุ) จึงธาตุเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับภาวะของตนและนี้ก็แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่าเจตน์จำนงเสรี (Free Will) นั้นมีอยู่จริง*เมื่อเป็นเช่นนี้คำสอนในพระพุทธศาสนาจึงให้สิทธิเสรีภาพแก่มนุษย์ในการเลือกที่จะดำเนินชีวิต แต่อยู่ในขอบเขตที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

กล่าวโดยสรุปแล้วพระพุทธเจ้าน่าจะทรงเห็นสิทธิของมนุษย์ ๓ ประการ

๑. สิทธิในร่างกายและชีวิตเพราะพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นเจ้าของร่างกายและชีวิต ในฐานะเจ้าของชีวิตย่อมมีสิทธิเต็มที่ในการที่จะทำอะไรก็ได้กับร่างกายและชีวิตนั้น แม้มีขอบเขตอยู่ที่ไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น* เมื่อมนุษย์มีสิทธิในร่างกายและชีวิตมนุษย์ก็มีเสรีภาพในการดำรงชีวิต

* อ.สุ.ดิ.ก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

* อ.สุ.ดิ.ก. ๒๐/๕ (๑๗) อ.สุ.ดิ.ก. ๒๒/๑๗๗ (๑๐๐๗). ช้างโม เคน. ชื่น. ชย. ดิลก. เก. จริยศาสตร์แนวพุทธ, แปลและเรียบเรียงโดย สุจิตาน พอลอยมูม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กัมมการุญราชมานิต, ๒๕๖๔), หน้า ๗.

* อ.ม.การ พรหมพา. “สิทธิในดินแดนของพุทธศาสนา”, พุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑

(มกราคม-เมษายน ๒๕๖๔) : ๕๖.

๒. สิทธิในการยอมรับนับถือ พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องจริยธรรมสังคมที่มุ่งให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมนุษย์ ให้นมนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยการยอมรับนับถือเสมอภาคกัน ไม่ใช่เพื่อมนุษย์เป็นทางผ่านของตน การใช้เพื่อมนุษย์เป็นทางผ่านสู่เป้าหมายของตน ถือว่าไม่ชอบธรรมในพระพุทธศาสนา^๓ เมื่อมนุษย์มีสิทธิในการยอมรับนับถือมนุษย์ก็มีเสรีภาพในการปฏิบัติต่อกันด้วยความยอมรับกันตระหนักถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าของชีวิตอันเสมอเท่าเทียมกัน

๓. สิทธิในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตัวเองตามแนวที่ชอบ กล่าวคือ พระพุทธศาสนามุ่งให้บุคคลที่ตนเองและพยายามสร้างสัจธรรมของตนเองตามทางของคลองธรรม พัฒนาตนเองตั้งแต่ระดับต่ำ ไปจนถึงระดับสูงที่เรียกว่านิพพาน จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการพัฒนาตนเอง ตั้งแต่ระดับต่ำจนถึงพระนิพพานซึ่งเป็นอิสระที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา

ในศาสนาฮินดู มีทั้งคำสอนที่เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกและพระเจ้าไม่ได้สร้างโลก คำสอนที่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก พระเจ้าสร้างโลกและมนุษย์ให้เป็นไปตามเจตจำนงของพระเจ้าและคำสอนที่ว่าพระเจ้ามียู้งจริงแต่ไม่เป็นผู้สร้างหรือผู้ทำลายเป็นเพียงแต่คอยรักษาและให้กำลังใจแก่คนทำดี คำสอนที่เชื่อว่าพระเจ้านี้เป็นผู้สร้างโลกสร้างมนุษย์ รักษาโลก ทำลายโลก คำสอนในลักษณะนี้จะไม่ให้เสรีภาพแก่มนุษย์ มนุษย์จะไม่มีสิทธิในตัวเอง เหมือนกับเจ้าลัทธิมีการลิดเลาศาสตร์ที่เป็นหนึ่งในอวิชชาทั้งหมดที่เชื่อว่า "โลกถูกสร้างขึ้นมาจากเทพประกาศิตแล้วก็คือๆ คลี่คลายตัวเองออกมาคล้ายกับกลุ่มด้ายที่เวิ้งว้างตัวเองไปตามพื้นดิน" ส่วนคำสอนที่สอนว่าพระเจ้ามียู้งจริงแต่พระเจ้าไม่ได้สร้างโลกสร้างมนุษย์เพียงแต่รักษาและให้กำลังใจแก่ผู้ที่ทำดี เป็นบุรุษพิเศษ เป็นผู้ให้พระคุณแก่มนุษย์ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสร้างความรักและความรักดีในพระองค์ อันจะนำไปสู่การหลุดพ้น^๔ คำสอนในลักษณะเช่นนี้มีอยู่ในปรัชญาสำนักนยายะ ไวศยิกะ สาขะ โยคะ มีมานสา และเวทนาถะให้สิทธิให้ความเป็นอิสระแก่มนุษย์ในการพัฒนาชีวิตมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต

^๓ สมภาร พรหมภา "สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา", พุทธศาสนศึกษา, : ๔๖.

^๔ คำควล ศรัณย์ จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิจิตรธรรมจักรกิจ), หน้า ๖๐.

ศาสนาในจีนเช่นศาสนาขงจื้อ ได้ให้ความสำคัญแก่มนุษย์ว่ามนุษย์มีสิทธิในชีวิตของตนเอง อย่างที่ขงจื้อได้ตอบปัญหาแก่เจ้าผู้ครองนครผู้ว่า “ความเจริญและความเสื่อม สุขหรือทุกข์ย่อมสำคัญอยู่ที่ตัวบุคคล จะอยู่ที่บัญชาของพระเจ้าหรือที่ฟ้าดินบันดาลก็หาไม่ได้” บุคคลในที่นี้ก็คือมนุษย์เมื่อให้ความสำคัญแก่มนุษย์มนุษย์ก็มีสิทธิในตัวเอง มีเสรีภาพที่อยู่ในขอบเขต

ในศาสนาคริสต์ตามความเชื่อมนุษย์เป็นผู้ถูกสร้าง มนุษย์ไม่มีสิทธิในชีวิตเพราะพระเจ้าเป็นผู้สร้างเป็นเจ้าของมนุษย์ แต่ถ้ามองในแง่มนุษย์มีพระฉายาของพระเจ้ามนุษย์ก็มีสิทธิที่จะได้รับมอบหมายจากพระเจ้าเป็นตัวแทนของพระเจ้า ตามพระคัมภีร์มีอยู่ตอนหนึ่งกล่าวว่า “มนุษย์เป็นผู้ครอบครอง” การครอบครองในที่นี้หมายถึงการได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ดูแลในสรรพสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น เมื่อมนุษย์มีสิทธิในชีวิต มนุษย์ก็มีสิทธิที่จะเลือกดำเนินชีวิตแต่ต้องอยู่ในขอบเขตจำกัดเพราะมนุษย์มีศักยภาพในขอบเขตจำกัด”

ในทัศนะของปรัชญา เกี่ยวกับมนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่ นักปรัชญาฝ่ายอสังคมนิยม มีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่ามนุษย์ก็คือเครื่องจักร เครื่องจักรมันทำงานได้เป็นจังหวะแต่ละชิ้นส่วนของมันดำเนินไปเป็นจังหวะเหมือนกับถูกสั่งให้เป็นอย่างนั้น เป็นไปตามกลไกต่าง ๆ จึงไม่สามารถที่จะเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตของตัวเองได้ มนุษย์จึงไม่มีอิสระ”

ในทัศนะของปรัชญาจิตนิยม มีความเชื่อว่า มนุษย์มีธรรมชาติเป็นสองคือกายกับจิตและเชื่อต่อไปว่าจิตเป็นผู้เริ่ม เป็นผู้บังคับบัญชาเป็นผู้กำหนดความเปลี่ยนแปลงหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับกาย จิตนิยมเชื่อว่า เมื่อมนุษย์ตกอยู่ในสภาพอย่างหนึ่งจิตจะเป็น

*ถ้าควล ศรีมันี,ดร.,จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก, หน้า ๑๕๕.

*เสรี หรือกับกัย,ศาสนาจารย์ขณะจิตต์ ฉิมมัย, “ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและเสรีภาพ ของมนุษย์ในทัศนะคริสต์เถียน”ใน พุทธวิบัติ : วิกฤติศาสนาพุทธนิกายเถรวาท, พิทยา ร่องกุล,บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด,๒๕๔๒) : ๒๕๕ - ๒๕๗.

*วิทย์ วิศุทพจน์,ศ.ดร.,ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต,พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๑๕๑๑),หน้า ๖๔.

ผู้ทำหน้าที่เลือกอย่างอิสระแล้วส่งไปให้ร่างกายเป็นไปตามนั้นดังนั้นจินตนิยมจึงเชื่อว่ามนุษย์มีจิตเสรีมีอิสระไม่ได้ถูกบังคับ^๖

ในทัศนะของปรัชญาธรรมชาตินิยม มีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่าทั้งความเป็นอิสระและไม่มีอิสระกล่าวคือมนุษย์ไม่เป็นอิสระในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นเพียงระดับหนึ่งเท่านั้นเพราะมนุษย์ยังเป็นผลผลิตของสภาพแวดล้อม แต่มนุษย์ก็เป็นอิสระอีกระดับหนึ่ง และมีความสามารถที่จะจัดแจงธรรมชาติให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของตนได้^๗ มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองมนุษย์มีการตัดสินใจเลือกและวาดภาพอนาคตเป็นแนวทางกำหนดที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงเจริญขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งหมดนี้เป็นเพราะมนุษย์มีอิสระ

จากที่เห็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นว่ามนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่องเสรีภาพให้ลึกลงไป โดยเฉพาะที่กล่าวไว้ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการเสรีภาพทั้งหลายได้เห็นแนวทางในการตัดสินใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งน่าจะแสดงถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์อย่างแท้จริง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาลักษณะและตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพในพระไตรปิฎก
๓. เพื่อการศึกษาค้นคว้าแนวคิดเรื่องเสรีภาพในบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

เสรีภาพทั่วไปจะใช้เสรีภาพในทัศนะของศาสนาและปรัชญา ส่วนเสรีภาพในพุทธปรัชญา จะใช้เสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท ประเด็นหลักของการวิจัยนี้ คือ เรื่อง “เสรีภาพ” โดยชี้ให้เห็นถึงความหมายและขอบเขตของเสรีภาพในพุทธปรัชญามหาวีระวาท แต่จำกัดอยู่ในเฉพาะประเด็นหลักดังกล่าวนี้เท่านั้น

^๖วิทย์ วิศวเวทย์, ศ.ดร., ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต, หน้า ๖๔

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

เสรีภาพ(Liberty) ในความหมายทั่วไป หมายถึงการกระทำใด ๆ ได้ตามใจชอบ ในเมื่อไม่ทำความเสียหายให้แก่ผู้อื่น เสรีภาพหมายถึงการที่บุคคลมีโอกาสดังกล่าวได้โดยไม่ถูกรบกวนโดยจะถูกควบคุมน้อยที่สุด และการกระทำนั้นไม่ขัดขวางต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามศีลธรรมอันดี ไม่ละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่นเป็นต้น” เป็นความอิสระ ความสุข ความดีเป็นประโยชน์ ที่ให้คุณค่าทางร่างกายและจิตใจ

อิสรภาพ/เสรีภาพ(freedom) ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความหลุดพ้น คือวิมุตติ มีความหลุดพ้นจากการถูกครอบงำตามลำดับ คือ มีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นมีเสรีภาพในชีวิต คือ มีสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง มีเสรีภาพในการยอมรับนับถือคือมนุษยทุกคนมีความเสมอภาคกัน มีเสรีภาพในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเอง” กล่าวคือมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองจนบรรลุธรรมขั้นสูงที่เรียกว่านิพพาน อันเป็นเสรีภาพที่แท้จริงเป็นเสรีภาพที่ไม่มีอีกเลศครอบงำ เสรีภาพในระดับนี้มีความหมายตรงกับวิมุตติในพระพุทธศาสนา ในภาษามนุษย์ใหม่เรียกความหลุดพ้นคือวิมุตติว่าอิสรภาพ ใช้อิสรภาพในความหมายของวิมุตติคือความหลุดพ้นนั่นเอง”

“อุทัย นิธิกุลโต, สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔) : ๑๖๕.

“พระราชบัญญัติธรรมนูญ (หลวงประดิษฐไพฑูรย์), พุทธศาสนาและปัญญานิตยสาร, หน้า ๔๕-๔๖.

“พระธรรมปิฎก (ป.ป.ปยุตโต),ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๑๒.

๑.๕ ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑. แนวคิดเรื่องเสรีภาพของศาสนาและปรัชญา

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่า เสรีภาพ หมายถึงอิสรภาพความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งมีหลายนัย เช่น สภาพที่บุคคลมีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้ ตามที่ตนปรารถนาโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง เช่น เสรีภาพในการพูด ในการเขียนในการนับถือศาสนาในลัทธิการเมือง สภาพที่เป็นอิสระจากสิ่งอื่นไม่พึงปรารถนา เช่น อิสระจากความขัดเคืองคับคั่ง (freedom from want) เป็นอิสระจากโรคภัยไข้เจ็บ (Freedom from disease) สภาพที่พ้นจากอุปสรรคขัดขวางไม่ไห้บุคคลพัฒนาตนเองไปสู่ภาวะที่สมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์ เช่น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า เมื่อจิตหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาเข้าสู่ภาวะนิพพาน เสรีภาพตามนัยนี้ทางพุทธศาสนา เรียกว่า วิมุตติหรือความหลุดพ้น (liberation) ^{๙๙}

ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ ได้เขียนถึงเสรีภาพหรือความเป็นอิสระตามทัศนะของลัทธิมนุษยธรรมชาตินิยมและจิตนิยมว่า ถ้ามองมนุษย์ในทัศนะของสสารนิยมมนุษย์ก็เหมือนกับเครื่องจักรเป็นไปตามกลไกของเครื่องไม่มีอิสระ ถ้ามองมนุษย์ในทัศนะของจิตนิยมมนุษย์เป็นตัวของตัวเอง มีจิตเป็นอิสระจิตมีสิทธิที่จะเลือกทำ แต่ถ้ามองในทัศนะของลัทธิมนุษยนิยมมนุษย์มีทั้งเป็นอิสระและไม่อิสระกล่าวคือมนุษย์ไม่เป็อิสระในระดับหนึ่ง เพราะมีเหตุธรรมชาติทำให้เป็นอย่างนั้น แต่ก็เป็เพียงระดับหนึ่งเท่านั้นในที่สุดก็สามารถเป็นอิสระได้เพราะมนุษย์สามารถจัดแจงกับธรรมชาติได้ ^{๑๐๐}

เกียรติ บุญเจือ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระเจ้าสร้างมนุษย์ว่ามนุษย์แต่ละคนประกอบด้วยจิตและสสาร จิตรณทำให้เรารู้ว่ามนุษย์ถูกสร้างขึ้นจากพระอาจารย์ของพระเจ้าและฤทธิของโลกรมนุษย์เราจึงมีสองหน้าสองหลัง ในด้านจิตใจมนุษย์มีวิญญาณที่มีลักษณะเหมือน

^{๙๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๓.

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน วิทย์ วิศทเวทย์, ศ.ดร., ปรัชญาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๕-๕๗.

พระเจ้า ในฐานะที่มนุษย์เป็นบุคคลจึงมีเสรีภาพและเป็นอมตะเพราะเหตุนี้มนุษย์จึงมีความสามารถที่จะศึกษาและพัฒนาตัวเองได้กล่าวคือมีเสรีภาพในการพัฒนาตัวเอง^{๖๖} คนเราแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบต่อชะตาชีวิตของตัวเอง เรามีเสรีภาพ เราเป็นพระฉายาของพระเจ้า พระเจ้าไม่มีวันขัดขวางเสรีภาพของเรา แต่ทว่าเมื่อชีวิตจบลงเราต้องให้การถึงกิจกรรมที่ดีชั่วที่ทำได้โดยตรงไปตรงมาต่อหน้าพระเจ้า^{๖๗} จากทัศนะนี้ ดร.เสรี หล่อกลิ่นภัย ได้กล่าวว่า พระเจ้าสร้างมนุษย์มาด้วยพระฉายาของพระองค์ มนุษย์มีสิทธิที่จะได้รับมอบหมายจากพระเจ้าให้มีสิทธิในการทำหน้าที่แทนพระเจ้า เมื่อมีสิทธิก็ย่อมมีสิทธิที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง เพราะพระเจ้าสร้างมนุษย์มาให้มีเสรีภาพไม่ได้สร้างมนุษย์ให้เป็นหุ่นยนต์^{๖๘} และถ้าพิจารณาบทบาทของมนุษย์คู่แรกคืออาดัมกับอีฟที่ทั้งสองไปกินผลไม้ที่พระเจ้าห้ามได้ก็ย่อมแสดงว่ามนุษย์มีเสรีภาพ

พี.เฮส พาร์ตริดจ์ (P.H. Partridge)^{๖๙} อธิบายความหมายของเสรีภาพในเชิงประวัติปรัชญาและความคิดทางสังคมว่าเสรีภาพนั้นใช้ในความหมายทางจริยธรรม ทางสังคม โดยหมายถึงสภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคน หรือหมายถึงเงื่อนไขของชีวิตในสังคม ทั้งนี้เพราะเสรีภาพ หมายถึงสภาพการดำเนินชีวิตที่ปราศจากอำนาจ หรือแรงบังคับจากผู้อื่น คน ๆ หนึ่งจะพูดได้ว่ามีเสรีภาพ ก็ต่อเมื่อเราสามารถเลือกจุดหมายของเราเองได้ ตัวเราสามารถเป็นสาเหตุของเงื่อนไขชีวิตตัวเอง เราสามารถเลือกสิ่งที่เราพอใจ และไม่เลือกสิ่งที่เราไม่อยากทำ แต่เมื่อเราเลือกที่จะทำก็สามารถเลือกได้ไม่ถูกบังคับโดยเจตจำนงของบุคคลอื่น ของรัฐหรือของอำนาจที่ขาดอินโด เป็นการให้เสรีภาพที่จะเลือกหรือไม่เลือกไม่มีอำนาจใดมาบังคับ

^{๖๖}กิริติ บุญเจือ,หลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๗),หน้า ๑๗.

^{๖๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๖๘}เสรี หล่อกลิ่นภัย,ศาสนจักรยุคฟื้นฟูจิตวิญญาณ, "ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและเสรีภาพ ของมนุษย์ในทัศนะคริสต์เถียน",ใน พุทธวินิต : วิกฤติศาสนายุคอนุทวีป, : ๒๒๐.

^{๖๙}"P. H. Partridge, "Freedom" in The Encyclopedia of Philosophy, Vol. III, edited by Paul Edwards (New York : The Macmillan Company \$ TheFree press, 1967), pp. 221-225.

๒. แนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะว่า ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมของคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง บุคคลที่บรรลุนิพพานในพุทธศาสนาสูงสุดแล้ว ท่านเรียกว่าเสรีชนหรือคนที่เสรีที่แท้จริง ถ้ายังไม่บรรลุนิพพานยังไม่เสรี แต่จะเสรีได้เป็นขั้น ๆ อาจแยกออกเป็น ๓ ขั้น คือ ขั้นแรก เสรีภาพอย่างต่ำ ได้แก่เสรีภาพของคนที่เข้าใจว่าทำอะไร ๆ ได้ตามใจชอบ ขั้นที่สอง ได้แก่เสรีภาพที่สูงขึ้นมาอีกหน่อยคือทำอะไรได้ตามใจชอบแต่ต้องอยู่ในขอบเขต ขั้นที่สามเป็นขั้นสูงเป็นเสรีภาพที่มีสาระในทางธรรม^{๓๓}

พระราชบัณฑิต (หลวงพ่อบุญญานันทะ) ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่า เสรีภาพหมายถึง จิตใจที่เป็นอิสระไม่อยู่ใต้อำนาจของอะไร ๆ ไม่เป็นทาสของอำนาจกิเลสฝ่ายต่ำ การเป็นทาสทำให้เป็นทาสอย่างพระพุทธเจ้าตรัสว่า สัพพัง ประวะสัง ทุกัง แปลว่าเป็นทาสของสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ ตรงข้ามกับที่ตรัสว่า สัพพัง อิสสระยัง สุขัง แปลว่าเป็นไทอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงเป็นสุข จิตที่เป็นไทนั้นเรียกว่าเสรีภาพ^{๓๔}

พระราชสุทิวาญาณมงคล(หลวงพ่อรัญญู วิฑฺฒโน) ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่าเสรีภาพไม่ใช่การทำอะไรตามใจชอบที่ขอบเขตกันว่าทำอะไรตามใจเป็นโดยแท้ที่มีความหมายลึกกว่าที่คนทั่วไปเข้าใจ ในพระพุทธศาสนาหมายถึงมีชีวิตอิสระเสรีเป็นชีวิตที่มีการควบคุมตัวเองไม่ให้ไปตามอำนาจของสัญชาตญาณและกิเลสค้นหาต่าง ๆ เป็นการใช้อิทธิพลควบคุมตัวเองให้เป็นไปในทิศทางที่ตั้งงามเสรีภาพต้องมาพร้อมกับความรับผิดชอบในอันที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวเองและผู้อื่นตลอดถึงโลกและสังคมที่อยู่อาศัยเสรีภาพอาจแบ่งออกเป็นสองระดับ คือ

ระดับทั่วไป หมายถึงการกำหนดชีวิตของตนเองด้วยตัวเอง ในระดับนี้เสรีภาพแสดงให้เห็นในรูปของความสามารถที่จะควบคุมตัวเอง ให้ชีวิตเป็นไปตามเป้าหมายที่ตนเองวางไว้

^{๓๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมิกจำรัส, ๒๕๓๘), หน้า ๘,

^{๓๔}พระราชบัณฑิต (หลวงพ่อบุญญานันทะ), อยู่กับตัวความรัก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมมิตร จำรัส), หน้า ๗๔-๗๕.

ระดับสูงขึ้น หมายถึงการไม่อยู่ในอำนาจของยึดติดเป็นการหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาต่าง ๆ ตลอดจนไปโดยสิ้นเชิง เป็นชีวิตของการปล่อยวางไม่ยึดติดกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ว่า จะเป็นความดีหรือความชั่ว^{๓๓}

ประยงค์ สุวรรณบุบผา ได้พูดถึงเสรีภาพในพุทธศาสนาว่าหลักพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์ชาติมีเสรีภาพและให้รู้จักใช้เสรีภาพในทางที่พอเหมาะพอดี (มีขอบเขตปฏิบัติ) ไม่ใช่เสรีภาพเกินขอบเขตที่เรียกว่าการใช้เสรีภาพแบบสุดโต่ง หรือเกินขอบเขต (Extreme Liberty) จนไปกระทบเสรีภาพของบุคคลอื่น และพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของใครห้ามไม่ให้มีทาส ชื่อทาส ขาทาส การไร้อิสรภาพเป็นทุกข์สารพัดการมีอิสรภาพเป็นสุขอย่างยิ่งที่กล่าวมาเป็นอิสรภาพภายนอกพระพุทธศาสนาสอนให้มีอิสรภาพภายในอีกเช่นทำจิตให้ว่าง(สูญญตา)ให้ปลอดจากกิเลสขั้นมูลฐานเป็นต้น^{๓๔}

บรรพต วีระชัย ได้กล่าวถึงเสรีภาพในพระพุทธศาสนาว่าในพระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงเสรีภาพไว้บ้างแต่ไม่มีการแยกประเภทของเสรีภาพอย่างที่ปรากฏในทฤษฎีประชาธิปไตย คำสอนพระพุทธศาสนาเน้นมากที่สุดคือเรื่องของการคิดเรื่องระงับจิตใจหรือมโนกรรม พระพุทธองค์ถือว่า“ใจเป็นใหญ่” “ใจเป็นประธาน” สิ่งทั้งปวงมีใจถึงก่อน จะตีวิเคราะห์ด้วยใจ จะสำเร็จหรือล้มเหลวก็ด้วยใจ^{๓๕} ให้เสรีภาพในทางความคิดดังที่ปรากฏในกลาณสูตร

^{๓๓} พระราชสุทธปิฎกฉบับบาลี (หลวงพ่อดัง), พุทธศาสนาและปัญญาชนตะวันตก, (กรุงเทพฯ: หจก.วิริยะพัฒนาโรงพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๓๔} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันตก-ตะวันตก, (กรุงเทพฯ : โอเอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๐๘.

^{๓๕} บรรพต วีระชัย, หลักทางพุทธศาสนากับประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ: องค์การพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๘), หน้า ๕๘.

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑. ทำให้ทราบแนวความคิดเรื่อง "เสรีภาพ" ในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. ทำให้ทราบถึงหลักธรรมและบทบาทของเสรีภาพ
๓. ทำให้บุคคลที่ศึกษาและสนใจในเรื่องเสรีภาพสามารถนำไปเผยแพร่แก่ประชาชนจนเกิดผลกระทบในการใช้เสรีภาพของตนเองได้
๔. ทำให้ประชาชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของการมีเสรีภาพตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยสามารถจัดลำดับได้ดังนี้

๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิ ทุตติภูมิและคำราที่เกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการศึกษา
๒. ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท
๓. ศึกษาแนวความคิดเรื่องเสรีภาพในทัศนะของศาสนาและปรัชญา
๔. สรุปและนำเสนอข้อมูลที่ได้มา

บทที่ ๒

วิเคราะห์ความหมายของของเสรีภาพ

๒.๑ นิยามความหมายทั่วไปของเสรีภาพ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๐ หน้า ๕๔๕ ให้ความหมายของคำว่า "เสรี" เอาไว้ว่า "การที่ได้โดยไม่มีอุปสรรค มีสิทธิจะทำจะพูดได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น" ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จฯ อุดมศึกษา ซึ่งได้ เสด็จฯ สืบเสาะหาเสรี แปลตามรูปวิเคราะห์ว่า การดำเนินไปด้วยตนเอง คือด้วยตนเองเป็นปกติของบุคคลนั้น เหตุฉะนั้นบุคคลนั้นชื่อว่ามีเสรี" ส่วนคำว่า "เสรีภาพ" นั้นมาจาก คำว่าเสรีบวกกับภาวะ เมื่อรวมกันจึงแปลว่า ภาวะแห่งความเสรีหรือมีความเสรี มีคำที่มักจะใช้แทนกันอีกคำหนึ่งคืออิสรภาพ ซึ่งมาจาก คำศัพท์ภาษาบาลีว่า อิสสร แปลว่า เป็นเจ้า เป็นจอม เป็นใหญ่ บวกกับภาวะ รวมกันจึงแปลว่า ภาวะแห่งความเป็นใหญ่ ทั้งเสรีภาพและอิสรภาพ จึงพูดถึงเรื่องเดียวกัน

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๓๗ ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่า

เสรีภาพ หมายถึงอิสรภาพความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งมีหลายนัย คือ ๑) สภาพที่บุคคลมีสิทธิที่จะทำการใด ๆ ตามที่ตนปรารถนา โดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง เช่น เสรีภาพในการพูด ในการเขียน ในการนับถือศาสนา ในสิทธิการเมือง ๒) สภาพที่เป็นอิสระจากสิ่งอื่นไม่พึงปรารถนา เช่น อิสระจากความยึดติดขัดสน (freedom from want), เป็นอิสระจากโรคภัยไข้เจ็บ (Freedom from disease) ๓) สภาพที่พ้นจากอุปสรรคขัดขวางไม่ให้บุคคลพัฒนา

*ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๕๔๕.

*ร.บ.ประยูรศรี ทองสมบุญ, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๙), หน้า ๖๓๖.

ตนเองไปสู่ภาวะที่สมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์ เช่น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า เมื่อจิตหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาเข้าสู่ภาวะนิพพาน เสรีภาพตามนัยนี้ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า วิมุตติหรือ ความหลุดพ้น (liberation)^๒

๒.๒ เสรีภาพตามความหมายของพระพุทธศาสนา

ความหมายของเสรีภาพในพระพุทธศาสนา หมายถึงความสุทธหรือความสงบที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาเข้าสู่ภาวะนิพพาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิมุตติหรือความหลุดพ้น (liberation) กล่าวคือไม่มีอำนาจกิเลสตัณหาใด ๆ มาครอบงำ จะพูดจะทำสิ่งใดทำด้วยอาการที่ไม่มีกิเลสครอบงำ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือการกระทำที่ไม่มีกิเลสครอบงำเป็นเสรีภาพ เสรีภาพให้ผลเป็นความสุทธหรือความสงบ ในพระไตรปิฎกมีพุทธภาษิตที่พูดถึงความสุทธหรือความสงบ เช่น “นตฺถิ สนฺติปริ สฺวํ, สุขีณํจากความสงบไม่มี”^๓ “นิพพานํ ปรมํ สฺวํ, พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^๔ พุทธภาษิตที่อ้างมานี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเสรีภาพในพระพุทธศาสนา ผู้ที่มีเสรีภาพในพระพุทธศาสนาได้แก่พระอริยบุคคลที่ละกิเลสคือสังโยชน์ ๑๐ ข้อ พระอริยบุคคลแต่ละระดับมีเสรีภาพที่ต่างกันเพราะละกิเลสคือสังโยชน์ที่เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพต่างกัน พระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ละกิเลสคือสังโยชน์ที่เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพเบื้องต้น ๓ ข้อ คือ ๑) สักกายทิฏฐิ ละความเห็นว่าเป็นตัวของตน ๒) วิจิกิจจา ละความลังเลสงสัย เคลือบแคลงต่าง ๆ เช่น สงสัยในหลักธรรมคำสอนพระพุทธเจ้าว่า ๓) สีสัพพตปมาสส ละความถือมั่นที่ลพตคือ ความยึดถือผิดพลดไปว่าจะบรรลุหลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและพรต

^๒ วารบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : วารบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

^๓ ร.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๒๕.

^๔ ร.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๒๕.

พระอริยบุคคลชั้นพระสกาคามี ละกิเลสซึ่งสังโยชน์ที่เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพเบื้องต้น ๓ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้แล้ว ยังละ ราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงได้ ทำให้มีเสรีภาพมากขึ้น

พระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามี ละกิเลสซึ่งสังโยชน์ที่เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพเบื้องต้น ๕ ข้อเพิ่มจากข้างต้น ๓ ข้อ คือ การมรณะ ความกำหนัดยินดีในกาม ความผิดในกามคุณ และปฏิริยะความกระทบกระทั่งในใจความหุนหันผดชัฏเคืองไม่พอใจ ทำให้มีเสรีภาพมากขึ้น

พระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์ ละกิเลสซึ่งสังโยชน์ที่เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพ ๑๐ ข้อเพิ่มจากข้างต้นอีก ๕ ข้อ คือ ๑) รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต เช่นติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน พอใจในรสความสุข ความสงบของสมาธิขั้นรูปฌาน ติดใจปรารถนาในรูปภาพเป็นต้น ๒) อรูปราคะ ความติดใจในรูป เช่น ติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌานใจปรารถนาในรูปภาพ เป็นต้น ๓) มานะ ความแข็งข้อสำคัญตนเองว่าดีเด่นกว่าผู้อื่น หรือคิดว่าตนต่ำต้อยด้อยต่ำกว่าผู้อื่น เป็นต้น ๔) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน จิตใจไม่สงบ คิดสับสน ไม่สามารถลำดับเหตุการณ์ให้เป็นเรื่องเป็นราวได้ ๕) อวิรธา ความไม่รู้จักเป็นปฏิเพกข์ตามสมควรธรรมไม่เข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมตาของเหตุผล ตามหลักอริยสัจ ๔ เป็นต้น

พระอริยบุคคลชั้นพระอภันต์ถือว่ามีเสรีภาพสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาไม่ติดข้องอยู่ในกิเลสใด ๆ

เสรีภาพในฝ่ายบวชหมายถึงความสุขความสงบในฝ่ายลบหมายถึงความสิ้นกิเลส

๒.๓ เสรีภาพตามความหมายของนักคิดทางพระพุทธศาสนา

นักคิดทางพระพุทธศาสนาหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่าเสรีภาพ เช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่า

เสรีภาพในความหมายของคนทั่วไปหมายถึงความเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมาเกัดกันจำกัด เสรีภาพที่สูงขึ้นมาอีกหมายถึง ความมีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นหรือว่าพูดได้ทำได้อะไรก็ได้เงื่อนไขหรือข้อกำหนด หรือความคุ้มครองของกฎหมาย พูดง่าย ๆ ว่า เสรีภาพในขอบเขต เสรีภาพที่สูงขึ้นไปอีกเป็นเสรีภาพที่มีความ

หมายในทางธรรม เป็นเสรีภาพที่มีดุลยภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น กล่าวคือมองว่าตัวเองไม่มีเสรีภาพ โดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น^๖

พระราชบัญญัติ (หลวงพ่อบุญญานันทะ) ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่า

เสรีภาพหมายถึง จิตใจที่เป็นอิสระ ไม่อยู่ใต้อำนาจของอะไร ๆ ไม่เป็นทาสของอำนาจกิเลสฝ่ายต่ำ การเป็นทาสทำให้เป็นทุกข์อย่าง ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า สัพพัง ประวะสัง ทุกัง แปลว่าเป็นทาส ของสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ ตรงข้ามกับที่ตรัสว่า สัพพัง อิสสระยิยัง สุขัง แปลว่าเป็นไทอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงเป็นสุข จิตที่เป็นไทนั้นเรียกว่า เสรีภาพ^๗

พระราชสุทธิญาณมงคล (หลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมฺโม) ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่า

เสรีภาพไม่ใช่การทำอะไรตามใจชอบที่ขอบเขตกันว่า "ทำอะไรตามใจเป็นไทยแท้" มีความหมายลึกซึ้งกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจ ในพระพุทธศาสนหมายถึงมีจิตอิสระเสรี เป็นชีวิตที่มีการควบคุมตัวเอง ไม่ให้เป็นไปตามอำนาจของสัญชาตญาณและกิเลสตัณหาต่าง ๆ เป็นการใช้อนุญาตนควบคุมตนเองให้เป็นไปในทิศทางที่ดีงาม เสรีภาพต้องมาพร้อมกับความรับผิดชอบในอันที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตนเองและผู้อื่น ตลอดจนโลกและสังคมที่อยู่อาศัย เสรีภาพอาจแบ่งออกเป็นสองระดับ คือ

^๖ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พุทธธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๔). หน้า ๗-๘.

^๗พระราชบัญญัติ. (หลวงพ่อบุญญานันทะ). อยู่กับด้วยความรัก. (กรุงเทพฯ: หาดนคร : โรงพิมพ์สันนิคร จำกัด). หน้า ๗๔-๗๕.

ระดับทั่วไป หมายถึง การกำหนดชีวิตของตนเองด้วยตนเอง
ในระดับนี้เสรีภาพแสดงให้เห็นในรูปของความสามารถที่จะควบคุม
ตนเอง ให้ชีวิตเป็นไปตามเป้าหมายที่ตนเองวางไว้

ระดับสูงขึ้นมา หมายถึง การไม่อยู่ในอำนาจของอัตรา เป็นการ
หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาต่าง ๆ ตลอดจนโดยสิ้นเชิงเป็นชีวิตของ
การปล่อยวางไม่ยึดติดกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ว่าจะเป็นความดีหรือ
ความชั่ว”

พุทธทาสภิกขุ กับทัศนะเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพ จากผลงานของท่านที่ปรากฏทั่ว
ไป ท่านไม่ได้พูดถึงเสรีภาพในภาษาพูดที่ใช้พูดกันอยู่ในปัจจุบันนี้โดยตรง ผู้วิจัยเห็นว่า
อาจเป็นเพราะว่าศัพท์ว่า เสรีภาพไม่ค่อยได้ใช้ในสมัยนั้นหรือว่า ที่ท่านไม่ใช้เพราะมีคำที่สื่อ
ความหมายเสรีภาพที่ดีกว่าอย่างเช่น จิตว่างหลุดพ้น ไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างที่ท่านใช้ โดยนัย
แห่งคำสอนของท่านแล้วท่านพูดถึงตรงกับความหมายของเสรีภาพคือท่านสอนให้ปลดปล่อย
จากพันธนาการ ต่าง ๆ ที่ทำให้ตนไม่มีเสรีภาพ โดยบุคคลลักษณะของหามแก่ท่านเป็นผู้
ที่มีสมมตดี ไม่เชื่อง่าย ปฏิเสธวัตถุนิยม มีพุทธจริต” มีสมมตดีจึงไม่ถูกบีบบังคับทางปัญญา ไม่
เชื่อง่ายจึงไม่ถูกบีบบังคับทางความเชื่อ ปฏิเสธวัตถุนิยมจึงไม่ถูกบีบบังคับทางวัตถุท่านมีชีวิตที่เสรี
ภาพ พิจารณาจากคำสอนของท่าน ท่านสอนให้คนมีเสรีภาพ ท่านกล่าวว่า

การที่คนไม่มีเสรีภาพเพราะติดอยู่ในพันธนาการต่าง ๆ เช่น อวิชชา
คือความไม่รู้ ความยึดมั่นถือมั่น อวิชชาความไม่รู้ทำให้เกิดตัณหา
ตัณหาทำให้เกิดความทุกข์ ความยึดมั่นถือมั่นทำให้เกิดทุกข์ เกิด
พันธนาการ เช่น ยึดตัวของกูมากก็ทุกข์มากมีตัวของกูน้อยก็
ทุกข์น้อย ไม่มีตัวของกูเลยไม่ทุกข์เลย ไม่มีตัวของกูชั่วก็ชั่วก็ไม่

“พระราชนิพนธ์อภินิหารมัจจุ (หลวงพ่อบุญ). พุทธศาสนาและปัญญาชนตะวันตก. (กรุงเทพฯ
มหาวิทยาลัย : โรงพิมพ์วิริยะพัฒนา, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕-๔๖.

“ประเวศ วะสี, สวนโมกข์ อรรถกถา สันติโลก, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน,
๒๕๓๐), หน้า ๓.

ทุกชั่วครว ไม่มีตัวของภูถาวร ไม่มีความทุกข์หรือโศกนาฏกรรม^{๑๑}

จากแนวคำสอนข้างต้นนี้อาจพูดอีกอย่างหนึ่งว่ายึดตัวของภูมากไม่มีเสรีภาพมาก มีตัวของภูน้อยมีเสรีภาพมากขึ้น ไม่มีตัวของภูเลยมีเสรีภาพเต็มที่ ไม่มีตัวของชั่วครวมีเสรีภาพชั่วครว ไม่มีตัวของภูถาวร มีเสรีภาพถาวร ในข้อที่ว่าด้วยการไม่ยึดมั่นถือมั่นท่านชอบข้างบาปว่า สหุเพ อมฺมานลล อวินิวสย แปลว่า สรรพสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น^{๑๒}

ปริชา ช้างขวัญยืน ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเสรีภาพว่า

เสรีภาพคือการใช้เหตุผลได้อย่างอิสระ ไม่ต้องเป็นทาสของสิ่งแวดล้อมใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นประเพณี ข่าวดู สื่อ ประวัติศาสตร์ ครูบาอาจารย์ ความเชื่อที่นิยมกันอยู่ คนเราจะเป็นตัวของตัวเอง หรือมีเสรีภาพโดยสมบูรณ์เมื่อใช้เหตุผลและต้องเป็นเหตุผลที่ปราศจากโลกะ โทสะ โภคะ^{๑๓} เสรีภาพมีความหมายอยู่สองนัยคือ โดยนัยแห่งโลกียธรรมคือเป็นเสรีภาพตามความรู้สึกรู้สึกที่ยังมีกิเลสเป็นเสรีภาพทั่วไปที่จะทำในสิ่งที่ตนปรารถนาพ้นจากสิ่งที่ตนไม่ปรารถนา และอีกนัยหนึ่งคือโดยนัยแห่งโลกุตตรธรรมคือเป็นภาวะหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงไม่ผูกพันอยู่กับสิ่งใด ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งใด^{๑๔}

เสรีภาพตามทัศนะของนักคิดทางพุทธศาสนาข้างต้นดังกล่าว ได้ให้ความหมายของเสรีภาพที่หลากหลาย ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ได้มีความแตกต่างกันมากมาย ซึ่งสามารถสรุปลงในความหมาย ๓ ประการด้วยกัน คือ

^{๑๑}ประเวศ วะสี, สวนโมกข์ ธรรมกาย สำนักโอศก, หน้า ๒๐.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๑๓}ปริชา ช้างขวัญยืน, การศึกษาจิตวิทยาของสังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (แผนกวิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๔๐.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

- ๑) เสรีภาพระดับต้น หมายถึง การมีเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้ แต่ยังไม่ประกอบด้วยปัญญา เป็นเพียงการใช้เสรีภาพในสิทธิที่ตนมี เป็นการมีเสรีภาพในระดับสัญชาตญาณ
- ๒) เสรีภาพระดับกลาง หมายถึง การมีเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตที่จะไม่ส่งผลให้เกิดสิทธิของผู้อื่น เป็นการมีเสรีภาพที่ประกอบด้วยปัญญา
- ๓) เสรีภาพระดับสูง หมายถึง การมีเสรีภาพที่ตัวเองไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสตัณหาใด ๆ เป็นเสรีภาพของบุคคลผู้บรรลุนิพพาน

๒.๔ ความหมายของเสรีภาพในปรัชญาทั่วไป

มีประเด็นปัญหาในวงสนทนาที่มักถกเถียงกันเมื่อมีการประท้วงเกิดขึ้น การประท้วงนั้นบางกรณีเป็นการประท้วงเพื่อเรียกร้องสิทธิให้แก่อนาคตที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม บางกรณีเป็นการประท้วงเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ ตามความเป็นจริงแล้วโดยธรรมชาติมนุษย์มีสิทธิเสรีภาพหรือไม่ที่จะทำการประท้วง ในทัศนะของศาสนาและปรัชญามีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร ให้ความหมายและขอบเขตของเสรีภาพไว้อย่างไร เป็นประเด็นที่เราจะต้องมาวิเคราะห์กัน ประเด็นแรกเราจะมาวิเคราะห์ว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่? ประเด็นที่สองเราจะมาศึกษาว่าถ้ามนุษย์มีเสรีภาพแล้วมนุษย์จะมีเสรีภาพอย่างไร

ก. โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาของมนุษย์ว่า โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีสิทธิในชีวิตรองตนเอง มีความสามารถที่จะใช้สิทธิที่มีได้อย่างเสรี ไม่ว่าจะเป็นสิทธิที่สมมติกันขึ้นหรือสิทธิในความเป็นมนุษย์ พระพุทธศาสนาให้เหตุผลว่า มนุษย์ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยพระเจ้า การดำเนินชีวิตของมนุษย์ไม่ได้ถูกบังคับโดยพระเจ้า หรืออำนาจภายนอกอย่างอื่น มนุษย์สามารถเลือกชีวิตได้ด้วยตนเอง เพราะในตัวของมนุษย์นั้นมีธาตุแห่งการริเริ่มอยู่^{๓๓} และผลของธาตุชิ้นนี้ทำให้มนุษย์สามารถทำหน้าที่เป็นผู้กระทำ และธาตุแห่งการริเริ่มนี้เองที่เป็น

^{๓๓} ดร. เค. เอ็ม. ซอติลลภ, จริยศาสตร์แนวพุทธ, แปลและเรียบเรียงโดย สุเชาว์ ทอชอุ่ม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นามกฤตราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘.

เจตจำนงเสรีของบุคคล บุคคลมีสิทธิที่จะใช้เจตจำนงที่มีอยู่ได้อย่างเสรี มนุษย์ไม่ได้ถูกบังคับด้วยอำนาจของพระเจ้าหรือวิญญายอนอกมีบางคนบอกว่า พระพุทธศาสนาถือเอากรรมคือ การกระทำเป็นเครื่องกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ เป็นเหตุกระทำให้มนุษย์เป็นไป แต่ถ้าพิจารณาดี ๆ แล้วกรรมก็เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง เป็นกรรมที่สร้างขึ้นมาจากเจตนาอย่างเสรี ถ้ามนุษย์ไม่สร้างกรรมอย่างที่ตนเองต้องการ กรรมก็ไม่สามารถทำอะไรแก่มนุษย์ผู้นั้นได้ ในตัวมนุษย์นอกจากจะมีตัวริเริ่มแล้ว ยังมีธาตุอื่น ๆ อีกคือ ธาตุแห่งการกำเนิด (นิกมมธาตุ) ธาตุแห่งความพยายาม (ปริกมมธาตุ) ธาตุแห่งพลังกำลัง (ฉานมธาตุ) ธาตุแห่งความตั้งมั่น (ฐิติธาตุ) และธาตุแห่งความพากเพียรอย่างมั่นคง (อุปัทธมธาตุ) ซึ่งธาตุเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับภาวะของตนและสิ่งนี้เองที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรี (Free Will) เมื่อเรายอมรับว่ามนุษย์มีสิทธิในตนเองตามนัยที่ได้อธิบายแล้ว จึงสรุปได้ว่า มนุษย์สามารถที่จะมีเสรีภาพได้ การใช้เสรีภาพเป็นการใช้เสรีภาพที่ตนเองมีสิทธิ เช่น มนุษย์สามารถใช้เสรีภาพในการพัฒนาสร้างสรรค์ตัวเองตามหลักไตรสิกขาได้ และถ้ามนุษย์มิได้ไว้บความเป็นธรรมในสังคมที่ตนดำรงอยู่ มนุษย์สามารถที่จะเรียกร้องจากสังคมได้ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตที่ชอบธรรม ไม่ไปกระทบเสรีภาพของผู้อื่น ขอบเขตการใช้เสรีภาพต้องอยู่ในกรอบของธรรม พระพุทธศาสนามีหลักธรรมทั้งที่เป็นความจริงอยู่แล้วตามธรรมชาติ และธรรมที่สมมติกันขึ้นมา เป็นข้อตกลงกันในสังคมเช่นหลักที่ ๖ เป็นหน้าที่ ที่บุคคลจะพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม ต่อบุคคลที่เราเกี่ยวข้องกับตัว

ในทัศนะของศาสนาคริสต์มองมนุษย์ว่า โดยความสามารถแล้วมนุษย์ไม่มีสิทธิในตัวเอง จึงไม่มีสิทธิในการใช้เสรีภาพ เพราะศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้าและคิดว่าพระเจ้าทรงสร้างโลก และทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลก พระเจ้าเป็นเจ้าสวรรค์และพื้นโลก โดยปกติแล้วเรามักจะมองว่า สิ่งใดมีผู้สร้าง สิ่งที่ถูกสร้างย่อมตกอยู่ในอำนาจของผู้สร้าง ถูกกำหนดโดยผู้สร้าง ผู้ถูกสร้างจะไม่มีอิสระ มนุษย์เป็นผู้ถูกสร้าง มนุษย์จึงไม่มีอิสระ เพราะทุกอย่างถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว ตามที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่า

พระองค์เป็นผู้สร้างประชาชาติทั้งปวง ให้สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน เพื่อแยกย้ายกันไปอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วโลก พระองค์ได้ทรงกำหนดอนาคตของมวลมนุษย์ไว้ล่วงหน้าแล้วว่า จะให้

ชนชาติใดรุ่งเรืองหรือตกต่ำ เมื่อใด ตลอดจนมีอาณาเขตมากน้อย
เพียงใด *

พระเจ้ามีอำนาจที่ให้คุณหรือให้โทษก็ได้ ตามที่คริสตศาสนิกชนเชื่อกันว่า ความสุขหรือ
ความทุกข์ของมนุษย์พระเจ้าเป็นผู้กำหนด บาปบุญคุณโทษ จะหมดไปได้ อยู่ที่มีการเข้าพิธีศีล
จุ่ม^๑ ในคัมภีร์ใหม่หมวด Epistle of Jame มีข้อตอนหนึ่งกล่าวว่า

มีความเจ็บปวดใด เกิดขึ้นแก่ผู้ใด ให้ผู้ผู้นั้นเข้ามาหานักบวชผู้
อาบในวิหาร ทำการเจิมน้ำมันให้เขาในนามของพระเจ้า ผู้กล่าว
พระนามด้วยศรัทธา จะพ้นจากการเจ็บไข้ พระเจ้าจะช่วยเหลือให้
พ้นภัยและถ้าเรามีบาป พระเจ้าจะช่วยเราให้พ้นจากบาป^๒

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า โดยความสามารถของมนุษย์แล้ว
มนุษย์ไม่มีเสรีภาพ เพราะมนุษย์พระเจ้ากำหนดชีวิตไว้ล่วงหน้าแล้ว แต่ถ้ามองมนุษย์ว่าเป็น
ส่วนหนึ่งของพระเจ้า มนุษย์สามารถมีเสรีภาพได้ มีนักปราชญ์ชาวคริสต์หลายท่าน ได้ให้
ทัศนะ เกี่ยวกับพระเจ้าสร้างมนุษย์ว่า

มนุษย์แต่ละคนประกอบด้วยจิตและสสาร จีวรณทำให้เรารู้ว่า
มนุษย์ถูกสร้างขึ้นจากพระฉายาของพระเจ้า และรูสึของโลก มนุษย์
เราจึงมีสองหน้า สองพลัง ในด้านจิตใจมนุษย์มีวิญญาณที่มี
ลักษณะเหมือนพระเจ้า ในฐานะที่มนุษย์เป็นบุคคลจึงมีเสรีภาพ
และเป็นอมตะ เพราะเหตุนี้มนุษย์จึงมีความสามารถที่จะศึกษาและ
พัฒนาตัวเองได้ กล่าวคือ มีเสรีภาพในการพัฒนาตัวเอง^๓ คนเราแต่

* พระคริสตธรรมคัมภีร์ พันธสัญญาใหม่, ฉบับอมตธรรมแก้ไขชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑
(กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยองค์การอมตธรรมเพื่อชีวิต, ๑๙๙๔), หน้า ๒๒๔.

^๑ เลียเรีย พันธรังสี, ศาสนาเบรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพ
ใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๒.

^๒ เลียเรีย พันธรังสี, ศาสนาเบรียบเทียบ, หน้า ๑๙๐.

^๓ กิรีลี บุญเชื้อ, หลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทย
วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๙), หน้า ๑๗.

ละคนจะต้องรับผิดชอบต่อชะตาชีวิตของตัวเอง เรามีเสรีภาพ
เราเป็นพระฉายาของพระเจ้า พระเจ้าไม่มีวันขีดขวางเสรีภาพของ
เรา แต่ทว่าเมื่อชีวิตจบลงเราต้องให้การถึงกิจกรรมดีชั่วที่เราได้
อย่างตรงไปตรงมาต่อหน้าพระเจ้า*

จากทัศนะดังกล่าวข้างต้นจึงสามารถสรุปตามคำกล่าวของ ดร.เสรี หล่อกลิ่นกัญ
ที่ให้ทัศนะว่า

พระเจ้าสร้างมนุษย์มาด้วยพระฉายาของพระองค์ มนุษย์มีสิทธิที่
จะได้รับมอบหมายจากพระเจ้าให้มีสิทธิในการทำหน้าที่แทน
พระเจ้า เมื่อมีสิทธิ ก็ย่อมมีหน้าที่จะต้องสนใจด้วยตนเอง เพราะพระ
เจ้าสร้างมนุษย์มาให้มีเสรีภาพ ไม่ได้สร้างมนุษย์ให้เป็นหุ่นยนต์†

และถ้าพิจารณาบทบาทของมนุษย์คู่แรก คือ อาดัมกับอีฟ ที่ทั้งสองได้ไปกินผล
ไม้ที่พระเจ้าทรงห้าม ก็ย่อมแสดงว่ามนุษย์มีเสรีภาพ

ในทัศนะของสำนักปรัชญา นักปรัชญาฝ่ายสสารนิยมมองว่า มนุษย์ไม่มีสิทธิใน
ตัวเอง เพราะฉะนั้นจึงไม่มีเสรีในการใช้สิทธิ นักปรัชญาฝ่ายสสารนิยมให้เหตุผลว่า ธาตุแท้
ของมนุษย์ เป็นสสาร ไม่มีจิตหรือวิญญาณ มีเพียงร่างกาย ซึ่งมีกลไกการทำงานอันสลับซับซ้อน
อย่างที่ยอมรับให้ทัศนะไว้ว่า ในจักรวาลนี้ไม่มีความจริงขึ้นใด นอกเหนือจากวัตถุ ทุก
สิ่งทุกอย่างรวมทั้งสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ตลอดจนมนุษย์ท่อนลงได้เป็นสสารและพลังงาน มนุษย์
เปรียบเหมือนหุ่นยนต์ที่เคลื่อนไหวได้อย่างที่เราเขียนไว้ว่า

เมื่อชีวิตเป็นเพียงการเคลื่อนไหว ของมือ เท้า และอวัยวะอื่น ๆ
ทำไมเราจึงไม่ยอมรับว่า หุ่นยนต์ทั้งหลาย ที่เคลื่อนไหวตัวมันเอง

* กิรีติ บุญเจือ, หลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก, หน้า ๑๗.

† เสรี หล่อกลิ่นกัญ และคณะ, "ศักดิ์ศรีและศักยภาพ สิทธิและเสรีภาพ ของมนุษย์ในทัศนะคริสต์
เดียน" ใน พุทธวิปัสสิ : วิกฤติศาสนาคอนาธิปไตย, : ๒๖๐.

โดยล้อและสปริง มีชีวิตเหมือนกัน หัวใจคืออะไร ถ้าไม่ใช่สปริง ข้อ
ต่อต่าง ๆ ก็คือลูกล้อที่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหว”

เมื่อสสารนิยมยอมรับว่า มนุษย์เป็นเพียงสสาร ธรรมชาติของวัตถุ
สสารนั้น ไม่ว่าอะไรจะเกิดกับมันต้องมีแรงผลักดันที่เกิดจากภายนอก
ตัวมัน สสารนั้นมันไม่ได้แต่รับ มันวิเริ่มไม่ได้ การเคลื่อนไหว
เปลี่ยนแปลงใด ๆ ล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดโดยสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัวมันเอง
อย่างเช่นก้อนหินก้อนหนึ่ง จะเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่าง
ไร มันไม่ได้เป็นผู้วิเริ่มเอง สิ่งที่เกิดขึ้นกับมันล้วนแล้วแต่เกิดจากสิ่ง
ภายนอกตัวมันที่มากระทำต่อมัน มันอยู่ในป่าหรือในสวน อยู่หนึ่ง ๆ
หรือลิ่งไป ตะไคร่น้ำจะจับหรือไม่จับ เหล่านี้ล้วนแต่อยู่ในการ
กำหนดของสิ่งอื่นทั้งสิ้น สสารนิยมยังให้ทัศนะอีกว่า มนุษย์คือ
เครื่องจักร เครื่องจักรนั้นทำงานได้เป็นจังหวะ แต่ละชิ้นส่วนของ
เครื่องจักรดำเนินไปเป็นจังหวะ เหมือนถูกสั่งให้เป็นอย่างนั้นมันไม่ได้
ได้เป็นไปอย่างอิสระ “

จากทัศนะดังกล่าวนี้จึงอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ไม่มีอิสระไม่มีเสรีภาพในการเคลื่อนไหว กระทำ

ในทัศนะนักปรัชญาฝ่ายจิตนิยม มองมนุษย์ว่า มนุษย์มีสิทธิในตัวเอง และมี
สิทธิที่จะใช้สิทธิอย่างเสรี นักปรัชญาฝ่ายจิตนิยมให้เหตุผลว่า มีธรรมชาติสองอย่างในตัว
มนุษย์คือ กายกับจิต และเชื่อต่อไปว่า จิตเป็นผู้วิเริ่ม (ซึ่งตรงกับอาริฟภราตในพระพุทธ
ศาสนา) เป็นผู้บังคับบัญชา เป็นผู้กำหนดความเปลี่ยนแปลง หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับ
ร่างกาย อย่างที่เพลโต ให้เหตุผลว่า “จิตเป็นผู้ใช้ร่างกายให้ดำเนินไปตามเจตจำนงของจิต
ร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกใช้ จิตเป็นผู้รับใช้ จิตเป็นสภาพอิสระจากร่างกาย ชาวจิตนิยมเชื่อว่า วิถีชีวิต

“Hobbes, T. quoted in Castell, A. Ibid. p. 115. อ้างใน วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป :
มนุษย์ โลก และความหมายชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔.

“วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลก และความหมายชีวิต, หน้า ๖๕.

ของคนแต่ละคน เป็นไปตามการบังคับบัญชาของจิตแต่ละคน” เฟลโดแบ่งการทำหน้าที่ของจิตออกเป็นสามภาคคือ ภาคแรกเป็นภาคของความต้องการ เป็นความต้องการทางร่างกายทั่ว ๆ ไป เช่น การกิน การอยู่ เรียกว่าภาคค้นหา ภาคที่สองเป็นภาคแห่งความมีน้ำใจ เป็นความรู้สึกวิเริ่มไม่มีสาเหตุมาจากสิ่งอื่น เช่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ รักระเบียนวินัย มีเมตตา เห็นผู้อื่นตกอยู่ในความทุกข์ เรียกว่าภาคน้ำใจ ภาคที่สามเป็นภาคแห่งปัญญาทำหน้าที่แยกแยะสิ่งดีไม่ดี รับเอาแต่สิ่งดีที่เกิดจากการปรกการสะสมอบรมปัญญา รู้จักค่าของความเป็นคน คำที่สำคัญที่สุดของความเป็นคนคือมีสัจจะสุจริตและธรรมะ มนุษย์ที่ประเสริฐจะต้องรักความจริง วัตรแห่งความงามและมีคุณธรรม จากการทำหน้าที่ของจิตทั้งสามภาคข้างต้นนี้ เกิดจากการวิเริ่มของจิตไม่ได้ถูกบังคับโดยสิ่งมีอำนาจอย่างอื่น ทำหน้าที่อย่างอิสระ จิตนิยมให้ความสำคัญแก่จิตว่า จิตที่ได้รับการอบรมเป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญา จิตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นจิตที่มีอิสระ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ทัศนะของจิตนิยม มนุษย์มีเสรีภาพที่จะคิด จะทำ วิเริ่มได้ด้วยตัวเอง

ในทัศนะของนักปรัชญาฝ่ายธรรมชาตินิยม มองมนุษย์ว่า ไม่มีเสรีภาพในระดับหนึ่ง แต่ในที่สุดก็มีเสรีภาพได้ โดยให้เหตุผลว่า ความเป็นจริงของจักรวาล มีทั้งที่เป็นสสาร วัตถุ และจิตวิญญาณ อันเป็นผลจากวิวัฒนาการที่ยาวนาน ธรรมชาตินิยมเป็นแนวความคิดที่ยึดธรรมชาติเป็นหลัก มีทัศนะต่าง ๆ ดังนี้คือ

๑) ถือว่าธรรมชาติเท่านั้น คือ สิ่งที่เป็นจริงนิรันดร์ มีพลังกระตุ้นในตัวเอง ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง มีทุกอย่างในตัวเอง อาศัยตัวเองปฏิบัติการได้ด้วยตัวเอง และมีเหตุผลในตัว

๒) ไม่ยอมรับอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติ โดยถือว่าปรากฏการณ์เป็นไปตามสภาวะ ความเกี่ยวพันที่มีต่อกันของเหตุการณ์ทางธรรมชาตินั้น ๆ เอง ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ ทั้งสิ้น

๓) มีลักษณะนิยมวิทยาศาสตร์ ถือว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

๔) ถือว่ามนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาตินั้นมีลักษณะพฤติกรรมเหมือนสัตว์อื่น ๆ จะต่างกันก็ตรงที่มีความซับซ้อนมากกว่ากันเท่านั้น มนุษย์ก็เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของสังคม และสิ่งแวดล้อม ไม่มีสิ่งอื่นใดทำให้เปลี่ยนแปลง**

จากทัศนะต่าง ๆ ข้างต้นนี้ ธรรมชาตินิยมมองมนุษย์เป็นสองภาค ภาคหนึ่งเป็นวัตถุ อีกภาคหนึ่งเป็นพลังงานที่มีแรงกระตุ้นอยู่ภายใน ภาคแรกมองมนุษย์ว่าเป็นเพียงวัตถุสิ่งหนึ่ง ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ไม่มีอำนาจพิเศษใด ๆ ที่มนุษย์จะกำหนดชีวิตของตนเองได้ เหมือนกับชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดไว้แล้วว่า ต้องเป็นอย่างนั้น ต้องเป็นอย่างนี้ ตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม และสังคมที่ตนเองอยู่ มนุษย์ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์ไม่มีเสรีภาพที่จะเลือกชีวิตได้ด้วยตนเอง ถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี มนุษย์ก็จะดี ถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี ก็จะไม่ดี ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยภายนอกว่า จะทำให้มนุษย์เป็นอย่างไร เมื่อมนุษย์ไม่มีสิทธิเลือกชีวิตได้ด้วยตนเองแล้ว มนุษย์ก็ไม่ต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่ทำลงไป การกระทำของเราเป็นเพียงกิริยาอันหนึ่งเท่านั้น ที่ถูกอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมให้ทำความสุขความทุกข์ เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ เพราะมนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะเลือกได้

เพราะฉะนั้นถ้าธรรมชาตินิยม มองมนุษย์เพียงว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมีค่าเพียงแค่วัตถุตัวหนึ่งในธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคม มนุษย์จึงไม่มีเสรีภาพ แต่ถ้ามองว่ามนุษย์เป็นธรรมชาติที่มีพลังกระตุ้นในตัว ทำให้เกิดวิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด (Emergent Evolution) ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเองไม่ได้ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและสังคม มีทุกอย่างในตัวปฏิบัติการได้ด้วยตัวเอง มีเหตุและผลในตัวเอง ก็เท่ากับว่ามนุษย์สามารถเลือกชีวิตของตัวเองได้ เพราะมีทุกอย่างอยู่ในตัวเองอยู่แล้วอย่างนี้จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกทางเดินให้แก่ชีวิตได้ในระดับหนึ่ง

จากข้อความที่ได้อธิบายมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่ามนุษย์ไม่มีเสรีภาพ การเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกที่จะกำหนดให้เป็นไป แต่ถ้ามองว่ามนุษย์มีทุกอย่างอยู่ในตัวแล้ว มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาตัวเอง ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของปัจจัยภายนอก

** รามบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย, หน้า ๒๙.

ได้ อาจกล่าวได้ว่า เมื่อมนุษย์ยังไม่ได้รับการพัฒนา จึงตกอยู่ใต้อำนาจของปัจจัยภายนอก แต่ถ้าวได้รับการพัฒนาปัญญาแล้วปัจจัยภายนอกก็ทำอะไรมนุษย์ไม่ได้

ข. ถ้ามนุษย์มีเสรีภาพจะมีเสรีภาพอย่างไร

จากการศึกษาในประเด็นแรกทำให้รู้ว่าโดยธรรมชาติมนุษย์มีทั้งมีเสรีภาพและไม่มีเสรีภาพ ในส่วนที่สองนี้เราจะมาศึกษาทัศนะที่เห็นว่ามนุษย์มีเสรีภาพ ท่านให้ความสำคัญหมายเสรีภาพอย่างไรและมนุษย์มีเสรีภาพอย่างไร

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes, ๑๕๘๘-๑๖๗๙) ให้ความหมายของเสรีภาพ และขอบเขตเสรีภาพว่า

เสรีภาพเป็นการปราศจากการคัดค้าน ทั้งนี้เพราะการคัดค้านย่อมทำให้เกิดความไม่พึงพอใจ ทำให้ความหวังของบุคคลไม่สำเร็จลง ได้การคัดค้านเป็นเหตุทำให้สิ่งที่มีมนุษย์พึงพอใจลี้หายไปจากมนุษย์ไปแต่โดยแท้จริงแล้ว การขัดขวางและการคัดค้านมิใช่สิ่งไม่ดีเสมอไป ถ้าหากการขัดขวางนั้นเป็นเรื่องของกฎหมาย กฎเกณฑ์ที่วางไว้เพื่อป้องกันการละเมิดในสังคม

ในแนวทางการเมือง ความหมายของเสรีภาพมีกล่าวไว้เป็นแนวนวกและแนวลบ ความหมายในแนวนวกคือบุคคลสามารถปกครองตัวเองได้ รัฐบาลเป็นของประชาชน ไม่มีการจำกัดขอบเขตแก่ประชาชนรัฐบาลกระทำตามเจตนารมณ์ของประชาชนส่วนความหมายในแนวลบก็คือประชาชนมีเสรีภาพได้ภายใต้อำนาจแห่งรัฐ รัฐไม่อาจมาข้ายับประชาชนและไม่บังคับประชาชนให้เป็นไปตามใจชอบ แต่จำเป็นต้องวางแนวทางไว้ปฏิบัติร่วมกัน**

** คัดยืม นิธิอุทิศ (เรียบเรียง), ปรัชญาหลักจิตตนิยมเชลลิสต์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : บริษัท โอ เอ็น จี จำกัด, ๒๕๖๓), หน้า ๑๓.

สรุปเสรีภาพหมายถึงกระกระทำที่ปราศจากการกีดกันมีขอบเขตที่รัฐและประชาชนได้วาง
แนวทางการปฏิบัติร่วมกันหรือเป็นการใช้เสรีภาพในขอบเขตที่ประชาชนได้ช่วยกันวางไว้

จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill, ๑๘๐๖-๑๘๗๑) นักปรัชญาชาวอังกฤษ
ในศตวรรษที่ ๑๙ ได้แสดงทัศนะในเรื่องเสรีภาพและขอบเขตของเสรีภาพว่า

เสรีภาพต้องประกอบด้วย เสรีภาพทางมโนธรรม เสรีภาพทางก.ร
แสดงความคิดและการปฏิบัติในทุกด้าน ตราบใดที่การปฏิบัติเหล่านั้น
นั้นไม่เป็นภัยแก่สังคม เพราะเสรีภาพนั้นย่อมต้องไม่หมายถึงการ
กระทำที่รื้อขวางหรือกระทบกระเทือนบุคคลอื่นให้ได้รับความเดือด
ร้อน สิ่งที่จะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของเสรีภาพของมนุษย์ก็คือการ
มีเหตุผลอันเกิดจากมโนธรรมของมนุษย์เองดังนั้นสิ่งที่จะต้องผูก
พันอย่างแยกไม่ออกจากการใช้เสรีภาพของมนุษย์ก็คือ ความรับผิดชอบ
ในด้านศาสนาแนวคิดเสรีนิยมจะปรากฏออกมาในรูปของการ
เล็งก้นับถือศาสนาตามใจปรารถนาและมีความเชื่อว่า การอยู่ใกล้
กับพระเจ้าไม่ได้ทำให้มนุษย์บรรลุความรู้แจ้งได้ แต่มนุษย์จะรู้แจ้ง
ได้โดยอาศัยการใช้เหตุผลของตนเองโดยผ่านประสบการณ์ของแต่
ละบุคคลการรู้แจ้งคือรู้คุณธรรมในตัวมนุษย์มิใช่รู้สัจธรรมที่ได้รับ
จากพระเจ้า^{๓๖}

การกระทำที่เป็นเสรีภาพต้องมโนธรรมอยู่ในใจ ขอบเขตการใช้เสรีภาพที่มีมโน
ธรรมอยู่ในใจจะใช้มากใช้น้อยขึ้นอยู่กับมโนธรรมของตัวเอง

พี.เฮรพาร์ทริดจ์ (P.H. Partridge)^{๓๗} ชี้บายความหมายของเสรีภาพในเชิงประวัติ
ปรัชญาและความคิดทางสังคมว่า เสรีภาพนั้นใช้ในความหมายทางจริยธรรม ทางสังคม โดย
หมายถึงสภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคน หรือหมายถึงเงื่อนไขของชีวิตใน

^{๓๖} ลักส์ตี ย นีรุธพี (เขียนเมือง), ปรัชญาเอ็กซิสเตนเซียลลิสม์, หน้า ๑๕.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน P. H. Partridge, "Freedom" in The Encyclopedia of Philosophy,
Vol. III, edited by Paul Edwards (New York : The Macmillan Company & The Free press, 1967),
pp. 221-225.

สังคมทั้งนี้เพราะเสรีภาพ หมายถึงสภาพการดำเนินชีวิตที่ปราศจากอำนาจ หรือแรงบังคับจากผู้อื่น คนๆ หนึ่งจะพูดได้ว่ามีเสรีภาพ ก็ต่อเมื่อเขาสามารถเลือกจุดหมายของเขาเองได้ ตัวเขาเองสามารถเป็นสาเหตุของเงื่อนไขชีวิตตัวเอง เขาสามารถเลือกสิ่งที่เขาพอใจ และไม่เลือกสิ่งที่เขาไม่อยากทำ แต่เมื่อเขาเลือกที่จะทำก็สามารถเลือกได้ไม่ถูกบังคับโดยเจตจำนงของบุคคลอื่น ของรัฐหรือของอำนาจที่ขาดอันใด เป็นการใช้เสรีภาพที่จะเลือกหรือไม่เลือกไม่มีอำนาจใดมาบังคับ

ยังปอล ซาทร์(Jean-Paul Sartre) ได้ให้ความหมายของเสรีภาพว่า มนุษย์คือเสรีภาพ ที่บอกว่ามนุษย์คือเสรีภาพนั้นมิได้เป็นการกำหนดลักษณะเฉพาะตายตัวแน่นอนให้แก่มนุษย์แต่เป็นการนำสภาพความเป็นจริงของมนุษย์ออกมาให้เห็นเท่านั้น มนุษย์มีความว่างเปล่าพร้อมความสามารถที่จะรับหรือปฏิเสธสิ่งหนึ่งสิ่งใดรวมทั้งตัวเองอยู่ในตัว^{๓๓} ตามทัศนะของซาทร์สรุปมนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกหรือไม่เลือก แต่ไม่ได้บอกว่าการเลือกหรือไม่เลือกมีขอบเขตอยู่ที่ตรงไหนแต่ขึ้นอยู่กับกาลเวลาและความเหมาะสม

เพียร์รี รอย (Pierre Roy)^{๓๔} ได้อธิบายความหมายของเสรีภาพไว้ว่าในความคิดของพวกอัสติการะนิยมนั้น เสรีภาพหมายถึงความสามารถจะสร้างตัวเลือก โดยการเลือกในทุกๆ สถานการณ์ และเขายังเชื่อว่าซาทร์ได้อธิบายโดยเน้นตัวมนุษย์มากกว่าเหตุผลหรือหลักการตายตัวอันใดที่อยู่นอกเหนือตัวมนุษย์เพราะรอยสรุปไว้ว่าสาเหตุของซาทร์ มนุษย์คือสิ่งที่ยู่ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มนุษย์จะเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นอยู่กับการกระทำ และมนุษย์ทำอะไรขึ้นอยู่กับสิ่งที่มนุษย์ต้องการจะเป็น ทั้งนี้เพราะในทุกๆ สถานการณ์ มนุษย์มีอิสระที่จะตัดสินใจด้วยตัวเองอยู่เสมอ

ความคิดในแนวทางที่ได้ให้เสรีภาพแก่มนุษย์อย่างเต็มที่นี้ อาจจะมีข้อโต้แย้งว่าไม่สามารถนำมาใช้ในสังคมจริง ๆ ได้ เพราะสังคมจะเกิดความสับสนวุ่นวายขึ้น เนื่องจากความต้องการของคนแต่ละคนไม่เหมือนกัน อีกทั้งไม่มีหลักประกันอันใดเป็นเครื่องยืนยันได้

^{๓๓} พินิจ รัตนกุล, ปรัชญาชีวิตของฌอง-ปอล ซาทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สามัญชน, ๒๕๖๐), หน้า ๘๒.

^{๓๔} Pierre Roy, *Contemporary French Political Thought*, (London : Oxford University Press, 1966), p.154.

ว่าความต้องการของคนนั้นจะเปลี่ยนแปลงในเมื่อชาติเรียกว่าธรรมชาติของมนุษย์คือการเลือกที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการได้ตลอดเวลา แต่ชาครีกกล่าวว่า ถึงแม้ว่าปรัชญาอัตถิภาวนิยมจะเป็นปรัชญาที่กระตุ้นให้คนเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ถือว่าคนแต่ละคนมีความรับผิดชอบต่อกันเองเราไม่ได้หมายความว่าคนจะรับผิดชอบต่อกันเองเท่านั้น แต่ยังหมายความว่าความรับผิดชอบต่อกันทุกคน ๆ คน การเลือกของตัวเองนั้นเท่ากับเขาเลือกเพื่อคนอื่น ๆ ด้วย และสิ่งที่เลือกนั้นจะไม่เลือกสิ่งที่เลวลงกว่าเดิม สิ่งที่เลือกมักเป็นสิ่งที่ดีกว่าเท่าเสมอ และไม่มีอะไรจะดีสำหรับตัวผู้เลือก ถ้าหากว่าไม่ดีสำหรับผู้อื่น

จากการศึกษา ทำให้เราทราบว่า มนุษย์มีเสรีภาพอยู่ในขอบเขต ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลความถูกต้องชอบด้วยมโนธรรม เป็นการกระทำที่อิสระจากข้อผูกพันทุกอย่าง หรือมีอิสระที่จะทำอะไรก็ได้ ทำให้เกิดความพึงพอใจ (อภิวรรณ) หรือการเป็นไปตามความปรารถนาของตนอันเป็นไปในทางสร้างสรรค์

๒.๕ ความหมายของเสรีภาพในเชิงรัฐศาสตร์

คำว่าเสรีภาพในความหมายทางรัฐศาสตร์ แปลมาจากคำว่า Liberty ในภาษาอังกฤษ ความหมายของคำว่าเสรีภาพนั้นพิจารณาได้หลายแง่หลายมุม เช่น เสรีภาพหมายถึงการกระทำใดๆ ได้ตามใจชอบในเมื่อไม่ทำความเสียหายให้แก่ผู้อื่น เสรีภาพหมายถึงการที่บุคคลมีโอกาสดังกล่าวได้ทำตามปรารถนา โดยจะถูกรบกวนน้อยที่สุด และการกระทำนั้นไม่ขัดขวางต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยศีลธรรมอันดีไม่ละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่น เป็นต้น ในทางรัฐศาสตร์มีความหมาย ๔ ประการ คือ

๑. เสรีภาพตามธรรมชาติ(natural liberty)หมายถึงเสรีภาพที่มีมาโดยธรรมชาติ กล่าวคือบุคคลที่เกิดมามีเสรีภาพติดตัวมาซึ่งบุคคลมีสิทธิที่จะกระทำการสิ่งใดไม่ถูกแทรกแซงจากบุคคลอื่น

***จุฑา นิรันดร์, สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๕.

๒. เสรีภาพแห่งชาติ (national liberty) หมายถึงความเป็นเอกราชหรือการมีอำนาจปกครองตนเอง โดยรัฐอื่นไม่มีสิทธิที่จะมาแทรกแซงประเทศ มีอิสระปราศจากการควบคุมของรัฐอื่น

๓. เสรีภาพทางการเมือง (political liberty) ในความหมายนี้ตรงกับคำว่า ประชาธิปไตย ประชาชนมีสิทธิที่จะเลือกสรรรัฐบาล มีสิทธิเลือกตั้ง ตลอดจนมีสิทธิคิดที่จะเลิกในรัฐบาล

๔. เสรีภาพทางแพ่ง (civil liberty) เสรีภาพทางแพ่งได้แก่สิทธิต่าง ๆ ที่รัฐกำหนดขึ้นและคุ้มครองไว้ เพื่อให้ประชาชนทำอะไรได้ตามความพอใจภายในขอบเขตกฎหมายและศีลธรรมอันดี

ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแม้จะยอมรับกันว่า เสรีภาพเป็นรากฐานหรือหัวใจของลัทธิประชาธิปไตย แต่ในทางปฏิบัติการให้เสรีภาพแก่บุคคลต้องมีขอบเขตเสมอ ทั้งนี้เพราะเสรีภาพบางอย่างถ้าบุคคลมีมากเกินไป อาจจะทำให้สังคมส่วนรวมเสียหาย เช่น ในทางเศรษฐกิจถ้าหากบุคคลมีเสรีภาพในการประกอบธุรกิจโดยไม่มีขอบเขต อาจทำให้เกิดการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมขึ้น คนที่มีอำนาจเงินมากอาจจะเอาตัวเขาเปรียบคนที่มีอำนาจทางการเงินน้อย รัฐจึงจำเป็นต้องออกกฎหมายจำกัดเสรีภาพการประกอบธุรกิจบางอย่าง เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม การจำกัดเสรีภาพในแง่นี้อาจมีผลทำให้บุคคลสูญเสียประโยชน์ไปบ้าง โดยนัยนี้เองเสรีภาพของบุคคลในระบบประชาธิปไตย จึงนิยมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่มีความสำคัญและจำเป็นมาก ได้แก่ เสรีภาพในทางการเมืองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและเสรีภาพในการศึกษา

๒. ประเภทที่ไม่มีความสำคัญและไม่ค่อยจำเป็น ตรงกันข้ามอาจจะเป็นอันตรายต่อส่วนรวม หากให้เสรีภาพนั้นแก่ประชาชนมากเกินไป ได้แก่ เสรีภาพในทางเศรษฐกิจที่อาจทำให้เกิดการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม

ว่าโดยเหตุนี้แล้ว การใช้เสรีภาพในทางปฏิบัติเป็นสิ่งที่ยุ่งยากมาก เพราะตามความเป็นจริง การใช้เสรีภาพในทางเศรษฐกิจ เสรีภาพในเมือง และเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มีความเกี่ยวพันกันเข้าอย่างหนึ่งมีปัญหาอีกอย่างก็พลอยสะดุดหยุดลงด้วย ผลที่เกิดขึ้นก็คือถ้ารัฐมีมือเข้าไปวางกฎเกณฑ์ในการประกอบธุรกิจขึ้นเสรีของบุคคล

แล้วก็อาจถูกคัดค้านโดยเหตุผลที่ว่าเป็นการละเมิดเสรีภาพทางเศรษฐกิจและถ้าเสรีภาพทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่ได้แล้ว เสรีภาพในทางความคิดเห็นและเสรีภาพในทางการเมืองก็ต้องสลายไปในที่สุด

มีข้อที่นำพิจารณาอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการให้เสรีภาพแก่บุคคล คือ ยอมรับกันว่ารัฐประชาธิปไตยต้องยอมรับนับถือเสรีภาพของบุคคล และในขณะเดียวกันรัฐเองก็ต้องมีอำนาจ หรือสามารถใช้อำนาจ เพื่อเป็นหลักประกันเสรีภาพของประชาชนด้วยเพื่อที่จะดำเนินการให้เสรีภาพนั้นอยู่ภายในขอบเขตอันเหมาะสม และให้การใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างถูกต้อง หลักปฏิบัติโดยทั่วไป จึงมีกฎเกณฑ์อำนาจของรัฐต้องมีสมดุลกับเสรีภาพของประชาชน ถ้าเสรีภาพกับอำนาจอยู่ในภาวะที่ใกล้เคียงกันแล้วประชาชนมีหลักประกันที่มั่นคงการปกครองก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่ถ้าประชาชนมีเสรีภาพมากเกินไปขอบเขตอันมีอำนาจการปกครอง หรือควบคุมให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมได้แล้ว ประเทศนั้นก็จะอยู่ในสภาพที่สับสนอลหม่าน หรือที่เรียกว่าเป็นอนาธิปไตย (anarchy) ในทำนองเดียวกันหากรัฐมีอำนาจมาก แต่ประชาชนมีเสรีภาพน้อยก็จะกลายเป็นการกดขี่

ในทางตรงกันข้ามถ้ารัฐใดรัฐบาลมีอำนาจมากเกินไป จนกระทั่งทำให้เสรีภาพของประชาชนน้อยลง หรือมีแต่น้อย การปกครองนั้นก็จะไม่มีลักษณะเป็นเผด็จการ โดยเหตุนี้การปกครองในระบบประชาธิปไตย จึงยอมรับกันว่ารัฐจะต้องให้เสรีภาพแก่ประชาชน แต่รัฐบาลก็จำเป็นต้องจำกัดขอบเขตการใช้เสรีภาพให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม ในทางปฏิบัติ จึงกล่าวกันว่าต้องมีการจำกัดเสรีภาพเพื่อเพิ่มเสรีภาพ และเสรีภาพเป็นสิ่งที่ท่านจะมีไม่ได้ นอกจากว่าท่านเต็มใจมอบเสรีภาพนั้นให้แก่คนอื่นด้วย เสรีภาพที่สำคัญจะต้องมีกฎเกณฑ์หรือหลักประกันที่แน่นอน มิฉะนั้นจะเป็นเรื่องที่เลื่อนลอย หลักประกันแห่งเสรีภาพนั้นโดยปกติจะบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมาย เสรีภาพที่สำคัญและรัฐรับรองป้องกันโดยทั่วไปจะบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเสรีภาพดังกล่าวนี้ ได้แก่ ๑) เสรีภาพในการนับถือศาสนา ๒) เสรีภาพในการพูดและการแสดงความคิดเห็น ๓) เสรีภาพในการเขียนและการพิมพ์

๔) เสรีภาพในการจัดตั้งสมาคม ๕) เสรีภาพในการเลือกที่อยู่อาศัย ๖) เสรีภาพในการประกอบอาชีพ๗)เสรีภาพในการเดินทางและเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักร”

กล่าวโดยสรุปแล้วเสรีภาพ เป็นองค์ประกอบสำคัญของการทำงานของระบบประชาธิปไตยและถือว่าเสรีภาพเป็นสิทธิที่จะพึงมีของมนุษย์ รัฐจึงจำเป็นต้องให้เสรีภาพแก่ประชาชนและมีมาตรการคุ้มครองรักษาบุคคลมีเสรีภาพมากเพียงพอ โอกาสที่จะใช้ศักยภาพทำประโยชน์ให้แก่ตัวเองและส่วนรวมย่อมมีมากเท่านั้น อย่างไรก็ตามเสรีภาพจะต้องมีขอบเขต ในการนี้รัฐจึงต้องระบุไว้ชัดแจ้งด้วยว่าบุคคลจะมีเสรีภาพอะไรบ้าง และจะใช้เสรีภาพนั้นได้เพียงใด ในบางกรณีบุคคลอาจถูกจำกัดการใช้เสรีภาพชั่วคราว เช่น บุคคลที่กระทำความผิดกฎหมายและถูกศาลพิพากษาจำคุก และบุคคลลึกลับจิตถูกศาลสั่งให้เป็นบุคคลไร้ความสามารถ เป็นต้น

๒.๖ เสรีภาพในความหมายของบริบทสังคมไทย

ถ้าจะศึกษาว่าสังคมไทยมีวิวัฒนาการเกี่ยวกับการดำรงชีวิตที่มีเสรีภาพอย่างไร ศึกษาได้จากวิถีชีวิตของคนไทยในด้านต่าง ๆ ซึ่งได้ถ่ายทอดออกมาเป็นวิถีจิตใจของคนไทย คนไทยมีนิสัยชอบอิสระ มักทำอะไรตามใจชอบอย่างที่มีคำกล่าวที่ติดปากว่า “ทำอะไรตามใจคือไทยแท้” การที่คนไทยชอบอิสระ เพราะได้รับอิทธิพลจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้คนปล่อยวางมีอิสระอยู่กับความเป็นจริง คนไทยถึงแม้จะได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ในเรื่องพรหมลิขิตบ้าง แต่กระแสด้านความคิดหลักของคนไทยก็อยู่ที่พระพุทธศาสนาที่เชื่อกฎกรรมลิขิต เนื่องจากพุทธกระแสมีลักษณะต่อเนื่องในสังคมไทย ไม่มียุคใดที่ขาดตอน ดังนั้นหลักกรรมต่าง ๆ ตลอดจนถึงกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมวิถีจิตใจและอุปนิสัยของคนไทย จนปรากฏออกมาเป็นวัฒนธรรมอันดีงามในหลายลักษณะ^{๓๓}

^{๓๓}ดูรายละเอียดใน บรรณกิจ ดิษฐาม, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๔๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๖-๒๒๘.

^{๓๔}จินดา จันทร์แก้ว, “ปรัชญาไทย”, ศิลปากร, ปีที่ ๑ (ม.ค.-ก.พ. ๒๕๓๖) : ๕๘.

การเชื่อเรื่องกรรมที่มีอิทธิพลต่อการกระทำของตนว่าทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กลายเป็นอุปนิสัยของคนไทย สุภาษิตต่าง ๆ เหล่านี้คือ "ที่มีภัยพึงหลีกเลี่ยง" "รู้สิ่งใด ไม่สู้รู้วิชา" "รู้วิชาดีกว่าดเป็นยอคิดดี" "รู้หลบเป็นนก รู้หลีกเลี่ยง" "มือใครยาวสาวได้สาวเอา" "บ้านใคร ไครอยู่ อุไคร ไครนอน"^๑ ล้วนบ่งบอกว่าคนไทยมีธรรมชาติรักอิสระ หรือความเป็นไทยเป็นลักษณะพิเศษของคนไทย ถ้าจะถามว่าการใช้ชีวิตของคนไทยในสมัยใดมีเสรีภาพมากที่สุด การใช้ชีวิตของคนไทยในสมัยกรุงสุโขทัยอาจกล่าวได้ว่ามีเสรีภาพมากที่สุด จากประวัติศาสตร์ในสมัยสุโขทัย มีความเจริญในทุกๆ ด้าน ในด้านการปกครองมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงธรรม ปกครองประชาราษฎร์เหมือนพ่อปกครองลูกใช้หลักธรรมในการปกครอง ถึงแม้จะมีชนชั้นในทางสังคมมีผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองมีไพร่และทาส แต่ก็เห็นถึงการแบ่งหน้าที่กันทำตามความเหมาะสม ส่วนในด้านเศรษฐกิจธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องแก่งแย่งกันสามารถหาเลี้ยงชีพได้ตามอัธยาศัย อย่างที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชหลักที่ ๑ แสดงถึงการเศรษฐกิจดี ทำให้แบ่งประชายู่งกันอย่างสำราญ เช่น "...มีป่าหมาก ป่าพลู มีไม้รักา มีถั่วเม็ดทาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีน้ำมีวัง ป่าขาม ทุ่งนาต้งแก้ง ...มีตลาดปลาน มีพระยัจนะ มีปราสาท มีบ้านหมากพร้าว ป่าหมาก กลางมีไม้รักา มีถั่วเม็ดทาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีสระรางส" "^๒ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ประชาชนทำการค้าขายอย่างเสรีอย่างที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า "ไครจักไครค้าช้างค้า ไครจักไครค้าม้าควัว ไครจักไครค้าเงินทองค้า"^๓

ส่วนในด้านศาสนา ประชาชนตั้งอยู่ในธรรมมีการรักษาศีลมีการให้ทานอย่างที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า "คนในเมืองสุโขทัยนี้ มีกทาน มีกทรงศีล มีกโอยทาน...พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ห้วยบัว ห้วยนาง ลูกเจ้า ลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ขายผู้หญิง ผู้่งห้วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีล เมื่อพรรษาทุกคน"^๔ จึงกล่าวได้

^๑ จินดา จันทน์แก้ว, "ปรัชญาไทย", ศิลปากร, : ๖๐.

^๒ อริส ปุณโณทก, แนวทางศึกษาวรรณกรรมมีจุปบัน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิบูลย์พัฒนา นิช,๒๕๒๕), หน้า ๑๖.

^๓ อิศ ธีรวัฒน์, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๒๕), หน้า ๔๔.

^๔ จินดา จันทน์แก้ว, "ปรัชญาไทย", ศิลปากร : ๖๕.

ว่าในสมัยสุโขทัยนี้มีเสรีภาพทั้งการทำเกษตร มีการพัฒนาจิต พัฒนาปัญญา ตามหลักพุทธศาสนา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีระบบสังคมที่เข้มแข็งและเป็นระบบมากขึ้น การปกครองได้พัฒนาเป็นราชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ทำให้กษัตริย์มีฐานะเป็นอวตารของพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์มีฐานะเป็นพระเจ้าเป็นเจ้าของสรรพสิ่งในแผ่นดินมีฐานะแตกต่างจากปวงชนโดยสิ้นเชิง ส่วนประชาชนถูกควบคุมด้วยกฎหมายในฐานะเป็นไพร่ ส่วนพวกขุนนางก็ถูกควบคุมด้วยกฎหมายเทียบราวทุกคนอยู่ในฐานะรับใช้กษัตริย์ผู้เป็นเทพเจ้า ส่วนพระภิกษุทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างขุนนางกับพวกไพร่เป็นผู้มีส่วนลดหย่อนความตึงเครียดทางสังคม^{๓๓} ทำให้ปวงชนในสมัยนี้มีเสรีภาพน้อยกว่าสมัยสุโขทัยในหลายๆ ด้าน อย่างเช่น ในด้านเศรษฐกิจ เงินตราและระบบการตลาดไม่แพร่หลายเป็นเศรษฐกิจเลี้ยงตนเองหรือเศรษฐกิจยังชีพที่ใช้สิ่งของแลกเปลี่ยนกับการค้ามีอยู่จำกัด ส่วนการค้าต่างประเทศนั้นหลวงเป็นผู้ผูกขาด^{๓๔} ทำให้ชนชั้นที่ต่ำกว่าไม่มีโอกาส ต้องทำสงครามและใช้แรงงาน

ส่วนในด้านการศาสนาพุทธศาสนาก็ยังเป็นหลักของมวลชน โดยเฉพาะเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นหัวใจของคำสอนทำหน้าที่เป็นกลไกสร้างความกลืนเกลียวขึ้นในสังคม^{๓๕} นอกจากนี้ยังให้เสรีภาพแก่ศาสนาอื่นที่เข้ามาเผยแพร่ ดังมีปรากฏในสนธิสัญญาที่อยุธยาทำกับประเทศตะวันตก....ส่วนทางฝ่ายอยุธยานั้นสัญญาว่าจะให้ความสะดวกแก่โปรตุเกสในด้านการค้า การตั้งบ้านเรือน และการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ได้โดยเสรีในอาณาจักรอยุธยา^{๓๖}

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ได้ทรงตั้งปณิธานในการฟื้นฟูพระพุทธ

^{๓๓}จินดา จันทน์แก้ว, "ปรัชญาไทย", ศิลปากร : ๘๐.

^{๓๔}ลิขิต จันทน์แก้ว, "วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย", หน้า ๔๔.

^{๓๕}ลิขิต จันทน์แก้ว, "วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย", หน้า ๕๑.

^{๓๖}"สุวภัทน์ เลิศพานิชกุล, "การเมืองการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๑๔๓๒ - ๒๔๓๒", ในเอกสารการสนธิสัญญาประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๑) : ๑๖๗.

ศาสนาให้มีความบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นเนื่องจากในสมัยอยุธยาเกิดภาวะสงครามจึงไม่มีการเอาใจใส่ในพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร ที่พระมหาภิกษุตรีพุทธพระองค์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รับเอาพระพุทธศาสนาและฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเพราะต้องการให้ประเทศของพระองค์มีความสงบ ต้องการปลดปล่อยให้ประชาชนมีเสรีภาพ พระองค์ทรงเห็นว่าพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความเป็นอิสระเสรี^{๓๓} คำสอนในพระพุทธศาสนาสอนให้คนมีเหตุผลมีใจกว้างมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ทุกคน ผลของการที่เอาพระพุทธศาสนาเป็นอุดมคติทางการเมือง^{๓๔} ทำให้ประชาชนได้รับการปลดปล่อยมีเสรีภาพมากขึ้น ปรากฏขึ้นจนยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เช่นมีการยกเลิกระบบไพร่เป็นการปล่อยให้คนไทยได้รับเสรีภาพ ไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน และเป็นการปล่อยให้ชาวจกรรจ์เหล่านั้นประกอบกิจการที่มีผลผลิตในทางเศรษฐกิจ โดยตอบสนองต่อพลังของระบบตลาดและเศรษฐกิจเงินตรา ทำให้ทรัพยากรมนุษย์อันมหาศาลนี้สามารถเข้าไปกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงของสังคมให้เกิดพลวัตยิ่งขึ้นที่สำคัญคือ ทั้งการเลิกทาสและการเลิกระบบไพร่เป็นการปฏิรูปสังคมไทยก้าวสำคัญทำให้สังคมไทยมีลักษณะเสรีภาพมากขึ้น^{๓๕}

นอกจากนั้นในด้านการศึกษาการวิจารณ์สังคมก็ทำกันได้มากขึ้น จะเห็นได้จากการที่ ก.ศ.ร.กุหลาบได้ออกหนังสือสยามประเพณีรายเดือนเสนอบทความทางวิทยาศาสตร์ เพื่อทำลายความงมงายของคนไทย และอีกท่านหนึ่งคือ ด.ว.ล.วันทนา (เทียนวรรณ) ได้ออกหนังสือศุลลวิภาคพจนานุกรมปิณฑะและศัพท์พจนานุกรมรายเดือน เสนอแนวความคิดทางการเมืองตามที่คนตะวันตก ซึ่งเป็นความหวังดีที่ยอมรับไม่ได้แนวความคิดที่ได้เสนอ เช่น การสร้างค่านิยมใหม่ในสังคมไทยเพื่อจะพัฒนาสังคมให้รู้ตนนำไป เช่น การเลิกทาส ความเสมอภาคทัดเทียมกันระหว่างหญิงกับชายการเลิกมีภรรยาหลายคน^{๓๖} ถ้าเปรียบเทียบกับสมัยก่อน ๆ ไม่สามารถที่จะทำได้ มากถึงยุคนี้จึงถือว่ามีเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น

^{๓๓} คุลิต โภภิตสา, ทำไมรัฐธรรมนูญไม่บัญญัติคุ้มครองให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สภาผู้แทนราษฎรวิทยาสัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

^{๓๔} พระครูวิมลธรรมประจักษ์ จุกองโม, พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สภาผู้แทนราษฎรวิทยาสัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๗.

^{๓๕} วิจิตร ชีวรัตน์, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, หน้า ๑๐๘.

^{๓๖} จินดา จันทน์แก้ว, "ปรัชญาไทย", ศิลปากร : ๘๗.

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีการปฏิรูปให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศมีการเสนอความคิด ผู้ปกครองรับฟังความคิดจากประชาชน ประชาชนมีเสรีภาพมากขึ้น พอถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอำนาจการปกครองอยู่กับรัฐบาลซึ่งได้เลือกตั้งมาจากประชาชน การบัญญัติรัฐธรรมนูญของคณะรัฐบาลได้มีการประชุมถกเถียงกันหลายครั้งในพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองที่ได้บัญญัติเป็นบทกฎหมาย กฎหมายจึงออกมาในลักษณะที่ไม่ให้มีการเบียดเบียนกัน ให้มีอิสระในขอบเขตที่ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางร่างกายและจิตใจ ในทางร่างกายในกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันคือพ.ศ.๒๕๔๐^{๓๖} ได้บัญญัติไว้ในมาตราต่าง ๆ มาตรา ๓๑ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในร่างกาย การจับกุม คุมขัง หรือตรวจค้นตัวบุคคลไม่ว่าในกรณีใด ๆ จะกระทำมิได้เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย จะเห็นได้ว่าในบทกฎหมายได้ให้ความสำคัญแก่เสรีภาพในร่างกายร่างกายไม่ให้มีการจับกุม คุมขัง หรือตรวจค้นตัวบุคคล ไม่ว่าในกรณีใด ๆ จะทำได้ก็ต่อเมื่อไปละเมิดต่อผู้อื่น ส่วนในทางจิตใจมีกล่าวไว้หลายมาตราเป็นข้อห้ามที่ป้องกันไม่ให้มีการละเมิดต่อกันที่จะส่งผลกระทบจิตใจ

มาตรา ๓๕ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในเคหสถานบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองในการที่จะอยู่อาศัยและครอบครองเคหสถานโดยปกติสุข การเข้าไปในเคหสถานโดยปราศจากความยินยอมของผู้ครอบครองก็เป็นการตรวจค้นเคหสถานก็ที่จะกระทำมิได้เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

มาตรา ๓๖ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทางและเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักร การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อย หรือ สวัสดิภาพของประชาชนการผังเมืองหรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้อื่น^{๓๗}

มาตรา ๓๗ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยทางที่ชอบด้วยกฎหมาย การตรวจการหักหรือการเปิดเผยสิ่งสื่อสารที่บุคคลมีติดต่อกันรวมทั้งการกระทำ

^{๓๖}บรรเจิด สิงหนาม, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๔๐, (กรุงเทพฯ:นานมี, : โรงพิมพ์ดีดงามจุฬา จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๒.

ด้วยประการอื่นใด เพื่อให้ล่วงรู้ถึงข้อความในสิ่งสื่อสารทั้งหลายที่บุคคลมีติดต่อกันจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ

มาตรา ๓๘ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา นิิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตนเมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ในการใช้เสรีภาพดังกล่าวในวรรคหนึ่ง บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใด ๆ อันเป็นการรอนสิทธิ หรือเสียประโยชน์อันควรได้เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิิกายของศาสนาหรือลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ พิธีกรรมตามความเชื่อถือ แตกต่างจากบุคคลอื่น

มาตรา ๓๙ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น การจำกัดเสรีภาพเช่นนี้ว่า จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นส่วนดีของบุคคลอื่น หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทางจิตใจ หรือสุขภาพของประชาชน การสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานวิทยุกระจายเสียงหรือสถานวิทยุโทรทัศน์ เพื่อลิดรอนสิทธิเสรีภาพตามมาตรานี้ จะกระทำมิได้ นอกจากนั้นก็มีในมาตราต่าง ๆ เช่น มีเสรีภาพในทางวิชาการ การศึกษาอบรม การเรียนการสอน การวิจัยและการเผยแพร่งานวิจัยตามหลักวิชาการ มีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธการจำกัดเสรีภาพที่ว่่านี จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติ แต่มีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกรองค์กรเอกชน มีเสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองเพื่อสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองของประชาชนและเพื่อดำเนินกิจการในทางการเมืองตามวิถีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้ มีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพและการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

การใช้เสรีภาพในบริบทของสังคมไทยในปัจจุบันจึงกล่าวได้ว่าอยู่ในขอบเขตของรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ประชาชนทุกคนมีเสรีภาพเท่าเทียมกันในการนับถือศาสนาในวงกาย

ในศาลสถาน ในการพูด การเขียน การพิมพ์และการโฆษณา ในการขอขม ใน การชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ ในการรวมกันเป็นสมาคม ในการตั้งพรรคการเมือง ในการเลือกตั้ง ที่อยู่ภายในราชอาณาจักร ในการประกอบอาชีพ การใช้เสรีภาพต้องมีขอบเขตจะใช้เสรีภาพให้เป็นปฏิปักษ์ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญมิได้

จะสังเกตได้ว่าการใช้เสรีภาพในบริบทของสังคมไทยตามรัฐธรรมนูญใช้ได้ ในขอบเขตของกฎหมาย ถ้าอยู่นอกเหนือไปจากกฎหมายต้องอาศัยประเด็นวัฒนธรรมที่ตนเองอยู่ อย่างเช่น บางแห่งการแต่งตัวของวัยรุ่นสามารถที่จะใส่เสื้อสายเดี่ยวได้ในสังคมที่มีคนใส่และยอมรับกันในสังคม แต่จะใส่สายเดี่ยวไปในที่สังคมไม่ยอมรับไม่ได้ อย่างเช่นในวัด เป็นต้น

การใช้เสรีภาพของคนไทยในปัจจุบันเนื่องจากสังคมไทยปัจจุบันมีความเขี่ยวนสูงมาก กฎหมายข้อห้ามกฎศีลธรรมของศาสนาหรือจารีตประเพณีที่กำหนดข้อห้ามต่าง ๆ จึงหมดความขลังหรือสูญหายไป เกิดความแปลกแยกที่มุ่งเน้นความมีเสรีภาพของมนุษย์ในแง่ปัจเจกชนที่ก่อให้เกิดความแปลกแยกตัวเองและสังคมซึ่งยังผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่แปลกแยกภายในตัวมนุษย์สังคมและธรรมชาติ ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายความเครียดทางจิตใจ เกิดโรคทางจิตประสาทแก่ผู้คนมากยิ่งขึ้นกว่ายุคสมัยใด มีการบริโภคยาเสพติด ประสาทกันอย่างกว้างขวาง เบื้องต้นสถานการณ์ที่อาจก่ออันตรายร้ายแรงเช่นนี้ มีแนวทางปฏิบัติไม่มากนัก ได้แก่จะสู้หรือหนี หรือจะปล่อยไปตามกระแส ผู้คนจำนวนมากที่เลือก ลอยไปตามกระแสหรือหลีกเลี่ยงนี้ จำนวนหนึ่งต่อสู้ซึ่งมีทั้งทางบวกและทางลบ การต่อสู้ในกระแสโลกาภิวัตน์เช่นนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายเนื่องจากกระแสเชี่ยวกรากว่ายุคใด ๆ การใช้เสรีภาพของคนไทยส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะหนีปัญหาในยุคปัจจุบันได้แก่การใช้ยาเสพติดต่าง ๆ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้กลับเพิ่มพูนความทุกข์และปัญหาต่าง ๆ อีกมากมาย ส่วนหนึ่งเลือกที่จะลอยไปตามกระแสพยายามปรับตัวให้เข้ากับกระแสที่เปลี่ยนไป ส่วนหนึ่งต่อสู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่จะเอาตัวรอดได้ ส่วนหนึ่งหลีกเลี่ยงด้วยการออกบวชแสวงหาในภพธรรมหนีออกจากสังคมที่สับสนวุ่นวาย

๒.๘ สรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาวิเคราะห์ความหมายของเสรีภาพ เสรีภาพ หมายถึง การกระทำที่ทำได้โดยไม่มีอุปสรรค มีสิทธิที่จะคิดจะพูดจะทำได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น มีความเป็นใหญ่ในตนเองไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งใดๆ คือมีเสรีภาพที่จะทำอย่างหนึ่ง มีเสรีภาพที่ไม่ถูกกระทำอย่างหนึ่ง ที่บอกว่ามีเสรีภาพที่จะทำ เช่น คิดได้ทำได้พูดได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ที่บอกว่ามีเสรีภาพที่ไม่ถูกกระทำ เช่น คนอื่นไม่ละเมิดสิทธิของเราซึ่งบัญญัติไว้ในบทกฎหมาย หรือความยากจนยัดยัดขัดสนโรคภัยไข้เจ็บไม่มีแก่เรา ความโลภโกรธหลงที่เป็นกั้นจิตใจไม่มีแก่เรา เราสามารถมีเสรีภาพอย่างนี้ได้ด้วยการเตรียมพร้อมทางด้านร่างกายคือมีสุขภาพพลานามัยดี สร้างสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่เอื้อต่อการไม่ละเมิดสิทธิของกันและกัน อบรมจิตอบรมปัญญาให้หลุดพ้นจากความโลภโกรธหลง หากมีปัญหากล่าวว่าการที่มนุษย์แสวงหาเสรีภาพโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่

จากการศึกษาพอจะสรุปได้ว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีทั้งมีเสรีภาพและไม่มีเสรีภาพ ที่บอกว่ามีทำให้เหตุผลว่ามนุษย์สามารถคิดได้ทำได้พูดได้โดยธรรมชาติสามารถพัฒนาจิตใจพัฒนาจิตได้ด้วยตนเอง ไม่ตกเป็นทาสของความยึดติดขัดสน ไม่ตกเป็นทาสของโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตน ไม่ตกเป็นทาสของความโลภโกรธหลงมีเสรีภาพสูงสุดอยู่ได้ด้วยการปล่อยวางที่เรียกว่ามีจิตว่าง ส่วนที่เห็นว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ไม่มีเสรีภาพเขามีทัศนะว่า มนุษย์ถูกกำหนดชะตากรรมไว้แล้วไม่มีสิทธิที่จะพัฒนาตนเองและเรียกร้องสิทธิใด ๆ เช่น ถูกกำหนดไว้แล้วโดยกรรมเก่าหรือโดยพระเจ้า ชีวิตเป็นไปตามที่กรรมเก่าหรือพระเจ้ากำหนด ความยากจนยัดยัดขัดสนโรคภัยไข้เจ็บความโลภโกรธหลงมีติดตัวมนุษย์ตั้งแต่เกิดแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ ผู้วิจัยเห็นว่าโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์มีทั้งเสรีภาพและไม่มีเสรีภาพ ในระดับหนึ่งอาจจะไม่มีเสรีภาพแต่เมื่อได้รับการฝึกฝนตนเองพัฒนาตนเองในที่สุดก็มีเสรีภาพได้ไม่ได้ถูกกำหนดไว้โดยกรรมทั้งหมดขึ้นอยู่กับกระบวนการทำของเราในปัจจุบันด้วย จะเห็นได้ว่าในชีวิตจริงในปัจจุบันมนุษย์ตกเป็นทาสของสิ่งแวดล้อมทางวัตถุให้ชีวิตเป็นไปตามกลไกวัตถุแล้วแต่วัตถุจะพาไป แต่ก็ยังมีมนุษย์อีกมากที่ไม่ยอมตกเป็นทาสของวัตถุพยายามฝึกฝนตนเองไม่ติดอยู่เพียงแค่วัตถุแต่กลับใช้วัตถุเป็นสื่อเพื่อทำใหตนมีเสรีภาพที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

เมื่อเชื่อว่าโดยธรรมชาติมนุษย์มีเสรีภาพการใช้เสรีภาพของมนุษย์มีขอบเขตอย่างไรโดยทั่วไปแล้วเห็นตรงกันว่าการใช้เสรีภาพต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานไม่กระทบเสรีภาพของผู้อื่นต้องเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ในทัศนะของนักคิดทางพระพุทธศาสนามีทัศนะว่ามนุษย์ใช้เสรีภาพได้ในการคิดในการทำได้ในขอบเขตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นการใช้เสรีภาพที่นำไปสู่การพัฒนาจิตใจ ส่วนการใช้เสรีภาพในทัศนะของนักคิดตะวันตกซึ่งแสดงออกในรูปการปกครองระบอบประชาธิปไตยมนุษย์สามารถคิดได้ทำได้ในขอบเขตที่ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น เป็นการใช้เสรีภาพที่นำไปสู่การไม่ถูกแทรกแซงจากผู้อื่นมีประเทศเป็นเอกราช มีการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้รับการคุ้มครองจากรัฐประชาชนทำอะไรได้ตามความพอใจภายในขอบเขตของกฎหมายและศีลธรรมอันดีงาม ประเทศไทยใช้เสรีภาพในขอบเขตที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญและศีลธรรมอันดีงามของศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นรากฐานของกฎหมายไทยและจารีตประเพณี

แนวคิดเสรีภาพในพระไตรปิฎก

การเกิดขึ้นของพุทธศาสนาเกิดขึ้นในท่ามกลางของสังคมที่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน มีการแบ่งชั้นวรรณะ ไม่มีความเสมอภาคดังจะเห็นได้จากระบบการปกครอง คนที่อยู่ในวรรณะกษัตริย์ มีหน้าที่ศึกษาวิชาการรบ การปกครอง ในสมัยโตได้กษัตริย์ผู้ปกครองที่มีคุณธรรมประชาชนก็อยู่กับเป็นสุขสมัยโต ได้กษัตริย์ผู้ปกครองที่ไม่มีคุณธรรมประชาชนก็ไม่มีความสุข วรรณะพราหมณ์มีหน้าที่ศึกษาคัมภีร์พระเวทเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแต่พราหมณ์ที่ยังเดิมไม่ด้วยกิเลสได้ใช้ชีวิตต่าง ๆ เป็นอุบายหากินกับประชาชน เช่น ต้องการให้คนละนับถือตัวเองเพื่อแลกกับทวิฬสิน กำหนดให้บุคคลเชื้อทั้ง ๆ ที่บางคนไม่มีโอกาสได้ศึกษาให้เข้าใจตามความเป็นจริง โดยสอนให้เชื่อว่า คัมภีร์พระเวทเป็นของทิพย์ เป็นของศักดิ์สิทธิ์วรรณะอื่นไม่สามารถเรียนได้ ในคัมภีร์พระเวทสอนว่าพราหมณ์เป็นนักบวชเป็นผู้แทนจากเทพเจ้า มนุษย์ถูกกำหนดด้วยระบบชั้นวรรณะ ซึ่งเป็นผลดีที่เทพเจ้ากำหนดไว้ให้แล้วจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ วรรณะแพศย์ วรรณะศูทรต้องประกอบอาชีพด้วยการรับใช้พราหมณ์และกษัตริย์ ไม่เปิดโอกาสให้คนต่างวรรณะได้ใช้ชีวิตร่วมกันทั้งทางวัตถุและสายโลหิต ผู้ที่เกิดในวรรณะต่ำจะเป็นที่รังเกียจของคนสังคมในด้านต่าง ๆ เป็นการปิดกั้นเสรีภาพไม่ให้วรรณะอื่นที่ต่ำกว่าได้พัฒนาตัวเอง

การเกิดขึ้นของพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อให้คนมีเสรีภาพ ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะไม่ปิดกั้นการเขียนรู้ เกิดมาเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ดังพุทธวจนะที่ทรงประกาศต่อพระอวทัมบดี ๖๐ องค์ว่า "วิภะสุทังหลาย เธอจงจกริกไป เพื่อประโยชน์ของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่พวยเทพและมนุษย์"^๑

^๑มีผู้วิจารณ์พระพุทศาสนาว่ามีข้อห้ามจำนวนมากที่มีลักษณะปิดกั้นเสรีภาพ เช่น ขบถามร เป็นต้น ซึ่งผู้วิจารณ์ได้วิเคราะห์ในประเด็นนี้ในตอนที่๓ของบท.

จากพุทธวจนะนี้ ในประโยคที่ว่าเพื่อความสุขของชนเป็นอันมาก คำว่าความสุขคำนี้หมายถึง ความสุขสบายสันติภาพและเสรีภาพ ความสุขสบายสันติภาพและเสรีภาพทั้งสามคำนี้มีความหมายอย่างเดียวกันคือการรอดพ้นจากภัยความทุกข์หรือปัญหาต่าง ๆ จากการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศศาสนาทำให้ระบบชั้นวรรณะลดความรุนแรง ทำให้ประชาชนหลุดส่วงขึ้น ทำให้เลิกนับถือลัทธิที่สอนให้หลงงมงายมีการบูชาวัตถุเชื่อในสิ่งที่ไม่สาระต่าง ๆ หันมานับถือพระรัตนตรัยมีเสรีภาพในการคิดในการแสดงออก ทำให้พุทธบริษัทบรรลุดุจธรรมเป็นพระอรหันต์มากมาย สร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก จนทำให้เราได้รับอานิสงส์ถึงทุกวันนี้ หลักคำสอนและแนวความคิดที่เป็นเสรีภาพปรากฏอยู่ในหลักพระธรรมวินัย การวิเคราะห์ในบทนี้จะกล่าวถึงหลักธรรมและแนวความคิดดังกล่าวที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งบางทีต้องอาศัยคำอธิบายจากอรรถกถาด้วย

๓.๑ แนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระไตรปิฎก

หลักธรรมในพระไตรปิฎกมีมากมาย ถ้าถามว่าหลักธรรมส่วนใดว่าด้วยเรื่องเสรีภาพ ถ้าไม่ทำความเข้าใจในความหมายเบื้องต้นก็คงทำความเข้าใจได้ยาก ในการศึกษาแนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระไตรปิฎกในบทนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรทำความเข้าใจให้ตรงกันในความหมายที่ประสงค์จะเอาไปใช้ในการอธิบายความหมายของเสรีภาพในพระไตรปิฎกโดยวางหลักการอธิบายไว้ ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นเสรีภาพที่พูดถึงการกระทำว่า การกระทำอย่างไรเป็นเสรีภาพ ลักษณะที่สองพูดถึงผลของการปฏิบัติที่ให้เสรีภาพ ลักษณะแรกผู้วิจัยใช้กรอบการอธิบายตามทัศนะของพระธรรมปิฎกที่แบ่งการใช้เสรีภาพออกเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับต่ำ ระดับกลาง และระดับสูง

๑. ระดับต่ำ หมายถึง การมีความเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้ตามใจชอบ เป็นการกระทำ การแสดงออกที่เปิดโอกาสให้เลือก เช่น เลือกที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อเป็นต้น อันมีขอบเขตอยู่ที่ความเป็นส่วนตน

๒. ระดับกลาง หมายถึง การมีเสรีภาพที่จะทำตามใจชอบแต่ไม่กระทบเสรีภาพของผู้อื่นเป็นการกระทำ เป็นการแสดงออกของผู้ที่พร้อมที่จะมีใจส่วนตนเอง มีขอบเขตอยู่ที่กรอบศีลธรรมเป็นการกระทำแบบมีเงื่อนไข

๓. ระดับสูง หมายถึง การใช้เสรีภาพที่พร้อมที่จะให้โอกาสแก่คนอื่น เป็นการกระทำที่ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นทาสของกิเลสใด ๆ เป็นการกระทำของผู้มีพรหมวิหาร ๔ เช่น พระอรหันต์ เป็นต้น"

ลักษณะที่สองใช้เสรีภาพในความหมายที่เป็นผลของการปฏิบัติหมายถึงผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติทำให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกายหรือวัตถุหลุดพ้นจากความบีบคั้นทางสังคมทางจิตทางปัญญาทำให้มีอิสระภาพ ผู้วิจัยขอใช้กรอบการอธิบายตามทัศนะของพระธรรมปิฎกที่ได้แบ่งเสรีภาพออกเป็น ๔ ประเภท ซึ่งหมายถึงการได้รับเสรีภาพใน ๔ ด้าน คือ

๑. เสรีภาพทางกาย ได้แก่ การไม่ถูกบีบคั้นจากการขาดแคลนอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค มีสุขภาพดี

๒. เสรีภาพทางสังคม ได้แก่ การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคม ไม่ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ไม่อยู่ท่ามกลางความรุนแรง การก่อการร้าย และภัยสงคราม

๓. เสรีภาพทางอารมณ์ หรือทางจิต ได้แก่ การไม่ถูกอำนาจกิเลสครอบงำ การมีคุณภาพจิต เช่น มีความเมตตากรุณา มีสุขภาพจิตดีสดชื่นแจ่มใส

๔. เสรีภาพทางปัญญา ได้แก่ การไม่ถูกบีบคั้นจากความไม่รู้ มีความรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นปัญญาของผู้บรรลุนิพพาน"

๓.๑.๑ เสรีภาพในความหมายที่เป็นลักษณะการแสดงออกของบุคคล

เสรีภาพในความหมายที่ให้การแสดงออกแก่บุคคลนี้ เป็นเสรีภาพในการแสดงออกเพื่อพัฒนาตัวเอง เป็นเสรีภาพที่มนุษย์ใช้สิทธิในฐานะเป็นมนุษย์ เป็นมนุษย์ที่สามารถฝึกฝนตนเองได้ ไม่ใช่เครื่องจักรที่จะคอยให้คนอื่นมาบังคับ หรือมีอำนาจของเทพเจ้ามา

*พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๘ - ๙.

*P.A. Payutto, Buddhist Solutions for the Twenty - first Century, (Bangkok : Buddhadhamma Foundation, 1994), pp. 50-51.

บังคับ กำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ การใช้เสรีภาพในการพัฒนาตัวเองสามารถพัฒนาขึ้นเป็นระดับ ๆ ตั้งแต่ระดับต่ำ ๆ ไปจนถึงระดับสูง

๑.๑.๑ ในระดับต่ำให้เสรีภาพตามใจชอบส่วนบุคคล

เสรีภาพในระดับต่ำนี้มนุษย์สามารถที่จะทำ จะพูด จะคิด จะเขียนอะไรก็ได้ เพราะเป็นสิทธิที่เราจะทำได้ เป็นเสรีภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดแล้ว เปรียบเหมือนมนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับขาตั้งแต่เกิดแล้วมีขาไว้เดิน จะเดินไปไหนก็ได้ เดินไปสู่จุดหมายที่เราต้องการ เราไม่สามารถที่จะบังคับไม่ให้เขาเดิน ในพระพุทธศาสนาให้โอกาสแก่มนุษย์ที่จะพูด จะคิด จะทำ จะเชื่อได้ในระดับเริ่มต้น ไม่ได้บังคับมนุษย์ เช่น การสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้ใช้วิธีการรุนแรงไปบุคคลเป็นศาสนิกชนของพระองค์ แต่ทรงใช้วิธีแสดงธรรมให้บุคคลเข้าใจวิธีการและเป้าหมายของพระธรรม เมื่อเขาเข้าใจแจ่มชัด เกิดความศรัทธา เขานับถือด้วยตัวเขาเองประกาศตัวเองเป็นสาวก

สำหรับผู้ที่ เป็นสาวกแล้วแม้ภายหลังจะประกาศเลิกนับถือก็สามารถทำได้อย่างเสรีไม่มีการขออนุญาตหรือขอร้องให้อยู่ ถ้าอุดมการณ์ความคิดของเขาเปลี่ยนไป หรือเพราะเขาไม่พอใจที่พระพุทธองค์ไม่ทรงสนองความต้องการของเขา ก็ปล่อยให้เขาเปลี่ยนใจได้อย่างเช่น กรณีของบุตรเจ้าลิจฉวีชื่อนักขัตตะประกาศเลิกนับถือพระองค์ ถ้าพระองค์ไม่ทรงแสดงปาฏิหาริย์ให้ดู พระพุทธองค์ตรัสว่าสุณัฏฐัตตะเราบอกเธอหรือว่าให้นานับถือเรา สุณัฏฐัตตะพูดว่าไม่ได้บอกให้นานับถือ พระพุทธองค์จึงทรงย้อนถามว่า เมื่อเราไม่ได้บอกให้นานับถือแล้วใครจักเลิกนับถือใคร* และให้เสรีภาพทางความคิด ไม่บังคับให้เชื่ออย่างที่พระพุทธองค์ได้ให้โอวาทแก่ชาวกาลามะในการที่จะเชื่อ หรือไม่เชื่อ คำสอนของนักบวชที่มาเผยแพร่คำสอนด้วยข้อความต่อไปนี้

ดูกรกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเชื่อเพียงเพราะการฟังตาม
กันมา (มา อนุสฺสเวน), เพราะการถือกันสืบ ๆ มา (มา ปรมุปราย),
เพราะข่าวเล่าลือ (มา อิติกิริยา), เพราะการอ้างตำรา (มา ปิฎกส

*ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒/๒.

มฤตนาถ), เพราะการใช้คำวา (มา ตกกเหตุ), การอนุมาณ (มานายเหตุ), การตรึงตรองตามอาการ (มา อากาการวิวิคตญาณ), เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่ตนคิดไว้ (มา ทิฏฐินิษุณณชนุตติยา), เพราะมองเห็นลักษณะว่าน่าเชื่อถือได้ (มา ภพพรูปตาย), สมณนั้นเป็นครูของเรา(มา สมโณ ใน ครุติ) ต่อเมื่อได้รู้เข้าใจด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น^{*}

การเชื่อในสิ่งที่ฟังตามกันมา ที่เป็นเรื่องจริงก็เป็นไร แต่ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่จริง อาจสร้างความเสียหายความเดือดร้อนให้เรา บางอย่างอาจถึงขั้นเสียชีวิตก็ได้ การเชื่อในเรื่องที่ถืือสืบ ๆ กันมา เช่นประเพณีวัฒนธรรมบางอย่าง ทำให้ผู้เชื่อขาดอติสรภาพ เช่นความเชื่อของคนอินเดีย ที่เชื่อว่าถ้าสามีตายไปภรรยาต้องฆ่าตัวตายตามไปด้วย ประเพณีบางอย่างเราต้องดูความเหมาะสมต้องใช้ปัญญา ในข้อที่ว่าไม่ให้เชื่อคำเล่าลือ การเชื่อคำเล่าลือ อาจทำให้คนผิดใจกันได้ และทำให้ไม่สบายใจ ไม่เป็นตัวของตัวเองกลายเป็นคนวิกลจริต ในข้อที่ว่าไม่ให้เชื่อโดยอ้างคำร่ำหรือใช้คำร่ำ เพราะคำร่ำบางอย่างอาจผิดก็ได้ การเชื่อคำร่ำ อาจทำให้ปิดกั้นความคิดของเราที่จะรู้ความจริงก็ได้ ไม่ให้เชื่อโดยการอนุมาณความจริง เพราะอาจไม่เป็นไปตามที่เราอนุมาณก็ได้ อากาการที่ตนตรึงตรองทฤษฎีที่ตนคิดไว้ ลักษณะที่ตนเห็นว่า น่าจะเป็นไปได้ ความจริงอาจจะเป็นอย่างนั้นก็ได้ คำพูดของครูอาจผิดก็ได้ เพราะอาจจำมาอย่างผิด ๆ เพราะฉะนั้นเราต้องรู้ด้วยตัวเองอย่างดีแล้วจึงเชื่อ การที่เราไม่เชื่อง่าย มีประโยชน์ช่วยป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากข้อมูลที่ไม่จริง การที่พระพุทธเจ้าไม่ให้เชื่อเพราะเหตุ ๑๐ ประการ พระพุทธองค์มีพระประสงค์ที่จะให้ใช้เสรีภาพทางความคิด คิดด้วยตนเอง ตัดสินใจด้วยตนเอง ไม่ต้องไปยืมจมูกผู้อื่นมาหายใจ หรือให้ผู้อื่นมาคอยชี้นำ เราควรมีความเป็นตัวของตัวเอง เรามีสิทธิที่จะคิดได้ทำได้ด้วยตัวของเราเอง จากพระสูตรดังกล่าวนี้ทำให้คนในสมัยนั้นกล้าคิดกล้าทำกล้าตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น เสรีภาพในการใช้ความคิดนี้ มีได้อย่างไม่มีขอบเขต ใช้ได้อย่างเสรี เมื่อใช้ยาก่อให้เกิดผลดีทำให้เกิดปัญญา รู้แจ้งในปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วย การที่พระพุทธเจ้าให้เสรีภาพในการคิด ไม่ใช่ให้คิด

^{*}องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

เรื่อยเปื่อยหรือสร้างเหตุผลเลื่อนลอย แต่พระพุทธองค์ทรงให้คิดอย่างมีแนวทางแต่ไม่ใช่แนวทางที่ถูกกำหนด แต่เป็นแนวทางที่สอดคล้องกับความเป็นจริง ที่มีอยู่ตามธรรมดาหรือความจริงของธรรมชาติ เป็นความจริงที่มีอยู่โดยกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติเป็นสังขารวะ”

๓.๑.๑.๒ ในระดับกลางให้เสรีภาพที่จะทำตามใจชอบแต่อยู่ในกรอบศีลธรรม

เสรีภาพในระดับนี้เป็นเสรีภาพที่เราเลือกไว้แล้วว่า เราจะทำอะไร เราเลือกอะไรไว้เป็นจุดหมาย แล้วดำเนินไปตามจุดหมายนั้นได้ อย่างเช่น ในพระพุทธศาสนามนุษย์สามารถที่จะเลือกใช้ชีวิตว่า จะเป็นคนดีหรือจะเป็นคนเลว ถ้าเลือกที่จะเป็นคนดีก็ต้องอยู่ในกรอบของศีลธรรมที่จะทำให้เราเป็นคนดี ถ้าไม่อยากเป็นคนดีก็ไม่ต้องอยู่ในกรอบของศีลธรรม และไม่ต้องเรียกร้องความเป็นธรรมจากใคร ชีวิตก็จะเดินไปตามกรรมที่เราเลือก ในพระพุทธศาสนาสอนให้เลือกทำกรรมดี

คำสอนในทางพุทธปริยญา สอนให้ศาสนิกชนสามารถเลือกใช้ชีวิตได้ตามความเหมาะสมแก่อัธยาศัยของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นภรรยาหรือภจากสามารถที่จะเลือกดำเนินชีวิตที่คนต้องการ ถ้าเลือกที่จะเป็นคนเลว ก็ไม่ต้องอยู่ในกรอบอะไร ถ้าเลือกที่จะเป็นคนดีมีศีล ๕ ก็ให้ฝึกฝนตนเองให้อยู่ในกรอบของศีล ๕ ถ้าเลือกที่จะเป็นอุบาสก อุบาสิกา ก็ต้องฝึกฝนตนเองให้อยู่ในกรอบศีล ๘ ถ้าเลือกที่จะเป็นสามเณรก็ต้องฝึกฝนตนเองให้อยู่ในกรอบของศีล ๑๐ ถ้าเลือกที่จะเป็นพระภิกษุ ก็ต้องฝึกฝนตนเองให้อยู่ในกรอบของศีล ๒๒๗

เมื่อเราเลือกแล้วจะนับว่าข้อปฏิบัติคือศีลนั้น ๆ เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อเสรีภาพของเราไม่ได้ เราต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่เราเลือก สนิท ศรีสำแดง ได้กล่าวไว้ว่า

การฝึกฝนตนเองในพระพุทธศาสนา แม้จะเป็นการบั่นทอนสักแต่นั้น
เสรีภาพทางกายและวาทะจาบยับยังไม่ให้เราทำตามความชอบใจ
จำกัดตนให้อยู่ในกรอบของความประพฤติคือ ศีลแต่เป้าหมายก็

^๒ พระพรหมมุนี (ปยุตฺโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๖๔), หน้า ๖๒.

เพื่อเสรีภาพทางจิต ไม่ให้จิตตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกิเลสตัณหา

อันเป็นเป้าหมายสูงสุด”

กรอบที่เป็นการฝึกฝนตนเองนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็คือการสำรวมกาย วาจา ใจ มีการเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดมในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดไร้สาระ ความโลภ ความพยาบาท ความเห็นผิด”

การใช้เสรีภาพในระดับกลางนั้นนอกจากใช้เสรีภาพในกรอบที่ตนเองเลือกแล้วเสรีภาพที่เราเลือกต้องไม่ไปกระทบกับเสรีภาพของผู้อื่น ให้อยู่ในกรอบของปัญญา ให้องค์ตามความเป็นจริง อย่างเช่น กรณีการประกาศศาสนาของพระพุทธองค์ พระองค์ทรงให้ยึดหลักการดังนี้คือ”

๑. อนุปวาโท การไม่กล่าวร้าย โจมตีผู้อื่น ศาสนาอื่น สัตว์อื่นแต่ให้ชี้แจงแสดงเหตุผลว่า อะไรถูก อะไรไม่ถูก คำสอนข้อใดตรงกับของเรา คำสอนใดไม่ตรงกัน

๒. ออนุปมาโต ไม่ใช้ความรุนแรง ห้ำหั่น เบียดเบียน

๓. ปาปวิโมกฺเข สงฺวโร ให้เลิกมันในภายหลังการในข้อปฏิบัติ ไม่ละเมิดหลักการไม่เปลี่ยนแปลงหลักการของตนไว้ชั่วชีวิต

๔. ภิตตัมมิง มัตตัญญูตา รู้ประมาณในการกินอยู่ ไม่ห่มเพียงฟุ้งเพื่อ กักตุนสะสม รู้จักประมาณ ในการรับและการบริโภค

๕. ปันตัง สะยนาสนนัง การนอนและการนั่งไม่ที่สจัดเว้นการคลุกคลี

๖. อะริจิตเต อาโยโค ผิดชอบรรมจิตให้เข้มแข็งมั่นคงอยู่เสมอ

หลักการนี้ส่งเสริมให้เกิดเสรีภาพทั้งภายนอกและภายใน จะสังเกตได้ว่าการประกาศศาสนาเป็นสิ่งที่ตั้งงาม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มาก แต่ก็ต้องใช้ในขอบเขตโดยไม่กล่าวร้าย หรือโจมตีศาสนาอื่นลัทธิอื่นที่ไม่เห็นด้วยกับเรา และในข้อที่ว่าด้วยการแสวงหาทรัพย์สินบริโภคทรัพย์สินต้องรู้จักประมาณ มิใช่ว่าเก็บกักไว้เพียงผู้เดียวไม่แบ่งให้บุคคลอื่น คน

“คณิศ ศรีสำแดง, พุทธศาสนากะบวนทัศน์ใหม่, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

“ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๑/๑๓๑๕-๑๓๑๗.

“พิมพ์. (ไทย) ๑๐/๑๐/๕๑.

อื่นที่ไม่มีก็ยังมีอยู่อีกมาก ถึงแม้จะมีเสรีภาพในการแสวงหาในการระดมก็จริง แต่ก็ต้องคิดถึงบุคคลอื่นด้วย นอกจากนั้นแล้ว การใช้เสรีภาพในการพูด ถึงแม้ว่า จะเป็นการพูดเรื่องจริง ถ้าพูดไปแล้วไม่ก่อประโยชน์ โดยไปกระทบผู้อื่นมีผลร้ายมากกว่าผลดี ก็ไม่ควรที่จะพูดอย่างในอภยราชกุมารสูตร^{๓๓} ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าจะไม่ตรัสวาจาที่ไม่จริงไม่มีประโยชน์ หากจริงแต่ไม่มีประโยชน์ก็ไม่ตรัส ต้องเป็นวาจาที่จริงและมีประโยชน์จึงจะตรัส ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

๑. วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
๒. วาจาใดจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ก็ไม่ตรัส
๓. วาจาใดจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส
๔. วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ก็ไม่ตรัส
๕. วาจาใดจริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ก็ไม่ตรัส
๖. วาจาใดจริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส

จะเห็นได้ว่า การใช้เสรีภาพในระดับนี้จะอยู่ในขอบเขต ไม่ไปกระทบเสรีภาพของผู้อื่น เป็นการใช้อนุญาในการใช้เสรีภาพของตัวเอง

๑.๑.๑.๑ ในระดับสูง เป็นการใช้เสรีภาพที่พร้อมจะให้โอกาสแก่คนอื่น

เสรีภาพระดับนี้หมายถึงวิมุตติ (Freedom) เป็นความปลดปล่อยใจ มีชีวิตพร้อมที่จะทำประโยชน์ มีจิตใจที่บริสุทธิ์ไม่ประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ พ้นจากความบีบคั้นผูกมัดขัดข้อง ปราศจากข้อบกพร่องมีภาวะความเป็นใหญ่ในตัว ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำและไม่ทำการใด ๆ ได้ตามที่เป็นอย่างจริง มีชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกอย่างแท้จริง ถ้าพูดถึงการใช้เสรีภาพของผู้เข้าถึงวิมุตติเป็นการใช้เสรีภาพที่ไม่เห็นแก่ตัว เป็นการใช้เสรีภาพที่พร้อมจะให้โอกาสแก่ผู้อื่น การที่ให้โอกาสแก่ผู้อื่นได้เพราะมีความรักในผู้อื่น ไม่มีความเห็นแก่ตัว เพราะไม่มีตัวตน เมื่อไม่เห็นแก่ตัว ก็เห็นแก่ผู้อื่นโดยยึดในมิตี เห็นแก่ความถูกต้องโดยยึดในมิตี การไม่เห็นแก่ตัวทำให้มีคุณธรรมคือพรหมวิหาร ๔^{๓๔}

^{๓๓}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๖/๑๘๘.

^{๓๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๒/๑๙๔, และ ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๑๐/๑๑-๑๒.

คุณธรรมข้อแรก เมตตา คือความเป็นมิตรอันแท้จริงอันบริสุทธิ์ไม่ใช่เป็นมิตรเพื่อประโยชน์ทางวัตถุ ไม่ใช่ประโยชน์ทางกามารมณ์ มีความเมตตาหรือความรักอย่างเมตตาเป็นความรักอย่างบริสุทธิ์ ไม่ได้หวังทางวัตถุทางกามารมณ์เป็นสิ่งตอบแทน ก็คือความรักที่แท้จริง

คุณธรรมข้อที่สอง กรุณา คือการเสียสละที่จะช่วย เสียสละตัวเอง เพื่อช่วยผู้อื่น เป็นการช่วยด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่ช่วยเพื่อให้ได้มาซึ่งชื่อเสียง ไม่ใช่ช่วยเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ใด ๆ เป็นการตอบแทน แต่เป็นการช่วยอันบริสุทธิ์ของจิต เมื่อไม่มีการเห็นแก่ตัว การช่วยนั้นกับบริสุทธิ์ เรียกว่ากรุณา จะมีได้แท้จริงก็ต่อเมื่อไม่เห็นแก่ตัว ไม่มีตัวไม่มีความรู้สึกว่าตัวไม่เห็นแก่ตัว กรุณาก็จะมีถึงที่สุดและบริสุทธิ์ ไม่เพื่อชื่อเสียงไม่เพื่ออะไรตอบแทน

คุณธรรมข้อที่สาม มุทิตา คือยินดีด้วยจริง ๆ เพราะเป็นเพื่อนของเราจริง ๆ เป็นเพื่อนโดยแท้จริง เมื่อเพื่อนมีความสุข ประสบความสุข ก็ยินดีด้วยโดยแท้จริง ตามธรรมดาไม่มีความยินดีแก่กันและกัน เพราะมีความอิจฉาริษยาต่อกันเป็นปกติ เมื่อไม่มีตัวที่จะริษยาผู้อื่น จึงมีความยินดีแก่กันและกันอย่างบริสุทธิ์และบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง

คุณธรรมข้อที่สี่ อุเบกขา อุเบกขาแปลตามบาลีว่าเพ่งดูต้องดูว่าเมื่อไรจะช่วยเหลือ แม้ว่าจะอยู่เฉย ๆ มันก็เฉยด้วยอาการเพ่งดูว่าเมื่อไรจะช่วยเหลือ นี่คือความหมายของคำว่าอุเบกขา เกิดจากความตั้งใจที่จะช่วย ถ้าเห็นแก่ตัวก็ไม่ยอมมาเสียเวลามาคอยดูเฝ้าดู เมื่อมีอุเบกขาอย่างแท้จริงก็คอยจ้องดู ว่าเมื่อไรจะช่วยให้จะช่วยทันที่อยู่ในลักษณะพร้อมที่จะช่วย แม้ว่าเดี๋ยวนี้จะไม่ช่วยไม่ได้ก็คอยดูว่าเมื่อไรมันจะช่วยได้ อย่างนี้ผู้เห็นแก่ตัวไม่ทำกัน อุเบกขามาจากการไม่เห็นแก่ตัว

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เห็นแก่ตัว มีความเห็นแก่ตัว มีเมตตาไม่ได้ มีความกรุณาไม่ได้ มีมุทิตาไม่ได้ มีอุเบกขาไม่ได้ พอไม่มีความเห็นแก่ตัว พรหมวิหาร ๔ ก็มาโดยอัตโนมัติ มีเมตตาแท้จริง มีกรุณาแท้จริง มีมุทิตาแท้จริง มีอุเบกขาแท้จริง เวลาช่วยผู้อื่นก็จะช่วยด้วยจิตใจที่เป็นเสรีภาพจริง ๆ เสรีภาพในระดับนี้ไม่มีขอบเขตไม่มีประมาณเป็นเสรีภาพของผู้เข้าถึงวิมุตติ”

“ดูรายละเอียดใน พุทธศาสนิกฯ อรรถกถาสังคมนิยม, (นนทบุรี : จัดพิมพ์โดยกองทุนมูลนิธิธรรม),

ผู้เข้าถึงวิมุตติ คือ หลุดพ้นจากอัสตา ไม่มีสิ่งกีดขวาง มมังการทำให้รักษาความ
ยุติธรรม หรือ อุเบกขาธรรมได้จนเป็นธรรมชาติของตนเอง สรุปว่ามีอิริยาบถทำให้เป็นไทที่
แท้จริง ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสและสัญชาตญาณ

๓.๑.๑.๔ สรุปวิเคราะห์

สรุปจากการศึกษาข้างต้นทำให้เห็นว่าการใช้เสรีภาพของบุคคล บุคคลใช้เสรี
ภาพอยู่ในขอบเขตก็มีและไม่มีขอบเขตก็มี การใช้เสรีภาพที่ไม่มีขอบเขตคือการใช้เสรีภาพ
ทั่ว ๆ ไปไม่เป็นการใช้ความคิดความเชื่อ การใช้เสรีภาพในการคิดการเชื่อนั้นอาจสรุปได้ใน
ประโยคที่ว่า “คิดได้ทุกอย่าง แต่อย่าทำทุกอย่างที่คิด” การไม่ทำทุกอย่างที่คิดไม่ใช่ว่าเป็น
อุปสรรคต่อการใช้เสรีภาพของเรา แต่เป็นความคิดที่เลือกหาเหตุผลโดยส่วนมากเมื่อเราให้อิสระแก่ความคิด
ความคิดนั้นย่อมกลั่นกรองหาเหตุผลให้เรา เมื่อได้เหตุผลที่ดีแล้วจึงลงมือทำ การกระทำอีกอย่างหนึ่ง
ที่ไม่มีขอบเขต คือการกระทำของผู้บรรลธรรมคือผู้หลุดพ้นที่เรียกว่าวิมุตติ เป็นการกระทำที่ไม่ประกอบด้วย
โลกะ โสกะ โมหะ แต่เป็นการทำของจิตที่ประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ คือกระทำด้วยจิตเมตตารักเพื่อมนุษย์ไม่มีขอบเขต มีความ
กรุณาช่วยเหลือเพื่อนร่วมโลกไม่มีขอบเขต ร่วมยินดีเมื่อเห็นเราประสบความสำเร็จเห็นใจ
เมื่อเขาประสบทุกข์ไม่อิจฉาและเยาะเย้ย สุดท้ายประกอบด้วยจิตอุเบกขามีจิตเข้าไปเพ่งที่
จะช่วยเมื่อถึงเวลาอันควร การใช้เสรีภาพที่ประกอบด้วยพรหมวิหารนี้ใช้ได้อย่างเต็มที่ไม่มี
ขอบเขต ส่วนการใช้เสรีภาพที่มีขอบเขต เป็นการใช้เสรีภาพที่มีขอบเขตอันประกอบด้วย
ปัญญา การใช้เสรีภาพในลักษณะนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการใช้เสรีภาพที่เป็นการฝึกฝนตนเอง
ขอบเขตเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือ ที่จะช่วยทำให้เรามีเสรีภาพที่สูงขึ้นไปอีก ผู้สนใจที่จะฝึกฝน
ตนเอง เราจะไม่มีความรู้สึกว่า กฎเกณฑ์หรือข้อบังคับเป็นอุปสรรคต่อการกระทำ

๓.๑.๒ เสรีภาพในความหมายที่เป็นผลของการปฏิบัติ

ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมมากมายที่ผู้ปฏิบัติสามารถจะเลือกใช้ ในการแก้
ปัญหาชีวิตของตนเอง โดยทั่วไปแล้วมนุษย์มีปัญหาหลัก ๆ อยู่ ๔ ด้าน ที่เป็นปัญหามับคั้น
ตนเองไม่ทำให้ตนเองมีเสรีภาพ คือปัญหาในด้านความพร้อม ในการดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัจจัย
๔ ปัญหาในด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม มีการกระทบกระทั่งกันเป็นเหตุ ปัญหาในด้านกร

ถูกครอบงำทางจิตไม่เป็นตัวของตัวเอง เป็นทาสของความโลภ โกรธ หลง และปัญหาความ
มีคบบดทางปัญญาไม่รู้อะไร ปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ในพุทธปรัชญามีหลักธรรมที่
เป็นข้อปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากปัญหาเหล่านั้นได้คือ

๓.๑.๒.๑ หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกาย

ความบีบคั้นทางกายเกิดจากการที่เรามีปัจจัย ๔ ที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ
ของตนเอง ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีอาหารที่จะประทังชีวิต ไม่มีเสื้อผ้าที่จะสวมใส่ ไม่มียาที่จะใช้
รักษาตัวเองเมื่อป่วยไข้ เป็นปัญหาบีบคั้นทางกาย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีข้อปฏิบัติ
ที่จะทำให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกายด้วยวิธีการปฏิบัติธรรม เพื่อความอยู่ดีทาง
เศรษฐกิจ เช่น

๑. ให้ปฏิบัติตามหลักธรรมการเป็นพ่อค้าที่ดี มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ

๑) ตาดี รู้จักสินค้า ตูของเป็น สามารถคำนวณราคาต้นทุนกำไรแม่นยำ ๒) จัดเจนธุรกิจ
รู้แหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหว ความต้องการของตลาด สามารถในการจัดซื้อจัด
จำหน่าย รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้า ๓) พร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจ
ในหมู่แหล่งทุนใหญ่ ๆ หากเงินมาลงทุนหรือดำเนินกิจการโดยง่าย” หลักธรรมข้อนี้ทำให้ได้
มาซึ่งทรัพย์โดยง่าย

๒. ให้ใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักไตรภพ^{๑๑} คือ รู้จักการจัดสรรทรัพย์ที่จะใช้โดย
แบ่งทรัพย์ออกเป็นสามส่วน คือ ส่วนที่ ๑ ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง และทำประโยชน์
ส่วนที่ ๒ และ ๓ ใช้ลงทุนประกอบการงาน และส่วนที่ ๔ เก็บไว้ใช้ในคราวที่จำเป็น หลัก
ธรรมข้อนี้เป็นการใช้ทรัพย์อย่างประหยัดและก่อให้เกิดประโยชน์

๓. ใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ในพระพุทธศาสนาการใช้
ทรัพย์ให้มีประโยชน์ให้ใช้ในการเลี้ยงตัวเองและคนในครอบครัว บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วม
กิจการงานให้เป็นสุข ใช้ป้องกันภัยอันตราย ทำหลักธรรม ๕ อย่าง และอุปถัมภ์บำรุงสมณ

^{๑๑} อรรถกถา (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

พราหมณ์ ผู้ประพุดตีปฏิบัตินิยม* หลักธรรมข้อนี้เป็นการใช้ทรัพย์อย่างประหยัดและเกิดประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๔. ให้ปฏิบัติตามหลักทักขณัมมีกัตตะ คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน อันอำนวยความสะดวกขั้นต้น มีภูมฺฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการ ปฏิบัติหน้าที่การงานอันสุจริต อารักรสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บ รักษา ถักยาดมิตตตา คบเพื่อนดี การคบเพื่อนดีมีประโยชน์หลายอย่าง คือหาทางที่จะช่วยให้เราได้ทรัพย์และคอยป้องกันที่จะไม่ให้เสียทรัพย์ สมชีวิตา มีความเป็นอยู่ที่เหมาะสมรู้จักประมาณในการเป็นอยู่ของตนเอง**

๕. ให้สร้างปัจจัย คือ มีความเพียร ๔ ประการ ได้แก่ เพียรระวังปิดกั้นบาปอกุศลที่จะเกิดขึ้น เพียรละหรือกำจัดบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป เพียรเจริญหรือเพียร ก่อให้เกิดกุศลธรรมขึ้น และเพียรรักษากุศลธรรมที่มีอยู่แล้วให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ข้อนี้เป็น เครื่องป้องกันไม่ให้เสียทรัพย์***

๖. ให้มีความเข้าใจว่าหลักธรรมที่จะทำให้เกิดกุศลที่มีความสุขมี ๔ ประการ คือ สุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ สุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ และสุขที่เกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ** ในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าความสุขที่ได้มาต้องได้มาด้วยวิธีการที่ไม่ประกอบด้วยโทษอันเกิดจากเศรษฐกิจที่ไม่สมควร ให้อยู่อย่างมีความสุขที่ตั้งอยู่บนหลักแห่งเศรษฐกิจพอเพียง

๗. ให้รู้รับวิบากตาม (ทรัพย์) ว่าสมควรหรือไม่สมควรตามหลักการใช้จ่าย ทรัพย์ ๑๐ ประเภท วิธีที่เหมาะสมที่สุดคือประเภทสุดท้ายมีใจความว่า การบริโภคคนที่ แสงงามหาทรัพย์โดยชอบธรรมด้วยการงานที่ไม่ผิด เมื่อแสงงามหาทรัพย์มาได้แล้วบำรุงตนให้เป็น

* อ.ปญ. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๕.

** อ.ปญ. (ไทย) ๒๓/๕๕/๓๔๕.

*** อ.จุลฎก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๓.

** อ.ปญ. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

** อ.ทส. (ไทย) ๒๔/๙๑/๒๐๗-๒๐๘.

สุรและแจกจ่ายทำบุญอีกทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัด
ออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น

หลักธรรมข้อนี้สอนให้เราเห็นว่า การแสวงหาทรัพย์อย่างไรควรอย่างไรไม่ควร เมื่อ
ได้ทรัพย์มาแล้วจะใช้จ่ายอย่างไรจึงควรหรือไม่ควรอย่างไร ในสังคมยังมีคนอีกมากมายที่
แสวงหาทรัพย์มาด้วยวิธีทุจริต เวลาได้มาแล้วเอาไปใช้อย่างผิด ๆ บางคนเอาไปซื้อสิ่งที่ไม่
จำเป็น บางคนเก็บไว้เฉย ๆ ไม่ยอมใช้ตายไปแล้วก็ไม่สามารถนำไปได้ ไม่รู้จักเอาไปทำบุญ
เป็นต้น หลักธรรมข้อนี้เป็นข้อคิดให้เราได้เป็นอย่างดีในการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์

จากตัวอย่างข้อธรรมที่ยกมาข้างต้น เป็นหลักธรรมบ่งชี้ช่องทางให้เราเป็นอย่าง
ดีว่าฐานะทางเศรษฐกิจจะดีนั้น ต้องมีความพร้อมหลายด้าน การเป็นพ่อค้าที่ดีต้องมีสติ
จัดเจนธุรกิจรู้จักแหล่งทุน เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วต้องรู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด ตาม
หลักโภควิภาคและโภคาพิยะคือแบ่งออกเป็นส่วน ๆ แล้วใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ไม่
ประมาทในการหาทรัพย์มีความขยันรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้ และใช้อย่างระมัดระวัง
คบเพื่อนดีเพื่อป้องกันทางเสียหายที่จะเกิดขึ้นและสร้างความเพียร ๔ ประการ ให้เกิดขึ้นมีใน
จิตใจเพื่อป้องกันอกุศลที่จะเกิดขึ้นอันจะเป็นเหตุนำมาซึ่งการเสียทรัพย์ ให้มีทัศนคติต่อ
ความสุขของคฤหัสดี ๔ ประการ และให้รู้ว่าการหาและใช้จ่ายทรัพย์อย่างไรควรหรือไม่ควร
การรอบรู้และเอาหลักธรรมเหล่านี้มาใช้จะทำให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจอันเป็นเหตุนำมา
ซึ่งความหลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกาย

๓.๑.๒.๒ หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางสังคม

ความบีบคั้นทางสังคมเกิดจากการที่ผู้คนในสังคมเขารัดเขาเปรียบกัน ขาด
ความเอื้ออาทรต่อกัน มีแต่ความเห็นแก่ตัว ชอบความสบายแต่ไม่สร้างเหตุปัจจัยที่จะทำ
ตนเองเกิดความสบาย แต่ใช้คนอื่นที่มีความรู้น้อยกว่า มีโอกาสน้อยกว่า อ่อนแอกว่าเป็น
เหยื่อเพื่อตอบสนองความเห็นแก่ตัวของตน ปัญหาสังคมเกิดจากหลายสาเหตุมีสาเหตุหนึ่ง
คือคนในสังคมมีความเห็นแก่ตัวไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน ขาดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันใน
สังคม ในสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบไปด้วยส่วนย่อยของสังคมคือบุคคลในครอบครัว ถ้ามีบุคคล
คืออยู่ในครอบครัว ครอบครัวก็จะมีความเข้มแข็ง ถ้าครอบครัวทุกครอบครัวดีก็จะทำให้
สังคมมีความเข้มแข็ง ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลในครอบครัวไม่ดี ครอบครัวก็จะไม่ดีมี

ความอ่อนแอ เมื่อครอบครัวยุติสังคมก็ย่อมจะไม่ดี หลักธรรมในการแก้ปัญหาสังคมต้องแก้ทั้งบุคคลและความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและสังคม ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติมากมาย ที่จะใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหา เช่น ในระดับบุคคลต่อบุคคลที่อยู่ในสังคม ต้องรู้จักปรับปรุงแก้ไขตัวเอง ไม่ให้เป็นภาระแก่สังคม ทำหน้าที่ของตนเกี่ยวข้องให้ดี ระมัดระวังในการคบเพื่อนคือให้คบแต่เพื่อนที่ดี^{๖๖} และเว้นการคบเพื่อนที่ไม่ดี^{๖๗}

นอกจากนี้แล้วควรละเว้นจากสิ่งที่จะนำพาให้เราไปสู่ความชั่ว คือ อบายมุขต่าง ๆ คือไม่เสพสุรายาเมา ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง ไม่หลงไปหาการพนัน ไม่พัวพันเมื่อดูมมีศรัทธา ไม่มัวเมาอยู่ในความเกียจคร้าน^{๖๘}

ถ้าบุคคลในครอบครัวรู้จักคบเพื่อนที่ดีเว้นจากอบายมุขต่าง ๆ บุคคลนั้นก็จะทำให้ครอบครัวมีความสุข ไม่เป็นการให้ครอบครัว ความเบียดเบียนที่จะเกิดจากบุคคลในครอบครัวก็จะไม่เกิดขึ้น ส่วนบุคคลในครอบครัวต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันด้วยหลักธรรมต่าง ๆ เช่น

๑. กุลจิริวัฏฐิธรรม คือ ธรรมสำหรับดำรงความมั่นคงของตระกูลให้ยั่งยืนเป็นเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งคงอยู่ได้นานด้วยการรู้จักหาของดีที่หายหรือหมดไปมาในรู้จักบูรณะ

^{๖๖}เพื่อนที่ดีมีลักษณะ ๑๖ ประการ คือ ป้องกันเราเมื่อเราประมาท, ป้องกันทรัพย์ของเราเมื่อเราตั้งอยู่ในความประมาท, เมื่อมีภัยเราเป็นที่พึ่งให้เราได้, เมื่อเรามีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้นก็ช่วยบอกทรัพย์สินให้สองเท่าของทรัพย์สินที่เราต้องการในกิจนั้น, บอกความลับแก่เรา, เปิดความลับของเรา, ไม่ละทิ้งเราในยามอันตราย, แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเราได้, ถ้าเราไม่ทำความชั่ว, ช่วยแนะนำเราให้ตั้งอยู่ในความดี, ให้เราฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง, บอกทางสวรรค์ให้เรา, ไม่พอใจในความเลวของเรา, พอใจในความเจริญของเรา, ห้ามปรามคนที่นิินหาเรา, สนับสนุนคนที่สรรเสริญเรา (ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๒๖๑-๒๖๔/๓๑๐-๓๑๑).

^{๖๗}เพื่อนที่ไม่ดีมีลักษณะ ๑๖ ประการ คือเป็นผู้ถือเอาแต่ประโยชน์จากเราฝ่ายเดียว, เสียประโยชน์ปรารถนาจากเรามาก, เมื่อตัวเขามีภัยจึงมาทำกิจของเราเพื่อหวังให้เราช่วย, คนเราเพราะเห็นแก่ประโยชน์กล่าวคำชวนเราด้วยเรื่องที่เป็นคิดดีไปเสีย, กล่าวคำลับด้วยเรื่องที่ไม่ดีถึง, สงเคราะห์เราด้วยสิ่งที่ไม่หาประโยชน์มิได้, เมื่อเรามีภัยเกิดเฉพาะหน้ายอมแสดงอาการรังเกียจ, เราทำชั่วก็เกลียดชัง, เราทำดีก็เกลียดชัง, สรรเสริญเราต่อหน้า, นินทาลับหลัง, คอยเป็นเพื่อนที่ชั่วช้า, คอยเป็นเพื่อนที่ชั่วช้า, คอยเป็นเพื่อนในการเที่ยวเล่น, คอยเป็นเพื่อนในการเล่นการพนัน (ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๒๕๕-๒๕๖/๓๐๙-๓๑๐).

^{๖๘}ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๒๕๗/๒๐๒ .

ซ่อมแซมของเก่า ของชำรุด รู้จักประมาณในการกินในการใช้ และตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้าน แม่เรือน” ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในการใช้สิ่งของร่วมกันในครอบครัว

๒. ขวาวาธรรม คือ หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ซึ่งประกอบด้วยธรรมมีความจริงใจต่อกัน (สัจจะ) ไม่ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ด้วยการรู้จักข่มใจตัวเอง (ทมะ) มีความอดทน (ขันติ) มีความเสียสละ (จาคะ) ให้อภัยต่อกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในด้านมีความเข้าใจและเห็นใจซึ่งกันและกัน

๓. สมชีวิตธรรม คือหลักธรรมของคู่ชีวิตธรรมที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตเหมาะสมหรือสม่ำเสมอกลมกลืนกัน อยู่ครองกันยืนยาว ซึ่งประกอบด้วย มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกันมีจาคะเสมอกัน และมีปัญญาเสมอกัน” ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในด้านทัศนคติและความประพฤติที่จะอยู่ร่วมกัน

สรุปได้ว่าครอบครัวใดถ้ารู้จักหา รู้จักใช้ รู้จักประมาณตั้งผู้มีศีลเป็นหัวหน้าครอบครัว มีขวาวาธรรม คือ มีความจริงใจต่อกัน รู้จักข่มใจเมื่อมีอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ มีความอดทนมีความเสียสละในกิจที่จะทำให้อุบัติกันดีมีความสามัคคีกันนอกจากนี้แล้วต้องปรับเข้าหากันตามหลักสมชีวิตธรรมคือมีศรัทธามีศีลมีความเสียสละใกล้เคียงกันมากที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้ภาวะเป็นต้นในครอบครัวก็จะไม่เกิดขึ้น นี่เป็นเพียงหลักธรรมบางข้อที่ได้ยกมาอธิบายเป็นตัวอย่างและยังมีหลักธรรมอีกเป็นจำนวนมาก ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความมั่นคงแก่ชีวิตในครอบครัวได้

ส่วนหลักธรรมที่สร้างให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสังคมมีมากมายเช่นเดียวกันจะขอยกตัวอย่างบางข้อ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสังคม เช่น

^{๒๑} ๑๖. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๖/๑๗๕.

^{๒๒} ๑๖. ๑. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๑๕๔.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ๑๖. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕-๕๖/๑๗๑-๑๕.

๑. ทิศ ๖^{๙๙} เป็นหลักธรรมที่สร้างความสัมพันธ์แก่บุคคลที่เราเกี่ยวข้องด้วย เป็นการทำหน้าที่ของตนต่อบุคคลรอบข้างของเรา ในโลกนี้แม้ว่าจะมีบุคคลมากมายแต่เมื่อว่าโดยรวมแล้ว บุคคลที่เราจะเกี่ยวข้องด้วยนั้นมีพันบุคคลตามที่กล่าวไว้ในทิศ ๖ แต่ละทิศมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เมื่อปฏิบัติตามแต่ละทิศ ย่อมพบกับเสรีภาพในการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างเหมาะสม และอิสระจากปัญหาในด้านมนุษยสัมพันธ์

๒. กัลยาณมิตรธรรม เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร คือ มิตรแท้ที่คบแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครู หรือที่เลื่องเป็นสำคัญ มีลักษณะ น่ารัก น่าเคารพ น่าเจริญใจ รู้จักพูด เป็นที่ปรึกษาที่ดี อุดหนุนต่อด้อยคำ ไม่ฉุนเฉียว พูดได้ทุกเรื่องแม้เป็นเรื่องที่ล้าลึก และไม่ชักจูงไปในทางที่เหลวไหลให้เสื่อมเสีย^{๖๐๐} การมีกัลยาณมิตรธรรมทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันเป็นที่พึ่งแก่กันและกัน ได้มีความไว้วางใจมีความอบอุ่นใจเมื่ออยู่ร่วมกัน มีความยุติธรรมไม่ถือคติ คือความลำเอียงที่ไม่ควรทำ ๔ อย่าง คือลำเอียงเพราะชอบ ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลง ลำเอียงเพราะกลัว อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีมีความยุติธรรมเมตตาใคร่ใคร่ เมื่อผิดก็ว่าตามผิดเมื่อถูกก็ว่าตามที่เป็นจริง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในด้านความยุติธรรมในสังคม ไม่เกิดความสงสัยระแวงซึ่งกันและกัน

๓. มีพรหมวิหารธรรม^{๖๐๑} คือมีความรักความเมตตาต่อกันกรุณาช่วยเหลือกันไม่ อิจฉาริษยาผู้อื่นและมีความยุติธรรม ในการอยู่ร่วมกันต้องมีหลักสังคหวัตถุ คือ มีการแบ่งปันช่วยเหลือกัน รู้จักพูดกันด้วยวาจาที่ไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นและคิดสร้างสรรค์ วางตนเสมอต้นเสมอปลายร่วมสุขร่วมทุกข์ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย^{๖๐๒}

หลักธรรมทั้งหมดที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้สามารถที่จะเป็นประโยชน์แก่การนำไปใช้เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสังคม ทำให้เกิดความสงบสุขในสังคมรอดพ้นจาก

^{๖๐๐} คุรุชาดะเขียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

^{๖๐๑} อ.จ.สุตฺตก. (ไทย) ๒๓๗/๓๗/๕๖๗.

^{๖๐๒} ที.ม. (ไทย) ๑๑/๒๖๒/๑๐๗๔. SSC ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๐/๘๑๑-๘๒๓.

^{๖๐๓} อ.จ.สุตฺตก. (ไทย) ๒๑๗/๓๒/๕๐-๕๑.

ความบีบคั้นที่จะเกิดจากสังคม สังคมจะเป็นอย่างไรว่านี้ได้ มนุษย์ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะอยู่ร่วมกันเรียนรู้ที่จะทำประโยชน์แก่กัน ทำคนให้อ่านวยประโยชน์แก่สังคม ร่วมมือกันพัฒนาสร้างสรรค์สังคม สังคมที่ตนอยู่ก็จะหลุดพ้นจากความบีบคั้นมีอิสระภาพ

๓.๑.๒.๑ หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางจิต

ความอยาก ความอิจฉาริษยา ความวิตกกังวล ความผิดหวัง ความไม่พอใจ ซึ่งสามารถเรียกรวม ๆ กันว่าความเครียด เป็นสาเหตุของความบีบคั้นทางจิต ทำให้จิตไม่มีอิสระภาพ ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์มีโรคอยู่สองอย่างคือ โรคทางกาย กับโรคทางจิต โรคทางกายสามารถบอกได้ว่าไม่เป็นมาส่วนหนึ่งมีบ้างสองปีบ้าง ถึงร้อยปีบ้าง แต่โรคทางจิตยกเว้นพระอริยเจ้าไม่มีใครบอกได้ว่าไม่มีได้เป็นแน่เพียงชั่วขณะหนึ่ง^{๑๑} จะเห็นได้ว่ามนุษย์ปุถุชนมีโรคทางจิตอยู่ทุกขณะ ถ้าไม่ได้รับการอบรมจิตที่ดี จิตก็จะถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า โดยปกติแล้วมนุษย์มีจิตที่บริสุทธิ์ที่ไม่บริสุทธิ์เพราะรับเอาสิ่งที่ไม่ดีเข้ามา อย่างที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เมื่อใดเศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลสที่จรมมา ปุถุชนผู้มีได้สดับ(ธรรมของพระอริยะ)จึงไม่มีการอบรมจิต เพื่อให้จิตเมื่อใดดั้งเดิม ส่วนสาวกของพระอริยะผู้ได้สดับ(ธรรมของพระอริยะแล้ว)รู้ตามความเป็นจริงจึงมีการอบรมจิต”^{๑๒} จิตที่ไม่บริสุทธิ์เพราะรับสิ่งไม่ดีเข้ามาส่วนจิตที่บริสุทธิ์เพราะได้รับการอบรมฝึกฝนมาดี จิตที่ได้รับอุปกิเลสเข้ามาจะมีอาการต่าง ๆ บีบคั้นจิตทำให้เกิดความอยากคืออยากได้ อยากมี ไม่อยากได้ ไม่อยากมี ผิดหวัง จิตไม่อยู่กับตัว เกิดความอิจฉาริษยา มีความวิตกกังวลเกิดความเครียดไม่มีความสุข

ในพุทธศาสนามีวิธีการฝึกฝนจิตให้ระงับความเครียดด้วยวิธีการ ๔๐ อย่าง ที่เรียกว่าอารมณ์กัมมฏฐาน ๔๐^{๑๓} มีกสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสิ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุราศตุรวิธาน ๑ อรูป ๔

^{๑๑} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๙.

^{๑๒} ๑. เอก. (ไทย) ๒๐/๕๑-๕๒/๓-๑๐.

^{๑๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. สมอภิมมิกฐาน หลักธรรมกับกรรม และ ธรรมศึกษาธิเบต, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐.

ในอารมณ์กับมัญฐาน ๔๐ นั้น ในแต่ละข้อให้เสรีภาพแก่จิตดังนี้

๑. กลืน คือการเพ่งดูธรรมชาติเป็นอารมณ์มีการเพ่งธรรมชาติเหล่านี้ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว แสงสว่าง และอากาศเป็นอารมณ์ เพื่อสงบระงับจิตที่ฟุ้งซ่าน คนที่ชอบมองโลกในแง่ร้ายเห็นอะไรเป็นสิ่งเลวร้ายไปหมดชอบอุบยคนเสียเพราะเกิดความเครียดจากงานจากชีวิตที่ไม่สมหวัง เมื่อมาเพ่งดูธรรมชาติคือกลืน ๑๐ เหล่านี้จะทำให้อารมณ์ที่ขุ่นจิตใจดีขึ้น ทำให้จิตนุ่มนวลไปสู่ธรรมชาติคือธรรมชาติมากขึ้น จะเห็นได้ว่าคนปัจจุบันชอบใช้วิธีนี้ไปเพื่อยุบรวมธรรมชาติเพื่อความสวยงามของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้เกิดคุณค่าแก่จิตใจทำให้จิตใจดีขึ้นเมื่ออยู่กับธรรมชาติ

๒. อสุภ เป็นการเพ่งดูซากศพต่าง ๆ เป็นอารมณ์ ซากศพเหล่านี้ได้แก่ซากศพที่เน่าพองขึ้น ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลออกอยู่ ซากศพที่มีสีเขียวไหลออกอยู่ ซากศพที่ขาดกลางตัว ซากศพที่แฉีกกาสุ่นเป็นต้นเยื่อแย่งกันกิน ซากศพที่มีมือเท้าและศีรษะขาดไปอยู่ข้างหนึ่ง ซากศพที่คนมีเวรเป็นข้าศึกกลับพันกันเป็นท่อน ๆ ซากศพที่ต้องประหารด้วยคัสตรา มีโลหิตไหลออกมากอยู่ ซากศพที่ไม่มีผิวหนังนอนคลานคล้ำไปอยู่ และซากศพที่ยังเหลือแต่ร่างกระดูกเป็นอารมณ์ คนที่หลงรักต่อเพศตรงข้ามจนทำให้ตกเป็นทาสของเพศตรงข้าม จนถอนตัวไม่ขึ้นจนทำให้บางคนเสียการเสีงาน ทำให้บางคนต้องเสียลูกเสียเมีย (ตัว) เมื่อมาเพ่งดูอสุภ ๑๐ อย่าง จะทำให้เกิดความเมื่อยหน่ายในรูปกายหายรักหายหลงไปเอง การเพ่งดูซากศพทำให้ไม่ติดอยู่ในรูปกายไม่ตกเป็นทาสทำให้มีอิสระจากความหลงในรูปกาย

๓. อนุสสติคือการระลึกถึงสิ่งที่ดีงามและธรรมชาติที่มีอยู่ในร่างกาย ดังออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ อารมณ์ที่ควรระลึกเหล่านี้คือระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณของพระธรรมระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ ระลึกถึงศีลที่ตนรักษาระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว ระลึกถึงเทวดาที่มีสละอิคุณเสมอเหมือนกับด้วยตนตั้งเทพดาเหล่านั้นไว้เป็นพยานแล้วกลับระลึกถึงสละอิคุณของตน ระลึกถึงนิพพานว่าเป็นที่ระงับดับเพลิงกิเลสและกองทุกข์เป็นบรมสุขอย่างยิ่ง ระลึกถึงความตายของตนและสัตว์ผู้อื่น ระลึกไปในกายมีมีชนแลับพันหมื่นเป็นต้นโดยความเป็นของปฏิฏฐ ระลึกถึงลมหายใจเข้าออกยาวสั้นเป็นต้นเป็นอารมณ์ คนที่มีอารมณ์กับสัพพัญญูไม่มีที่พึ่งทางใจไม่เชื่อในคุณงามความดีไม่เชื่อว่ามีบุญคุณธรรมไม่เชื่อว่าทานคือภวนาที่ปฏิบัติแล้วให้ผลเป็นสุขมีจึงเหล่านี้เป็นต้น ทำให้เกิดความฟุ้งซ่านภายในใจให้ระลึกถึงอนุสสติบ่อย ๆ จะทำให้เกิดความเชื่อที่ถูกต้อง เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้อง

ตามอนุสติก็จะมีความหวังมีที่พึ่งไม่กลัว ทำให้เป็นคนกล้าทำให้เป็นคนยอมรับสภาพความเป็นจริงด้วยจิตใจที่เที่ยงธรรม จึงสามารถทำให้จิตมีอิสรภาพหายจากความกลัวความสงสัย

๔. พรหมวิหาร เป็นวิธีการฝึกจิตให้เยือกเย็นด้วยการคิดให้สัตรทั้งปวงเป็นสุข ทั้งห้าเป็นอารมณ์ ด้วยการคิดให้สัตรทั้งสี่ที่เป็นทุกข์อยู่ให้พ้นจากทุกข์ทั้งสี่เป็นอารมณ์ ด้วยการคิดให้สัตรทั้งสี่ที่ได้สุขสมบัติแล้วจงดำรงอยู่ในสุขสมบัติที่ตนได้อย่าได้วิโยคพลัดพรากจากสุขสมบัติที่ตนได้แล้วเป็นอารมณ์ มีความเพิกเฉยเป็นกลางไม่ติ่งใจไม่เสียใจในสัตรทั้งสี่ที่ได้สุขได้ทุกข์เป็นอารมณ์ จะทำให้คนที่ชอบโกรธชอบโมโหจิกจายริษยาโมหคติในใจสงบระงับลงได้ถ้าฝึกไว้ให้มีในใจเสมอ ก็จะไม่ทำให้เป็นคนโมโหโกรธง่ายไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์โกรธ

๕. อาหารปฏิกลสัณญญา เป็นการพิจารณาอาหารที่เป็นของบริโภคว่าเป็นของปฏิกลน่าเกลียดจนไม่ยินดีในรสอาหารทำให้ผู้ฝึกไม่ตกเป็นทาสของรสอาหาร มีเสรีภาพไม่ตกเป็นทาสของรสอาหาร

๖. จตุราตุรวัตถาน ให้พิจารณาว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น สักวันหนึ่งก็ต้องกลับไปสู่ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่ควรร้องไห้เมื่อร่างกายแตกสลาย เมื่อพิจารณาอย่างนี้เป็นประจำก็จะไม่รู้สึกเสียใจ

ตัวอย่างวิธีการฝึกกลืนเช่นฝึกปฏิกลิน ให้เพ่งดูดิน ณ ที่ใดที่หนึ่งบริเวณนี้เรียกว่า ดิน ๆ ดังนี้ว่าไปจนเกิดภาพติดตาเมื่อเกิดภาพติดตาแล้วจิตก็สงบรับจากอาการที่ง่วนตรงข้ามกับปัจจุบันเมื่อจิตที่ง่วนไม่ลงบทบาทออก ด้วยการไปเพียวลับเพียบบารเพียวยุหนึงดื่มสุรา เมื่อเพียวแล้วอาการเครียดยิ่งหนักกว่าเก่าทำให้สูญเสียเงินทองอีกทั้งทำให้สุขภาพเสื่อมโทรมทำให้ครอบครัวแตกแยก แทนที่สุขภาพจิตจะดีขึ้นกลับทำให้จิตแย่ แต่การเพ่งกลืนมีแต่ทำให้จิตใจดีขึ้น

ตัวอย่างการพิจารณาภวคตาสติ ให้พิจารณากายของคนให้เห็นเป็นของปฏิกล พึงระลึกใจให้พิจารณาเห็นอาการ ๓๒ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า และมันสมอง รวม ๒๐ จัดเป็นธาตุดิน แล้วพิจารณา ตี แล่น หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูล รวม ๑๒ จัดเป็นธาตุน้ำ นอกจากนี้อยังมีธาตุไฟ ธาตุลมอีก ให้

พิจารณาส่วนต่าง ๆ เหล่านี้ในกาย ถ้าพิจารณาโดยความเป็นของปฏิรูปจัดเป็นสมณะ
ก็มีปฏิฐาน ถ้าพิจารณาโดยความเป็นธาตุต่าง ๆ มารวมกันจัดเป็นวิภัสสนากัมมปฏิฐาน ใน
การพิจารณาทำให้พิจารณาบ่อย ๆ จนเกิดความชำนาญหรือใจคุ่นกับความปฏิรูป หรือ
ความเป็นสักแต่ว่าธาตุของส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเหล่านั้น คลายความยึดมั่นถือมั่นโดย
ความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เห็นแต่เพียงวัตถุที่ปฏิรูปหรือเป็นธาตุเท่านั้น เมื่อ
เห็นอยู่เช่นนี้ ใจย่อมเป็นอิสระไม่ผูกพัน ไม่ยึดมั่นในร่างกายของตนในร่างกายของผู้อื่น

ผู้หมั่นอบรมภาวนาในกายคตาสตินีอยู่เนื่อง ๆ ย่อมครอบงำความยินดี ชินร้าย
เสียได้ ความยินดีนั้นร้ายไม่อาจครอบงำจิตของท่านได้ เป็นผู้ตบตันต่ออันตรายที่นำพรันหริ่ง
อันตรายนั้นครอบงำท่านไม่ได้ มีจิตเริ่มแข็งทนทานต่ออารมณ์วิยวณต่าง ๆ ได้มาก มีจิต
อิสระจากอารมณ์ที่คนทั่วไปพรันไหวจืดเป็นคุณเครื่องทำให้มีเสรีภาพทางจิตอีกวิธีหนึ่ง

๓.๑.๒.๔ หลักธรรมเพื่อให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางปัญญา

ความรู้ทำให้เกิดความบีบคั้นทางปัญญา เป็นสาเหตุทำให้บุคคลเกิด
ความเครียดไม่รู้เท่าทันคุณโทษล่อลึงได้โดยง่าย การที่ถูกหลอกเพราะเกิดจากการที่ได้ศึกษา
มาน้อยหรือไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา เมื่อไม่มีความรู้ก็ถูกบีบคั้นทางปัญญา ความบีบ
คั้นทางปัญญานำไปสู่ความบีบคั้นทางจิตใจ ทางสังคม และทางวัตถุต่อไป คือเมื่อไม่มีความ
รู้ก็ถูกครอบงำทางความคิดได้ง่าย ทำให้ตกอยู่ใต้อำนาจกิเลสตัณหาของตนเองและผู้อื่น ทำให้
เกิดความเครียดตึงกังวลบีบคั้นทางจิตใจไม่เป็นตัวของตนเอง นอกจากนั้นยังไม่พอยัง
ถูกบีบคั้นจากสังคมถูกเอารัดเอาเปรียบ เพราะเมื่อมีความรู้น้อยทำให้ไม่มีโอกาสเลือกงาน
น้อยตามไปด้วย จึงถูกบีบคั้นทางวัตถุที่ต้องแสวงหามาเลี้ยงชีพ จึงกล่าวได้ว่าเมื่อไม่มีความ
รู้ขาดปัญญาอย่างเดียวกันส่งผลไปถึงจิตใจและวัตถุเครื่องเลี้ยงชีพ การที่เราจะไม่ถูกบีบคั้น
ทางปัญญา เราต้องรู้จักวิธีการสร้างปัญญา บ่อเกิดของปัญญาที่นำไปสู่ความเห็นชอบที่
เรียกว่าสัมมาทิฐิมีอยู่ ๒ วิธี คือ

๑. ปรมโฆสะ คือ การได้เสวนากับสัตบุรุษผู้เป็นกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา
สัตบุรุษผู้เป็นกัลยาณมิตรสูงสุดก็คือพระพุทธเจ้า เมื่อมีการได้เสวนากับสัตบุรุษแล้วก็นำไป
สู่ปรมโฆสะที่ตี คือได้สดับเรียนรู้ธรรมตามหลักความจริงและสิ่งงามที่แท้เรียกว่าพระธรรม

๒. โยนิโสมนสิการ คือ การฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกต้อง คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักริเวระหิโมฆะองเห็นสิ่งต่างๆอย่างผิวเผิน เป็นขั้นตอนในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ ทำให้ทุกคนช่วยเหลือตนเองได้**

เมื่อมีปโตโฆระที่ตและใช้โยนิโสมนสิการในสิ่งที่ได้ฟังและได้เรียนมาจึงจะทำให้เกิดปัญญาที่ถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ ในปัจจุบันเราสามารถประยุกต์การสร้างปัญญาได้หลายวิธี เช่น

๑) สร้างได้ด้วยการอ่านหนังสือด้วยการฟังจากผู้มีความรู้จากสถานีวิทยุโทรทัศน์เป็นต้น ก่อให้เกิดความรู้รอบตัวเพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของคนอื่น ความรู้ในระดับนี้เรียกว่า สุคตมยปัญญา

๒) ต่อจากข้อหนึ่งนำเอาความรู้ที่ได้มาจากการอ่าน การฟัง มาคิดไตร่ตรองพิจารณาค้นหาความเป็นจริง เป็นการตรวจสอบความรู้ที่ได้มาจากการอ่านการฟังเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด ความรู้ในระดับนี้เรียกว่า จินตามยปัญญา

๓) ต่อจากข้อที่หนึ่งและสองนำเอาความรู้ที่เกิดจากการอ่านการฟังการคิดที่ได้ตรวจสอบดีแล้วลงมือปฏิบัติ ให้เกิดความรู้ความชำนาญที่แท้จริงแล้วสามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง ถ้าเป็นความรู้ทางโลกก็เป็นผู้รอบรู้ในวิชาต่าง ๆ ถ้าเป็นความรู้ในทางธรรมก็เป็นผู้รู้แจ้งแทงตลอดถึงมรรคผลนิพพาน ความรู้ในระดับนี้เรียกว่าภาวนามยปัญญา**

เมื่อเราสร้างความรู้รอบมปัญญาตามหลักไตรสิกขามาดีแล้วจะเกิดความรู้ในพระพุทธศาสนา ๒ ระดับ คือ

๑) โลกียปัญญา เป็นปัญญาระดับขั้นโลกก็ยเป็นความรู้รอบตัว เป็นปัญญาระดับใช้ประกอบอาชีพในการเป็นอยู่ เป็นความรู้คือฉลาดรู้ในความเจริญ ฉลาดรู้ในความเสื่อม ฉลาดรู้ในวิธีการ เช่นจะทำอย่างไรให้มีความสุข จะทำอย่างไรไม่ให้มีทุกข์ จะทำอย่างไรให้เขาดีด้วยเป็นต้น

๒) โลกุตตรปัญญา ปัญญาขั้นโลกุตตระ เป็นปัญญาที่อยู่เหนือโลกีย เป็น

**พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๖๗-๗๓๐.

**ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

ปัญญาของผู้บรรลุมรรณเป็นปัญญาของผู้วิเศษ ๔ คือรู้ในวิปัสสนาญาณ รู้ในมโนมยิทธิ รู้ในอิทธิวิธิ รู้ในทิพโสต รู้ในเจตปริยญาณ รู้ในปุพเพนิวาสานุสสติ รู้ในทิพจักขุ และรู้ในอาสวักขยญาณ เป็นความรู้ที่ทำให้หมดความสงสัยในปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางธรรมและทางโลกทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

เมื่อบุคคลมีการอบรมปัญญาพัฒนาความรู้ในสองระดับนี้ การถูกครอบงำหรือถูกบีบบังคับทางปัญญาก็จะไม่เกิด อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสลตฺถีปัญญาวา "คนล่วงทุกข์ได้ด้วยความเห็นบริสุทธิได้ด้วยปัญญา" ** "ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก" **

๓.๑.๒.๕ สรุปวิเคราะห์

เสรีภาพที่เป็นผลของการปฏิบัติเป็นเสรีภาพที่ได้จากการมีปัจจัยสี่เครื่องอุปโภคบริโภคที่สมบูรณ์พร้อมและได้อยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติและบุคคลที่สมบูรณ์พร้อมบุคคลในสังคมทุกคนมีการปฏิบัติธรรมมีระเบียบวินัยมีกษัตริย์ตามหลักศาสนามีจิตใจที่เอื้อเมื่อเมื่อแม้นิเวศกัณฑ์ไม่เป็นโรคจิต มีปัญญารอบรู้ทั้งทางธรรมและทางโลกไม่ติดขัดในปัญหาใด ๆ การสร้างและพัฒนาศาสนาตามหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงเสรีภาพดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการพัฒนาคนใน ๔ ด้าน คือ ในด้านที่เป็นกายภาพทั้งที่เป็นการศึกษาร่างกายและการหาวัตถุเลี้ยงกายให้เพียงพอต่อความต้องการ ในด้านความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสังคมด้วยจิตใจ ในด้านการพัฒนาจิตด้วยการเจริญกรรมฐานการทำจิตให้สงบ ในด้านปัญญาด้วยการภาวนาให้เกิดความรอบรู้ทั้งคตินิยมและคติโลก จึงสรุปลงในพระสูตรต้นคปิฎก ซึ่งคุตตคณิกาย ดิกนิบาต ที่ว่าด้วยการพัฒนาคน ๔ ด้าน^{***} คือ

๑. พัฒนาศนในด้านการมี ความพร้อมด้วยปัจจัย ๔ ทำให้มีเสรีภาพทางกายภาพ พร้อมทั้งสิ่งแวดล้อม

** ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๑๕๓.

** ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๑๕๓.

*** อ.ติก. ๒๐/๕๔๐/๓๖๐. ศ.ส.พ. ๑๘/๑๑๓-๑๙/๑๙๓-๑๙๓. อ้างใน พระสุวิกรมญาณ (นเรศวร จิตตโสภโณ), พุทธศาสนปริวรรต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มณฑลพุทธมณฑลวิทยา, ๒๕๔๑), หน้า ๙๑

๒. พัฒนาศนในด้านศิลปะ มีระเบียบด้วยศิลปะ ทำให้มีเสรีภาพทางสังคม
๓. พัฒนาศนในด้านจิต มีจิตมั่นคงด้วยสมาธิ ทำให้มีเสรีภาพทางจิต
๔. พัฒนาศนในด้านปัญญา มีปัญญาสูงส่งด้วยวิริยะ ทำให้มีเสรีภาพทาง

ปัญญา

๓.๒ ตัวอย่างการให้เสรีภาพที่ปรากฏในพระสูตร

ลักษณะของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล และก่อนสมัยพุทธกาลมีการกีดกันไม่ให้เสรีภาพแก่ประชาชนในหลาย ๆ เรื่องเช่นกีดกันเรื่องการแบ่งคนตามระบบวรรณะ มีการซื้อขายทาส มีการกีดกันเรื่องความเชื่อที่เป็นอิสระ มีการทรมานสัตว์และฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญเป็นต้น เมื่อมีพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประกาศอิสรภาพโดยมิให้มีการกีดกันด้วยการแบ่งชั้นวรรณะ ไม่ต้องทรมานสัตว์ด้วยการเป็นทาส ให้มีอิสระในการเชื่อไม่ติดอยู่ในความเชื่อเก่า ๆ ที่มีการใช้มนุษย์และสัตว์เป็นเครื่องบูชายัญโดยการเอาไปทรมานและฆ่า ตามหลักฐานในพระไตรปิฎกมีปรากฏอยู่หลายแห่ง เมื่อศาสนาพุทธได้เผยแพร่เป็นที่ยอมรับในสังคมอินเดียแล้ว ทำให้ประชาชนในอินเดียสมัยนั้นได้รับเสรีภาพจากการถูกบีบบังคับทางวรรณะ ทางความคิดทางความเชื่อและการตกเป็นทาสเป็นเครื่องบูชายัญ ดังจะพิจารณาได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

๓.๒.๑ พระพุทธศาสนาให้เสรีภาพแก่ทุกคนมิให้มีการแบ่งชั้นวรรณะ

ในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาลและก่อนสมัยพุทธกาล มีการปฏิบัติตามระบบวรรณะอย่างเคร่งครัด โดยไม่เปิดโอกาสให้คนต่างวรรณะได้ใช้ชีวิตร่วมกัน ทั้งทางวัตถุและสายโลหิต ผู้ที่เกิดในวรรณะต่ำจะเป็นที่รังเกียจของสังคมในด้านต่าง ๆ ดังมีปรากฏในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเรื่องของคนจัณฑาลที่ถูกดูหมิ่นเหยียดหยามและถูกทำร้ายร่างกายเพียงเพราะเหตุไปปรากฏตัวให้คนชั้นสูงเห็นกล่าวคือชายคนหนึ่งมีนามว่ามาตังคะเป็นคนมีรูปร่างน่าเกลียดอาศัยอยู่ในกระท่อมนอกพระนคร เป็นคนเกิดในตระกูลจัณฑาล คือตระกูลที่พ่อแม่เป็นคนต่างวรรณะกันมีบุตรธิดาออกมาถือว่าเป็นคนจัณฑาล เป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามของคนทั้งหลายขนาดถือกันว่าเป็นคนเสนียดจัญไร

เพราะเหตุที่เกิดในสกุลจันทาลนายมาดั่งคะประกอบอาชีพอะไรไม่ได้จนจาก
 ขอทานวันหนึ่งมีการประกาศนักขัตฤกษ์ซึ่งจะมีการรื่นเริงดื่มสุรากันคนที่มั่งมีก็จะเตรียม
 อาหารและสุรารบรุกกเวียนไปเลี้ยงกันอย่างรื่นเริง อิดาเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งนางภิกษุมังคลิกา
 ซึ่งมีวระณะเป็นพรหมณณ์มหาศาลเป็นคนมีรูปร่างงดงามมาก อายุได้ประมาณ ๑๕ หรือ
 ๑๖ ปี สั่งให้เตรียมภเวียนบรรทุกของเคียวของบริโศคเพื่อจะไปงานรื่นเริง ตนเองขึ้นสู่ยาน
 เทียมด้วยม้าขาวล้วน ออกเดินทางแวดล้อมด้วยบริวารไปในพระนคร มีคนคอยจับไล่คนขึ้น
 ค้ำไม่ให้ใกล้กรายไปในบริเวณนั้น

นายมาดั่งคะซึ่งเป็นคนจันทาลก็ถือไม้ที่มีลักษณะคล้ายกระบะสำหรับเคาะให้มี
 เสียงดัง เมื่อเข้าไปในกลุ่มคนซึ่งใช้ได้ผลถึง ๒ ประการ คือ เป็นการประกาศให้คนทั้งหลายรู้
 ว่ากำลังขอทาน ใครมีเมตตาจิตก็จะได้ให้ทาน และในขณะที่เดียวกันก็เป็นการบอกเล่าในตัว
 ว่า คนจันทาลมาแล้ว ผู้ที่ถือเคร่งที่ไม่เข้าใกล้คนจันทาลก็จะได้ออกห่าง หรือไม่ตำหนิว่า
 ไม่บอกกล่าว เดินเข้าไปใกล้เขาทำไม ระเบียบสังคมของคนในสมัยก่อนเป็นเช่นนั้น คือ คน
 ขึ้นต่ำจะต้องพยายามหลบหนีไม่เข้าใกล้คนชั้นสูงและไม่ไปเย็บจับอะไรของคนอื่น

ขณะที่นายมาดั่งคะเดินเคาะอยู่พอดีที่ขบวนภเวียนของอิดาเศรษฐีผ่านมา พร้อมกับ
 ด้วยเจ้าหน้าที่จับไล่คนขึ้นต่ำ นางเหลือบไปเห็นนายมาดั่งคะเข้า ก็ถามว่านั่นใคร เมื่อ
 ทราบว่าเป็นคนจันทาลทั้งรูปร่างก็น่าเกลียดประกอบกับนางเป็นคนถือโชคกลางในเรื่องเช่นนี้
 คือถือว่าเมื่อเห็นคนเสนียดจัญไรแล้วจะไม่มีความเจริญ จึงสั่งให้ขบวนภเวียนหันกลับไม่ไป
 ในงานนักขัตฤกษ์ตามที่ตั้งใจไว้ พร้อมทั้งได้เรียกน้ำหอมมาล้างตาแก้เสนียดพันที่ การกลับ
 ของอิดาเศรษฐีเป็นเหตุให้คนเป็นอันมากพลาดหวังเพราะตนจะได้ดื่มเหล้ารับประทาน
 อาหารมีรสโดยไม่ต้องเสียเงินทอง เมื่อเจ้ามีอกกลับเสียเช่นนี้ก็เท่ากับว่านักขัตฤกษ์ไม่มีความ
 หมายอะไรสำหรับพวกตนเลยจึงพากันโกรธแค้นนายมาดั่งคะช่วยกันทำร้ายนายมาดั่งคะ
 ด้วยการใช้ก้อนดินขว้างจนสลบไป และเข้าใจว่าสายจึงช่วยกันหามไปทิ้งที่กองขยะเอา
 ขยะกลบไว้

นายมาดั่งคะฟื้นจากสลบลุกขึ้นนึกทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็จำได้ว่าตนถูก
 ประชาทัณฑ์เพราะไปปรากฏกายให้อิดาเศรษฐีเห็นหน้าแต่นายมาดั่งคะเป็นคนเจ้าเหตุเจ้า
 ผลจึงคิดว่าจะจัดการเรื่องนี้ให้ได้และให้สาสมกับการที่ตนถูกข่มเหงโดยไม่มีเหตุผลเพียงพอ
 จึงไปเที่ยวถามคนทั้งหลายเป็นการแสวงถามเพื่อให้เกิดเหตุผลขึ้นในหมู่ประชาชนว่าประตุ

เมื่อนี้ทำให้สำหรับตระกูลพรหมณ์เท่านั้นหรือ หรือว่าสำหรับคนทั่วไปได้รับคำตอบจากคนทั้งหลายว่าทำสำหรับคนทั่วไป พอได้คำตอบเช่นนี้ก็ประกาศทันทีว่า ข้าพเจ้ามาขอทานทางประตูเมืองที่สร้างไว้สำหรับคนทั่วไปเข้าออก แต่ข้าพเจ้าถูกทำร้ายร่างกาย เนื่องจากเหตุที่ธิดาเศรษฐีเห็นข้าพเจ้าแล้วรังเกียจ ขอมหาชนทั้งหลายจึงทราบดีแต่บัดนี้ไปว่า ข้าพเจ้าจะไปนอนขวางประตูบ้านเศรษฐีผู้เป็นพรหมณ์บิดาของนางผู้นั้น ถ้าไม่ได้อิศาของเศรษฐีมาเป็นภริยา ข้าพเจ้าจะไม่ลุกขึ้น

การที่นายมาดังคะตัดสินใจเช่นนี้ ก็เพราะตามประเพณีมีอยู่ว่าถ้าคนจันทาลนอนตายที่ประตูเรือนของใคร โดยจงใจอดข้าวอดน้ำให้ตายแล้ว คนที่อยู่ในบ้านหรือบริเวณนั้นโดยรอบนับไปจากบ้านนั้น ๘ บ้านจะต้องเป็นคนจันทาลไปด้วยหมด เมื่อนายมาดังคะใช้วิธีนี้ทำให้คนในบริเวณนั้นทุกทิศที่นับไปได้ ๘ บ้านจากบ้านกลางคือจากบ้านของเศรษฐีพลอยเดือดร้อนไปหมด โดยเฉพาะที่บ้านเศรษฐีเองซึ่งเป็นต้นเรื่องเดือดร้อนมากที่สุด

ในที่สุดเศรษฐีก็ตกลงใจสั่งคนให้นำทรัพย์ไปให้เป็นสินน้ำใจแก่นายมาดังคะ กากินหนึ่งซึ่งเป็นจำนวนน้อยมาก และสั่งให้บอกว่าจะให้น้ำมันทาตัวแล้วขอให้ไปเฝ้านายมาดังคะปฏิเสธรออยู่คำเดียวว่าต้องได้อิศาของเศรษฐีจึงจะยอมไป พรหมณ์เศรษฐีให้เพิ่มทรัพย์ขึ้นตามลำดับจนถึงร้อยละยี่สิบก็ยังไม่ยอมไป รุ่งเช้าภริยาเศรษฐีมาอ้อนวอนขอโทษแล้วเพิ่มเงินให้เป็นพันกหาปณะก็ยังไม่ยอมไปจนล่วงไป ๔ วัน คนก็มาล้อมดูและโจษจันกันต่าง ๆ จนกลายเป็นเรื่องใหญ่เดือดร้อนไปถึงผู้ที่อยู่ใกล้เคียง เพราะถ้านายมาดังคะตายคนในบริเวณนั้นก็จะกลายเป็นคนจันทาลไปหมด ครั้นล่วงมาเจ็ดวันประชาชนที่อยู่ในบ้านใกล้เคียงซึ่งล้วนเป็นคนเกิดในสกุลพรหมณ์ก็พากันไปบังคับเศรษฐีให้ยอมมอบธิดาให้แก่นายมาดังคะ เพราะการถือดีของเศรษฐีจะพลอยให้พวกตนถึงความวิบัติไปด้วย เศรษฐีไม่สู้จะทำอย่างใด ก็จำเป็นต้องมอบธิดาให้พร้อมทั้งข้าวของให้ออกจากบ้านไป เป็นอันว่านายมาดังคะคนจันทาลได้รัยชนะคนชั้นพรหมณ์และได้อิศาเศรษฐีไปเป็นภริยา^{๑๑}

เรื่องทำนองนี้ยังมีอีกหลายเรื่องที่มีปรากฏในพระโคตมปิฎกเช่นเรื่องสุนทรีกะการพวาระพรหมณ์ที่ถ้ามถึงชาติตระกูลของพระพุทธเจ้า เรื่องอัมพัฏฐะพรหมณ์ผู้มีความหยิ่ง

ในวรรณะไปตามพระพุทธเจ้าในเรื่องวรรณะจนถูกพระเจ้าแสดงเหตุผลให้ฟังในที่สุดก็
ลดทิฏฐิมานะลง เรื่องพระเจ้าวิทูษณะที่ถูกราชวงศ์ศากยะทางกรุงกบิลพัสดุ์ถูกจนเป็นเหตุ
เกิดการฆ่าล้างโคตรเป็นต้น

ทั้งหมดนี้จึงเห็นได้ว่าการถือระบบวรรณะอย่างรุนแรงไม่มีเสรีภาพในการคบ
หาสมาคมกัน เมื่อถึงสมัยของพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์เลิกดูหมิ่นเหยียดหยาม
กัน เพราะเรื่องถึงขั้นวรรณะเพราะเหตุแห่งชาติและวงศ์สกุล โดยได้ตั้งจุดนัดพบกันไว้ที่ศีล
ธรรม ใครจะเกิดในตระกูลสูงยากดีมีจนอย่างไรไม่เป็นประมาณ ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็
ถือว่าเป็นคนที่ควรยกย่องสรรเสริญ ถ้าตรงกันข้ามคือล่วงละเมิดศีลธรรมแล้วแม้จะเกิดใน
สกุลสูง ก็นับว่าเป็นคนพาลควรตำหนิ อย่างที่กล่าวไว้ในพระสูตรต่าง ๆ เช่น

๑) ในสุนทริกสูตร พระพุทธเจ้าตรัสตอบสุนทริกภราทราชพราหมณ์ผู้ถามพระ
องค์ว่าเกิดชาติอะไร พระองค์ตรัสตอบว่าย่าถามถึงชาติเลย จงถามถึงความประพฤติดี
กว่า ลำดับต่อมาทรงแสดงธรรมและชี้แจงเหตุผลว่า “ไฟย่อมเกิดจากไม้(ทุกชนิด) ผู้รู้แม้
เกิดในตระกูลต่ำ แต่เป็นผู้มีความเพียร เป็นผู้กินความชั่วด้วยความละอาย มีสัจย์ ผิดคน
ก็เป็นคนอาชาไนยได้”^{๑๖}

๒) ในสิลวิมังสชาดก ได้แสดงธรรมเปรียบเทียบระหว่างศีลกับชาติชั้นวรรณะไว้
โดยยกภาษิตของพราหมณ์คนหนึ่งว่า “เราสงสัยว่าศีลประเสริฐกว่าหรือสุตะประเสริฐกว่า
แล้วเราก็หายสงสัยด้วยความคิดเห็นว่าศีลประเสริฐกว่าสุตะ” “ชาติและวรรณะเป็นของเปล่า
ศีลต่างหากที่เป็นของสูงส่ง ถ้าไม่มีศีลแล้ว สุตะจะมีประโยชน์อะไร” “เป็นกษัตริย์ แต่ไม่
ตั้งอยู่ในธรรม เป็นพ่อค้าแต่ไม่อาศัยธรรม คนเหล่านั้นย่อมละโลกทั้งสองเข้าถึงทุกข์”
“กษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, สุทร, คนจีนชาล ที่ทำหน้าที่สัปเหร่อ หรือคนรับใช้ที่ล้างส้วมก็
ตาม ประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว ย่อมเสมอกันในไตรปิฎก” “พระเวทก็ตาม ชาติสกุลก็ตาม
พวกพ้องก็ตาม มิใช่เพื่อสัมผัสปรายภพ ศีลที่บริสุทธิ์ของตนต่างหากนำความสุขในสัมปรายภพ
มาให้”^{๑๗}

^{๑๖} ส.ล.(ไทย) ๑๕/๑๐๙๒๗๙๕-๒๗๙๖.

^{๑๗} จ.ชา.(ไทย) ๒๗/๖๕-๖๗/๒๑๒.

๓) ในกัณณกัถลสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า “วรรณะทั้ง ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ถ้ามีคุณธรรมแล้วชื่อว่าเสมอกัน โดยทรงเปรียบเทียบถ้าจะนำไม้สาละ ไม้มะม่วง ไม้มะเดื่อที่แห้งมาเผาไฟ ผลคือเปลวไฟ สีของไฟและแสงของไฟที่เกิดขึ้นก็จะไม่ต่างอะไรกัน”^{๓๓}

๔) ในอัคคิณฺณสูตร พระพุทธเจ้าตรัสกับวาเสฏฐและภราทวาทะพราหมณ์ว่า “การที่พราหมณ์ยกย่องวรรณะของตนเท่านั้นว่าเป็นวรรณะขาว พวกอื่นเป็นวรรณะดำ พวกพราหมณ์เป็นผู้บริสุทธิ์ พวกอื่นไม่บริสุทธิ์นั้น เพราะไม่ได้ระลึกถึงเรื่องเก่า แท้จริงที่พวกพราหมณ์ว่าพวกตนเกิดจากปากพรหมนั้นก็ไม่จริง เพราะพราหมณ์ทุกคนก็เกิดมาจากมารดาที่เป็นพราหมณ์ ต้องตั้งครมร์ คลอดจากช่องคลอด ต้องคืบนมไม่มีอะไรพิเศษกว่าคนประเภทอื่น ทุกคนไม่ว่าจะเกิดในวรรณะไหน ก็อาจประกอบทางแห่งอกุศล คือ อูหริต ภายวจาใจได้ด้วยกัน อาจเดินทางแห่งอกุศลมีสุจริตภายวจาใจได้ด้วยกัน ครั้นแล้วทรงแสดงเรื่องเก่าที่เป็นเหตุที่ทำให้เกิดการแบ่งชั้นวรรณะว่า ในชั้นแรกเป็นการแบ่งตามหน้าที่ หรือตามอาชีพที่ถนัด ไม่ได้แบ่งเพื่อที่จะมาดูหมิ่นเหยียดหยามกัน ในที่สุดก็สรุปว่า ธรรมเป็นของประเสริฐสุดในหมู่นั่น ทั้งในปัจจุบันและอนาคต”^{๓๔}

จากประวัติและหลักฐานที่กล่าวมานี้ จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงยืนยันยึดผู้ถือปฏิถัมภ์ ในเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะของคนในครั้งนั้นอย่างไร ทรงพยายามที่จะทำให้เห็นความสำคัญของความประพฤติตามศีลธรรมว่ามีคุณค่ายิ่งกว่าติดในเครื่องชั้นวรรณะ พร้อมทั้งได้ทรงทำตัวอย่าง ให้ดูในพระธรรมวินัยนี้ ใครมาบวชก่อนก็ได้รับความเคารพจากคนมาบวชทีหลังผู้เกิดในสกุลสูงกว่า

๓.๒.๒ พระพุทธศาสนาไม่ให้มีการซื้อขายทาส

สังคมอินเดียสมัยพุทธกาลมีการซื้อขายทาสเช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ ความเป็นมาของทาสหรือทาสที่คนเราจะกลายเป็นทาสได้มีการประมวลไว้ ๕ ประเภท คือ

^{๓๓}ม.ม.(ไทย) ๑๑/๓๔๐/๔๖๕.

^{๓๔}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๔๓-๑๐๓.

๑. เป็นทาสโดยสายโลหิต คือบิดามารดาเป็นทาส มีบุตร บุตรนั้นก็กลายเป็นทาสด้วย โดยเจ้าของทาสนั้นถือว่าเป็นสมบัติพลอยได้ของตน

๒. บิดามารดาแม้ไม่เป็นทาส แต่เพราะยากจนหรือมีความจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งขายลูกของตนไปให้เป็นทาสของผู้อื่น

๓. มีการทำสงครามเกิดขึ้น ฝ่ายชนะกวาดต้อนคนไปเป็นทาส

๔. การทำโจรสลัด หรือลักพาตัวคนมาเป็นทาส

๕. การค้าทาสที่หากันเป็นอาชีวะเป็นล่ำเป็นสันทั้งในกรีกและประเทศอื่น ๆ เป็นเหตุให้เกิดการนำมาเป็นทาสด้วยวิธีการต่าง ๆ **

พระพุทธศาสนาทรงสั่งสอนให้คนเว้นจากการมีทาสหรือการซื้อขายทาส เพราะความเป็นทาสไม่ว่าจะเป็นทาสภายนอกหรือทาสภายในต่างก็ทำให้คนขาดอิสระภาพคำสอนที่ไม่ให้มีทาสมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ห้ามไม่ให้ภิกษุมีทาสหญิงชายรับใช้ ภิกษุใดฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ** ทาสที่นำมาบวชแล้วได้รับสิทธิทั้งปวงเท่าเทียมกับภิกษุอื่น และพระเจ้าแผ่นดินในครั้งนั้นถือว่าทาสที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วให้ถือว่าเป็นเจ้าของ ไม่มีสิทธิที่จะจับกุมหรือเรียกตัวคืน แต่เพื่อตัดปัญหาอย่างยากพระบรมศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้ผู้ที่จะเข้ามาบวชไม่ให้หนีเข้ามา ต้องได้รับอนุญาตจากอุปัชฌาย์ก่อน ก่อนจะบวชจึงมีคำถามว่าท่านเป็นไทหรือไม่** การค้าขายพระพุทธเจ้าให้เว้นจากการซื้อขายมนุษย์เพื่อทำการค้า การซื้อขายมนุษย์ถือว่าเป็นอาชีวะที่ทุจริต

ทั้งหมดที่ยกตัวอย่างมานี้ แสดงถึงความตั้งใจจริงของพระพุทธเจ้าที่จะให้มีระบบการเลิกทาส การเลิกทาสในสมัยพุทธกาลทำให้ประเทศต่าง ๆ ในปัจจุบันถือเอาเป็นแบบอย่าง ประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีการเลิกทาสเพราะส่วนหนึ่งพระองค์ทรงได้รับแนวความคิดจากหลักคำสอน

**สุวัฑฒ์ ปุณณานุกุล, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๑.

**วิมเทศา, (ไทย) ๔/๒๗/๑๕๑.

**วิมเทศา, (ไทย) ๔/๒๗/๑๕๑.

ในพระพุทธศาสนา เราอาจจะกล่าวได้ว่าที่เราไม่เป็นทาสทูกวันนี้ก็เพราะอิทธิพลจากคำสอนในพระพุทธศาสนา เราต้องขอบคุณพระพุทธเจ้าที่ทำให้เราเป็นไทมีอิสระเป็นตัวของตัวเอง

๓.๒.๓ พระพุทธศาสนาสอนให้มีความเมตตาแก่สัตว์

ชาวอินเดียสมัยโบราณนิยมแสวงหาบุญด้วยการฆ่าสัตว์บูชาอัญญ เป็นการบูชาเทพเจ้า ถ้าเป็นพิธีของพระราชารหรือผู้นำทางสังคมแล้ว สัตว์ที่จะถูกฆ่าก็มีจำนวนมากขึ้นตามประเพณีการบูชาอัญญในสมัยนั้นมีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ยศวะระ ฆ่าม้าบูชาอัญญ
๒. โคณะระ ฆ่าโคบูชาอัญญ
๓. ราชสุยะ ฆ่าช้างบูชาอัญญ
๔. นรณะระ ฆ่าคนบูชาอัญญ^{๖๖}

การบูชาอัญญแต่ละครั้งก่อความทุกข์ความเดือดร้อน ให้แก่สัตว์และมนุษย์มากมาย เป็นกรรมเข็ญตบะบั่นทอนให้ได้รับความเดือดร้อนทำให้เขาขาดเสรีภาพในชีวิต แต่ในทางพระพุทธศาสนาสอนให้เลิกพิธีดังกล่าว แล้วหันมาสร้างคุณความดีแทนการทำบุญด้วยวิธีบูชาอัญญดังกล่าว ตัวอย่างในพระไตรปิฎกมีอยู่หลายแห่ง เช่น

๑) ในกฎทันทสสูตร กฎทันทพราหมณ์ เติริยมการบูชาอัญญโดยใช้โค ลูกโคตัวผู้ ลูกโคตัวเมีย แพะ และ แกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัวผูกไว้ที่เสาเพื่อฆ่าสังเวทเทพเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปผ่านทางนั้น กฎทันทพราหมณ์จึงเข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วก็กลับใจโดยไม่ทำการบูชาอัญญแต่ปล่อยสัตว์ทั้งหลายแทนการบูชาอัญญ หันมานับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง^{๖๗}

๒) เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสั่งให้เติริยมการบูชาอัญญ โดยใช้โคลูกโคตัวผู้ ลูกโคตัวเมีย แพะ และแกะ อย่างละ ๕๐๐ ตัว ผูกไว้ที่เสาเพื่อฆ่าสังเวทเทพเจ้า พอได้ฟัง

^{๖๖} สุทธิพันธุ์ ญาณานุกาฬ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๖๗.

^{๖๗} ที.ที. (ไทย) ๙๑๒๒/๑๕๕.

ธรรมจากพระพุทธเจ้าก็ทรงเลิกการบูชาอัญมณีหันมาทำความดีแทน^{๙๙} มีเรื่องในลักษณะอย่างนี้อีกหลายเรื่อง

การที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามการบูชาอัญมณีด้วยการฆ่าสัตว์หรือรำนมนุษย์ ก็เพราะเห็นว่าเป็นการบูชาที่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นได้รับทุกข์ชาติขสธภาพทำให้ไม่ได้บุญพร้อมกับให้เหตุผลว่า “ผู้ใดมีสติเจริญเมตตาอันมีประมาณไม่จำกัด ผู้นั้นเห็นธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส ย่อมมีกิเลสเครื่องผูกมัดน้อยลง คนมีจิตไม่ประทุษร้ายแม่เมตตาไปถึงสัตว์เพียงตัวเดียวยังได้กุศล ถ้ามีจิตอนุเคราะห์ในสัตว์ทั้งปวง ก็เชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐ ชื่อว่าทำบุญเป็นอันมาก ราชฤทธิทั้งหลายผู้รับชนะแผ่นดินอันเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ ทำการบูชาอัญมณีสลสณะ บุริสณะ สัมมาปาสะ วารเปยยะ นิโรคคหะ ราชฤทธิเหล่านั้นก็ยังมิได้รับผลแม้เสียที่ ๑๖ ของเมตตาอันอบรมดีแล้ว เหมือนแสงจันทร์เทียบกับหมูปวดทั้งปวงจะนั้น” และว่า “ผู้ใดไม่ฆ่าเอง ไม่ให้คนอื่นฆ่า ไม่ฆ่าเอง ไม่ให้คนอื่นเอาชนะ ผู้นั้นมีเมตตาต่อสัตว์ทั้งปวง ย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ”^{๑๐๐} ทั้งหมดนี้เป็นการให้เสรีภาพแก่สัตว์และบุคคลอีกทางหนึ่ง ด้วยการไม่เบียดเบียน

๓.๒.๔ พระพุทธศาสนาให้เสรีภาพไม่บังคับให้เชื่อ

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สอนให้คนเชื่อทั้ง ๆ ที่บางคนไม่มีโอกาสได้ศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้โดยบังคับให้เชื่อว่า คัมภีร์พระเวทเป็นของทิพย์ศักดิ์สิทธิ์ พราหมณ์เป็นนักบวชเป็นผู้แทนจากเทพเจ้า มนุษย์ได้ถูกกำหนดออกเป็นชั้นวรรณะ ซึ่งเป็นหลักที่เทพเจ้าประทานสำหรับปกครองเพื่อสันติสุขของมนุษย์ ผู้คนในสมัยนั้นต้องเชื่อตามคัมภีร์พระเวท คำสอนในคัมภีร์พระเวทว่าอย่างไรก็ปฏิบัติตามนั้น ไม่มีสิทธิที่จะแย้งโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในวรรณะอื่นนอกจากพราหมณ์ และเพศหญิงไม่มีโอกาสที่จะได้เรียนได้ศึกษา^{๑๐๑} แต่คำสอนในพระพุทธศาสนาไม่มีการกีดกันประชาชนทั้งชายและหญิง ทั้งที่อยู่ในวรรณะสูงและต่ำทุก

^{๙๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๒๘.

^{๑๐๐} อ.อ.ฐ. (ไทย) ๒๗/๑/๗๕.

^{๑๐๑} อ.อ.ฐ. ศักดิ์ ชูมานนท์, “ศาสนากับสันติภาพ : การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและวิธีสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๗.

คนมีเสรีภาพที่จะได้รับการเรียนเมื่อได้รับการเรียนแล้วสามารถตัดสินใจได้ด้วยตัวเองว่า จะเชื่อหรือไม่เชื่อไม่มีการบังคับ พระพุทธเจ้าได้วางหลักเกี่ยวกับการเชื่อไว้ในกาลามสูตร มี ๑๐ ประการ คือ ๑) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยฟังตามกันมา ๒) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยนำสืบกันมา ๓) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยตนช้านาน ๔) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยอ้างตำรา ๕) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยนิกรเขาเอง ๖) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยคาดคะเน ๗) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยตรึกเขาตามอาการ ๘) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยพอใจว่าตรงกับที่ตัวเองคิด ๙) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยเห็นว่ามีพอเชื่อได้ ๑๐) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยเห็นว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา**

๓.๒.๕ สรุปวิเคราะห์

การที่พระพุทธเจ้าไม่ให้มีการแบ่งชั้นวรรณะ ทำให้ประชาชนมีความเสมอภาคกันในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง มีสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันสามารถที่จะพัฒนาตนเองในทางที่ดีขึ้น ไม่ต้องติดอยู่ที่ชั้นวรรณะคนจะแตกต่างกันไม่ได้แตกต่างกันที่ชั้นวรรณะแตกต่างกันที่กรรมดีกรรมชั่วที่ตนกระทำ ถ้าทำดีก็ดีเหมือนกัน ถ้าทำชั่วก็ชั่วเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นคนมีหรือเป็นคนยากจน การไม่ให้มีการซื้อขายทาส ทำให้คนในสมัยนั้นพ้นจากความเป็นทาสเป็นไทของตัวเอง บางท่านเมื่อเข้ามาบวชในพุทธศาสนาทำให้ได้เป็นไทของตนเองทั้งทางกายและทางใจ สมัยต่อมาประเทศที่รับเอาพุทธศาสนามาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต มีการยกเลิกระบบทาสทำให้คนมีอิสระภาพมากขึ้นจนถึงทุกวันนี้ การที่พระพุทธเจ้าไม่ให้มีการบวชญัตติด้วยสัตว์และมนุษย์ทำให้สัตว์และคนรอดพ้นจากความตายเป็นอันมากไม่ตกเป็นเครื่องมีอีกต่อไป นอกจากนั้นยังได้เปลี่ยนทัศนคติการบูชาญัตติด้วยการทำความดีแทน ทำให้คนสมัยนั้นหันมาทำความดี นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าได้ให้เสรีภาพแก่คนที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อด้วยวิจารณ์ญาณของตนเองไม่บังคับให้เชื่อเหมือนกับลัทธิอื่น ๆ ในสมัยนั้น ทำให้ผู้คนในสมัยนั้นใช้ความคิดมีเหตุผลรอบรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก ทำให้บรรลุดรรชนีในเวลาต่อมา ทั้งหมดนี้เป็นคำสอนที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกจึงกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ให้เสรีภาพแก่มนุษย์ ศาสนาของพระองค์จึงเป็นไปเพื่อเสรีภาพโดยแท้

**ย.ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๔.

๓.๓ ตัวอย่างพระอริยบุคคลที่บรรลุธรรมทำให้มีเสรีภาพที่แท้จริง

๓.๓.๑ ภิกษุปัญจวัคคีย์ บรรลุธรรมด้วยการพึงธรรมจักรกับปวัตตนสูตร และอนัตตลักขณสูตร

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ก็ได้ออกไปแสดงธรรมโดยได้ทรงนึกถึงผู้ที่มีพระคุณต่อท่านมาก่อน พระองค์ได้ทรงแสดงปฐมเทศนา หรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า ธรรมจักรกับปวัตตนสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ เมื่อพระปัญจวัคคีย์ได้ฟังแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมตามลำดับ แต่ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ ต่อเมื่อได้ฟังอนัตตลักขณสูตรจึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เนื่องจากทรงพระสูตรทั้งสองนั้นพอสรุปได้ดังนี้

ธรรมจักรกับปวัตตนสูตร^{๓๓} มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ มีความว่า พระพุทธเจ้าทรงชี้ขาดว่า ทางที่บรรพชิตคือนักบวชมุ่งหมาย เพื่อให้เกิดความหน่ายสิ้นราคะไม่ติดอินทรีย์ ตรัสรู้พระนิพพานไม่ควรจะสงสัยเลย กามสุขัลลิกานุโยค คือการประกอบตนด้วยความสุขขึ้นชมอยู่ในทางกาม และไม่ควรจะสงสัยเลย ชัคคกิลมณานุโยค คือการประกอบกรรมทานให้ลำบากเดือดร้อน เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นของต่ำทราม ที่เป็นกิจของชาวบ้านผู้เป็นปุถุชน มิใช่เป็นกิจของบรรพชิต ผู้มุ่งผลเช่นนั้น แต่มีอีกทางสายหนึ่งที่เป็นสายกลางเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งอยู่ระหว่างทาง ๒ สายข้างต้น เป็นทางที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดดวงตาเห็นธรรม เกิดญาณหยั่งรู้ เกิดความสงบระงับ เกิดความรอบรู้ เกิดความดับกิเลสอันได้แก่ทางอันประเสริฐ ๔ ข้อ คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ, สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ, สัมมาวาจา เจรจาชอบ, สัมมากรรมอันตะ การงานชอบ, สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ, สัมมาวายามะ พยายามชอบ, สัมมาสมาธิ ระลึกชอบ, สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ

ตอนที่ ๒ ได้ทรงแสดงถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้มีความว่า เมื่อละทางทั้ง ๒ ข้างต้นแล้ว มาเดินทางสายกลางคือข้อปฏิบัติที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ ข้อ และได้แสดงอริยสัจ ๔ มี

^{๓๓}ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๓-๑๗/๒๐-๒๗.

๑. ทุภะ ทรงชี้ว่าสิ่งที่เป็นทุกข์คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศกคือ แห่งใจ คำครวญ รัญจวนใจ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ มีป่วยไข้ คับแค้นใจ ประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ไม่สมหวัง กล่าวโดยย่อ คือยึดมั่นในอหังกร ๕ นี้ เป็นตัวทุกข์

๒. ทุภะสมุทัย ทรงชี้ว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ คือ ตัวต้นตอหยาบเป็นความดิ้นรนทะยานอยากของใจ มีลักษณะให้ชุดส่ายไปสู่ภพอันเป็นภาวะใหม่ ได้แก่ ความเพิลเคเหิน ยินดี ในอารมณ์นั้น ๆ มาจากสาเหตุคือกามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกามในสิ่งที่น่ารักใคร่ นำปรารถนาพอใจ ภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากในภพคือความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ วิภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากในวิภพคือความไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่

๓. ทุภะนิโรธ ทรงชี้ว่าการที่จะดับทุกข์ได้ต้องดับตัณหา ละตัณหา ปล่อยตัณหา พ้นจากตัณหาเสียให้หมด ไม่อาศัยตัวตัณหาอยู่ในตัณหาทั้งหมด

๔. ทุภะนิโรธคามินีปฏิปทา ทรงชี้ว่า ทางที่จะดับทุกข์ได้นั้น คือมรรคอันมีองค์ ๘ ประการดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ตอนที่ ๓ ได้ทรงแสดงถึงลักษณะของการตรัสรู้ว่าเป็นอย่างไร ตรัสแสดงว่า การตรัสรู้นั้นต้องเป็นความรู้ที่มีลักษณะอย่างนี้ คือ เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นมาจาก นี่เป็นทุกข์ ทุกข์นี้เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ทุกข์นี้ได้กำหนดรู้แล้ว เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นมาจากนี้เป็นสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ สมุทัยไม่ควรละมันเสีย ละมันได้แล้ว เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นมาจากนี้เป็นนิโรธ คือความดับทุกข์ นิโรธนี้ควรทำให้แจ้ง และทำให้มันแจ้งแล้ว เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นมาจากนี้เป็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นี้ควรอบรมให้มีขึ้น ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นี้ได้อบรมให้มีขึ้นได้บริบูรณ์แล้ว เพราะฉะนั้นญาณคือความรู้ จะเรียกว่าตรัสรู้ ต้องประกอบด้วยลักษณะเป็นสังขญาณ คือ ความรู้ในความจริง ว่าเป็นทุกข์จริง นี่เป็นสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์จริง นี่เป็นนิโรธคือความดับทุกข์จริง นี่เป็นมรรคคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์จริง ต้องประกอบด้วยกิจจญาณคือความรู้ในกิจหน้าที่คือรู้ว่าหน้าที่จะต้องปฏิบัติในทุกข์ก็ได้แก่ กำหนดรู้ ในสมุทัยก็ได้แก่ต้องละ ในนิโรธก็ได้แก่การทำให้แจ้ง ในมรรคก็ได้แก่ต้องปฏิบัติอบรมและต้องประกอบด้วยกตญาณคือความรู้ในการทำกิจเสร็จ คือรู้ว่า ทุกข์ได้กำหนดเสร็จแล้ว สมุทัยก็ละเสร็จแล้ว นิโรธก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคก็ได้ปฏิบัติอบรมให้มีขึ้นแล้ว สรุปเป็นความรู้ที่มีลักษณะ ๑๒ อย่างเรียกว่า ญาณ ๑๒

อนัตตลักษณะสูตร^{**} เป็นพระสูตรที่แสดงลักษณะคือเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา มีโชติคตาตัวตน พระสูตรนี้มีใจความโดยย่อแบ่งออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้เป็นอนัตตามิใช่ตัวตน ถ้าเป็นตัวตนเราก็สามารถที่จะบังคับได้ว่า ไม่ต้องอาพาธ ขอให้เป็นอย่างนี้้อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลยก็เพราะทั้ง ๕ นี้เป็นอนัตตาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธบังคับไม่ได้ ๙

ตอนที่ ๒ พระพุทธเจ้าได้สอบถามความเข้าใจของพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ว่ารูป เวทนา สัญญา สังขารวิญญาณ ทั้ง ๕ นี้เที่ยงหรือไม่เที่ยง ครัสถามว่าสิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ท่านทั้ง ๕ กราบทูลว่า เป็นทุกข์ ครัสถามต่อไปอีกว่า สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ควรที่จะเห็นว่าเป็นตัวเป็นตนของเรา ท่านทั้ง ๕ ก็ตอบว่าไม่ควรเป็นอย่างนั้น

ตอนที่ ๓ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้ ที่เป็นส่วนะวิคคิ อนาคตกัถิ ปัจจุบันกัถิ ภาวโนกัถิ ภาวนอกกัถิ หยาบนกัถิ ละเอียดกัถิ ประณีตกัถิ อยู่ในที่ใกล้กัถิ อยู่ในที่ไกลกัถิ ทั้งหมดก็รักแต่ว่าเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นแล้วว่านี่ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่ตัวตนของเรา

ตอนที่ ๔ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงผลที่เกิดแก่ผู้ฟังแล้วเกิดความรู้เห็นชอบดังกล่าวมานั้นว่าผู้ฟังผู้ประเสริฐที่ได้สดับแล้วอย่างนี้ ย่อมเกิดนิพพิทา คือความหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อหน่ายก็ย่อมสิ้นราคะ คือสิ้นความยึดติด ความยินดีย ความกำหนัด เมื่อสิ้นราคะ ก็ย่อมมีวิมุตติคือ หลุดพ้น เมื่อมีวิมุตติก็ย่อมมีญาณ คือความรู้ว่าวิมุตติหลุดพ้นแล้ว และย่อมรู้ว่าชาติคือความเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะพึงทำเพื่อความเป็นเช่นนี้อีกต่อไป

ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้บำเพ็ญบารมีมาพอสมควรแล้ว พอได้มาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าใช้ปัญญาพิจารณาตามความเป็นจริงและพยายามบำเพ็ญเพียรอีกนิดหน่อยก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์

^{**}ดูรายละเอียดใน วิมพา.(ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๑.

๓.๓.๒ พระยสະได้บรรลุลหรรณด้วยการฟังอนุปพพิกขาและอริยสัจจ ๔^๙

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้โปรดพระปัญจวัคคีย์แล้วไม่นานก็ได้ทรงแสดงธรรมให้แก่พระยสະและสหาย ได้ทรงแสดงธรรมชื่อว่าอนุปพพิกขาและอริยสัจจ ๔ มีเนื้อความย่อ ดังนี้

อนุปพพิกขาเป็นการเทศนาที่เป็นถ้อยคำการกล่าวความตามลำดับมี ๕ ข้อ คือ ๑) ทานกถา ถ้อยคำที่พรรณนาทาน ๒) สีลกถา ถ้อยคำที่พรรณนาศีล ๓) สัคคกถา ถ้อยคำที่พรรณนาสวรรค์ ๔) กามาทินกถา ถ้อยคำที่พรรณนาโทษของกาม ๕) เนกขัมมมานิสังสกถา ถ้อยคำที่พรรณนาอานิสงส์ของการออกจากกาม

จะสังเกตได้ว่าถ้อยคำทั้ง ๕ ข้อนี้เป็นความฉลาดในการสอน ชั้นที่ ๑ สอนปรับพื้นจิตใจให้ดีขึ้นด้วยการให้ทานที่เป็นวัตถุ และให้มีเจตนาเป็นเหตุให้การให้ทานในพระพุทธศาสนาเป็นการให้เป็นวิธีการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ หรือบูชา เป็นการเผื่อแผ่ ความสุขให้แก่ผู้อื่น และมุ่งกำจัดโลภะ คือความโลภ มีจิตวิริยะ คือความกระตือรือร้นที่มีในจิตใจของตน ต่อจากนั้นให้ตั้งใจรักษากาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติ ไม่ให้ถูกกิเลสดึงไป ให้ประพฤติสุจริตต่าง ๆ การรักษาศีลเป็นการไม่ไปก่อเวรก่อภัย ทำให้ตัวเองมีความปลอดภัย และผู้อื่นสัวดีอื่นไม่ได้รับอันตรายจากเรา จากนั้นก็สอนให้เห็นผลดีของการให้ทาน รักษาศีล เพื่อได้ไปสวรรค์ อันเป็นที่มีความสุข มีทั้งที่มีในปัจจุบันและหลังจากตายไปแล้ว เมื่อต่างมีทานเจตนาเผื่อแผ่ให้มีความสุขแก่กันและกันแล้วก็มีศีลไม่เบียดเบียนกันและกัน ให้อยู่ด้วยกันและกันก็จะต่างมีความสุขด้วยกัน อยู่ก็จะมีความสุขเจริญตาเจริญหู เจริญจมูก เจริญลิ้น เจริญกาย เจริญใจ ปราศจากความความทุกข์ที่เกิดจากความคับแค้นจากการเบียดเบียนกัน ต่อจากนี้ก็ทรงแสดงโทษของกาม สวรรค์ให้ชื่อว่าเป็นกาม คือเป็นที่รักใคร่ ที่ปรารถนา ที่พอใจเป็นอย่างยิ่ง แม้สวรรค์จะเป็นที่รักใคร่ปรารถนาพอใจแต่ก็เป็นสิ่งที่มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ไม่เกิด มีดับเหมือนอย่างวัตถุทั้งปวงในโลก ถึงจะเปลี่ยนช้า ในที่สุดก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป ฉะนั้นเมื่อมีความรักใคร่ปรารถนาพอใจมาก เมื่อสิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงก็ทำให้เป็นทุกข์มาก จากนั้นทรงสอนถึงวิธีการออกจากกาม การออกจากกามนั้น ออกทางกายทำได้ด้วยการออกบวช ออกทางใจ

^๙ดูรายละเอียดใน จินนพา.(ไทย) ๔/๒๕๖-๒๘/๓๑-๓๖.

ทำได้ด้วยการทำให้เป็นสมาธิ จนสงบสติจากกาม จากอกุศลกรรมทั้งหลายอันเป็นเหตุ
ทำให้จิตใจสงบและมีความสุข สติก็งวลงห่วงใยอันเกี่ยวกับการมด้วยประการทั้งปวง

จากนั้นทรงแสดงอริยสัจ ๔ คือ ทรงชี้ทุกข์คือความทุกข์ ซึ่งสมุทัยคือเหตุให้เกิด
ทุกข์ ซึ่งนิโรธความดับทุกข์ ซึ่งมีมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหมือนกับที่แสดงใน
ปฐมเทศนา อนุพุทธิกถาและอริยสัจ ๔ นี้เหมาะสมกับผู้ที่เป็นครุหิณดี

๓.๓.๑ พระอุรุเวลากัสสปะ ๓ พี่น้องและบิรवारบรรลุมรรคด้วยการฟังอาทิตต ปริยายสูตร**

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมให้แก่ยสกะกุลบุตรและบิรवारแล้วจึง
เสด็จไปโปรดพระอุรุเวลากัสสปะ ๓ พี่น้องและบิรवारเป็นจำนวน ๑,๐๐๓ คน แสดงธรรมชี้
ว่า อาทิตตปริยายสูตร เป็นสูตรที่บรรยายถึงสิ่งที่เป็นของร้อนให้เหมาะสมกับอุปนิสัยที่อุรุเว
ลากัสสปะ ๓ พี่น้องและบิรवारซึ่งมีพื้นฐานบูชาไฟจึงยกไฟเป็นสื่อในการแสดงธรรม ใน
อาทิตตปริยายสูตรนี้ มีเนื้อความโดยย่อดังนี้

ตอนที่ ๑ พระพุทธเจ้า ได้แสดงให้เห็นว่า คำ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นของร้อน
และอธิบายแต่ละอย่างว่า ความรู้สึกที่อาศัยตา เป็นของร้อน ความรู้สึกที่อาศัยหู เป็นของ
ร้อนความรู้สึกที่อาศัยจมูก เป็นของร้อน ความรู้สึกที่กระทบอาศัยลิ้น เป็นของร้อน ความรู้สึก
ที่กระทบกาย เป็นของร้อน ความรู้สึกที่ถูกรกระทบใจ เป็นของร้อน

ตอนที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าร้อนเพราะอะไร อะไรมาเผาให้ร้อน ก็ทรงชี้ว่า
สิ่งทั้งปวงนี้ร้อนเพราะไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ร้อนเพราะ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ร้อน
เพราะทุกข์กาย ทุกข์ใจ เหล่านี้ทำให้มันร้อน

ตอนที่ ๓ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงผลว่า เมื่ออริยสาวกคือ ผู้ฟังได้มีความรู้เห็น
อย่างนี้แล้ว ย่อมเกิดความหน่ายในสิ่งทั้งปวงนั้น เมื่อหน่ายก็สิ้นกำหนด เมื่อสิ้นกำหนดก็เกิด
วิมุตติ คือความหลุดพ้น เมื่อมีวิมุตติก็มีญาณทัสสนะรู้เห็นว่าพ้นแล้ว และย่อมรู้ว่าชาติได้สิ้น
แล้ว พรหมจรรย์อุปจบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะต้องทำอีกต่อไป

**ศุภยลเชยคโน วิมเทศ.(ไทย) ๔/๔๑-๕๔/๖๑-๖๕.

ช่วงเวลาอีกสัปดาห์ ๓ ฟัน้องพร้อมทั้งบริวารก็ได้บรรลุลุธรรมตามลำดับกันไปเพราะเห็นโทษของความร้อนที่แท้จริง

๓.๓.๔ พระสารีบุตรบรรลุลุธรรมด้วยการฟังหิมขสูตร^{๕๖}

หลังจากที่พระสารีบุตรได้ดวงตาเห็นธรรม จากการฟังธรรมจากพระอัสสชิซึ่งมีใจความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งหม่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา ต่อมาวันได้ฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงให้แก่ที่ชนบริษัทหกผู้เป็นหลานของท่าน จึงบรรลุเป็นอรหันต์ ดังมีเรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าได้ประทับที่ถ้ำชื่อว่าสุภราดาในเขาคิณชฎภูมิบริษัทหกผู้หนึ่งชื่อว่าพิเรนชะ ซึ่งเป็นอัศศิเวสนโคตร ได้เข้ายื่นผ้า ท่านสารีบุตรได้นั่งอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์และถวายงานพัดพระพุทธเจ้าอยู่บริษัทหกได้ทูลถามถึงทักขิณีคือความเห็นของตนว่าสิ่งทั้งปวงไม่สมควรแก่ตน ตนไม่ชอบใจทั้งหมด พระพุทธเจ้าได้ตรัสโดยใจความว่า ถ้าอย่างนั้นทักขิณีคือความเห็นเช่นนั้น ก็ต้องไม่ควรแก่บริษัทหก บริษัทหกนั้นก็ต้องไม่ชอบทักขิณีนั่นเหมือนกัน ทักขิณีคือความเห็นเช่นนั้น เมื่อสรุปลงแล้วก็มีเพียง ๓ ข้อ คือ ๑) เห็นว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่ตนตนชอบใจหมด ๒) เห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ตนตนไม่ชอบใจหมด ๓) เห็นว่าบรรดาสิ่งทั้งปวงนั้น บางสิ่งก็ควรแก่ตน ตนชอบใจ บางสิ่งก็ไม่ควรแก่ตน ตนไม่ชอบใจ

ทักขิณี ๓ นี้ ทักขิณีที่ ๑ โกลัตต่อความยินดีพอใจ ทักขิณีที่ ๒ โกลัตต่อความขัดใจ ทักขิณีที่ ๓ โกลัตทั้ง ๒ อย่างคือ บางอย่างก็โกลัตต่อความยินดีพอใจ บางอย่างก็โกลัตต่อความไม่ชอบเป็นอันว่าทักขิณีทุก ๆ อย่างนั้นเป็นพวกให้เกิดกิเลสได้ทั้งนั้น เพราะว่าถ้าถ้อยมั่นในทักขิณีนั่นอันใดว่าเป็นจริง ทักขิณีขึ้นเป็นโมฆะ คือว่างเปล่าหมดก็จะต้องผิดจากอีก ๒ พวก เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะต้องวิวาทกัน จะต้องพิพาทกัน เบียดเบียนกัน ผู้รู้เมื่อพิจารณาเห็นโทษของความถ้อยมั่นในทักขิณีอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวมานี้ จึงได้ละทักขิณีนี้ และไม่ทำทักขิณีอื่นให้เกิดขึ้น

ต่อจากนั้นได้ตรัสถึง กายอันนี้ซึ่งเป็นที่ประชุมของมหาภูตทั้ง ๔ อันได้แก่ ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด เติบโตขึ้นเพราะการทะนุบำรุงด้วยอาหารต่าง ๆ เป็นกายที่จะต้องแตกทำลายเป็นธรรมดาก็ควรจะพิจารณาให้เห็นว่า เป็นของไม่เที่ยงเป็น

^{๕๖}ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๐๑-๒๐๖/๒๔๔.

ทุกข์ เป็นช่องว่างเปล่า เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ต่อจากนั้นก็ทรงแสดงเวทนา ๓ คือ เมื่อบุคคลเสวยสุขเวทนาในเวลาใดในเวลานั้นก็ย่อมไม่ได้เสวยทุกขเวทนาหรือทุกขสุขเวทนา เสวยทุกขเวทนา เวลาใด ในเวลานั้นก็ไม่ได้เสวยสุขเวทนาหรือทุกขมสุขเวทนา เสวยทุกขมสุขเวทนาเวลาใดในเวลานั้นก็ไม่ได้เสวยสุขเวทนา หรือทุกขเวทนา คือรับเวทนาที่ละอย่าง ในเวลาหนึ่ง เวทนาทั้ง ๓ นั้นก็เป็นของที่ไม่เที่ยง เป็นของที่มีการปรุงแต่ง เป็นของที่อาศัยเหตุเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเสื่อมไปคล้ายไปได้จนถึงดับไปเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาให้เป็นความจริงในเวทนาดังนี้ ก็เกิดนิพพิทาวิราคะวิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะเหมือนอย่างที่ได้แสดงในอนันตลักขณสูตร

๓.๓.๕ พระมหาโมคคัลลานะบรรลุลหรรณด้วยกาฬิงการกัณฐะและโอวาท ๓ ข้อ

หลังจากที่พระมหาโมคคัลลานะได้ฟังธรรมจากพระสาวกปริตรจนได้บรรลุโสดาบัน ต่อมาบำเพ็ญเพียรอีก ๘ วัน ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า คืออุบายแก้ง่วงและโอวาทอีก ๓ ข้อ จึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ อุบายแก้ง่วง ๔ ข้อนั้น^{๑๖} คือ ๑) เมื่อระลึกการคือทำให้ในใจซึ่งสัญญาคือความกำหนดหมายในข้อใด เกิดความง่วงขึ้น ก็ให้ทำนสิกการสัญญาในข้อนั้นให้มาก ๒) ตริภคของพิจารณาธรรมที่ได้ฟังได้เรียนมาด้วยใจ ๓) ให้สำราญ คือต้องบำเพ็ญด้วยศีล ๔) เขามียธนูหูกทั้ง ๒ ข้าง หรือว่าอุบายด้วยฝ่ามือ ๕) อุบายนัยน้ำด้วยน้ำ เหลียวดูทิศ แหงหน้าดูดาว ๖) ทำให้ในใจคือกำหนดความสว่างให้มีความสว่างเหมือนอย่างกลางวัน อันปรากฏอยู่ในใจทำให้เปิดไม่ให้อุกหุ้มท้อให้สว่าง ๗) จงกรมคือเดินไปดินมา ล้ำววจอินทรีย์และสำรวมจิตไม่คิดออกไปภายนอก ๘) นอนสี่เหลี่ยม คือนอนตะแคงเบื้องขวา ไม่คิดทำความสุขในการนอน และตั้งสติกำหนดที่จะตื่นขึ้น ลุกขึ้น

เมื่อประทานอุบายแก้ง่วงแล้วได้ตรัสพระโอวาทอีก ๓ ข้อ คือ ๑) ไม่ควรชูงวงเข้าสกุล คือไม่ควรตั้งมานะว่าเป็นฉันนี่ที่เราต้องนับถือ เราจะต้องต้อนรับเข้าไปสู่ประตู เพราะถ้าหากว่าคนในสกุลเรามีการงานมากเขาไม่ได้ใส่ใจถึงก็จะทำให้เกิดอาการกัณฐะคิดไปในทางต่าง ๆ เกิดความหึงหวั่น ทำให้จิตไม่สำรวมก็จะห่างจากสมาธิ ๒) ไม่พูดคำที่เป็น

^{๑๖} อัง.สตุตถก-อภฺรฺรณ-นวก.(ไทย) ๔/๑๘๑-๑๘๔.

เหตุให้ได้เคียงกัน คือผิดกัน เพราะจะต้องพูดมาก ทำให้ฟังชานทำให้จิตไม่สำรวม ซึ่งทำให้ห่างจากสมาธิได้เช่นกัน ๓) พระองค์ทรงดำเนินการคลุกคลี แต่ไม่มีใส่ใจไปทุกอย่าง สรรเสริญก็มี คือทรงติไม่สรรเสริญการคลุกคลีด้วยมนุษย์ แต่ว่าทรงสรรเสริญการคลุกคลีด้วยเสนาสนะอันสงัด คืออยู่ในที่นอนที่นั่งอันสงัด

พระโมคคัลลานะ ได้กราบทูลถามว่า ด้วยข้อปฏิบัติเท่าไร ภิกษุจึงชื่อว่าเป็นผู้ น้อมไปในธรรมะเป็นที่สันติตนหา ลำเจียกที่สุด เกษมจากโยคะ คือภิกษุที่เป็นเครื่อง ประกอบจิตให้ถึงที่สุดเป็นพรมหารีถึงที่สุดถึงสุด เป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งเทพและมนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อได้สดับว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควร ยึดมั่น ก็พิจารณาให้ทราบชัด ให้ทราบชัดลักษณะของธรรมทั้งปวงนั้น กำหนดธรรมทั้งปวง นั้นว่า ไม่ควรยึดมั่นอย่างไร เมื่อเสวยเวทนาคือ สุข ทุกข์ หรือไม่ใช่อสุข ไม่ใช่ทุกข์อย่างใด อย่างหนึ่ง ก็พิจารณาเห็นด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยความหน่าย ความดับ และความละคือ ไม่ยึดมั่นไม่ละตั้ง จึงเป็นผู้ดับภิกเลสเฉพาะตัว และจึงเป็นผู้รู้ว่ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว

๓.๓.๖ สรุปวิเคราะห์

จากตัวอย่างพระอริยบุคคลทั้งหลายที่บรรลุธรรม ก่อนหน้านั้นท่านทั้งหลายติด อยู่ในห้วงภิกเลสที่ต่างกัน บางท่านก็ติดมากบางท่านก็ติดน้อย เป็นภิกเลสที่แตกต่างกันไป ตามอุปนิสัยและทิวฏฐิของคน พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้ด้วยพระญาณแล้วทรงแสดงธรรมให้ เหมาะสมกับภิกเลสจนในที่สุดก็ทำให้ท่านเหล่านั้นหลุดพ้นจากภิกเลสได้

จะสังเกตได้ว่าพระปัญจวัคคีย์ติดอยู่ในการบำเพ็ญตะบะประมาณตนที่เรียกว่า ยึดติดภักคิมัตถานุโยคและการยึดถือตัวตน พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักรกับปวัตนสูตร และอนัตตลักขณสูตรให้ฟังให้เดินทางสายกลางตามหลักมรรคมืดมิดเปิด ให้พิจารณาความ ทุกข์ด้วยวิธีการของอริยสัจสี่ จากนั้นให้พิจารณาเห็นถึงความไม่เที่ยงของสังขารและธรรมว่าเป็นของเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา จนทำให้ท่านปัญจวัคคีย์ทั้งห้าบรรลุ ธรรมวิเศษภาพที่แท้จริง พระยสะติดอยู่ในทรัพย์สินบริวารชอบเที่ยวชอชดูการละเล่นเมื่ออยู่นั้นเกิดความเบื่อหน่ายไม่รู้จะหาทางออกอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงเทศน์อนุปัททิกาให้ฟัง

ปูพื้นฐานจิตด้วยการให้ละทิ้งทรัพย์เพื่อกำจัดความตระหนี่ความโลภจากนั้นให้ฝึกกายวาทาใจที่เรียกว่าศีลเพื่อให้มีกายวาทาใจเป็นปกติไม่ก่อเวรภัยขึ้นจะเป็นเหตุให้ตนไม่ปลอดภัย

จากนั้นทรงชี้ให้เห็นผลที่เกิดจากการให้ทานรักษาศีลคือสวรรค์ทั้งที่มีในปัจจุบันและหลังจากตายไปแล้ว จากนั้นทรงชี้ต่อไปอีกว่าความสุขในระดับสวรรค์ยังไม่พอเพราะยังมีความทุกข์ปนอยู่ ถ้าจะให้สุขจริง ๆ ต้องออกจากสวรรค์ไม่ให้ติดอยู่ในความสุขแค่สวรรค์ บอกวิธีออกจากสวรรค์ให้แสงนำความสุขที่สูงขึ้นไปอีกด้วยการรอกบวชแล้วทรงแสดงอริยสัจ ๔ ตามที่กล่าวแล้วในธรรมจักรกับปวัตตนสูตรจนทำให้พระยสะได้ดวงตาเห็นธรรมได้พบกับเสรีภาพที่แท้จริง พระอุรุเวลากัสสปะสามพี่น้องพร้อมทั้งบริวารยังหลงติดอยู่ในการบูชาไฟคิดว่าการบูชาไฟจะสามารถทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ได้ ชีวิตจะดีได้ด้วยการบูชาอันวอนไฟพอมีโอกาสดูใจกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมให้ฟังไม่ให้หลงติดอยู่ในการบูชาไฟทรงชี้ให้เห็นว่าไฟที่เผาเราให้ร้อนทำให้เป็นทุกข์นั้นไม่ใช่ไฟธรรมดาที่บูชาอยู่ นี่ ไฟที่เกิดจากศาคาที่เห็นรูปหูที่ได้ยินเสียงลิ้นที่ได้ลิ้มรสกายที่กระทบสัมผัสอารมณ์ที่ใจชอบไม่ชอบเป็นร่องร้อนกว่าความระแวงให้มากมันจะทำให้ร้อนเป็นทุกข์รบกวนทำให้เกิดไฟระคเโหระโหระเป็นเหตุทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จบ ไม่ทำให้ตัวเองมีอิสระ พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นโทษของไฟคือระคเโหระโหระเหล่านี้ ในที่สุดท่านอุรุเวลากัสสปะสามพี่น้องและบริวารก็ได้ดวงตาเห็นธรรมสิ้นกิเลสทำให้ได้พบกับเสรีภาพที่แท้จริง

พระสารีบุตรหลังจากท่านได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมในระดับหนึ่งแต่ยังติดอยู่ในเรื่องทิฏฐิบางอย่างพอได้ฟังที่เรนขสูตรที่พูดถึงทิฏฐิสามอย่างจึงทำให้ท่านกระจำงัดพร้อมกันนั้นได้พิจารณาธาตุสี่คือดินน้ำลมไฟเห็นว่า เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาเป็นของว่างเปล่าในที่สุดกับบรรลธรรมเข้าถึงเสรีภาพที่แท้จริง

พระโมคคัลลานะได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรแล้วบรรลธรรมระดับหนึ่งแต่ยังติดอยู่ในอาการง่วงนอนซึ่งเป็นกิเลสอย่างหนึ่งพอได้ฟังอุบายแก้ง่วงและโอวาทสามข้อแล้วนำไปปฏิบัติจึงทำให้ท่านบรรลธรรมได้พบกับเสรีภาพที่แท้จริง

จะสังเกตเห็นได้ว่าพระอริยสาวกที่ยกตัวอย่างมาที่ท่านไม่มีเสรีภาพที่แท้จริง เพราะท่านติดข้องอยู่ในกิเลสต่าง ๆ ติดอยู่ในความคิดที่ผิด ๆ เช่นมีการทรมานตนมีการยึดถือตัวตนยึดติดอยู่ในความคิดเดิม ๆ ติดอยู่ในทวิลักษณ์บัญญัติอยู่ในรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสที่

เรียกว่ากามคุณเป็นต้น เมื่อท่านทั้งหลายได้พึงธรรมเห็นแจ้งตามความเป็นจริงแล้วก็ทำให้ท่านบรรลุแจ้งในสิ่งที่ตนคิดข้อง

๓.๔ ตัวอย่างมนุษย์กับอมนุษย์ที่ไม่มีเสรีภาพและมีเสรีภาพ

บุคคลที่ไม่มีเสรีภาพเราสามารถรู้ได้ด้วยอาการถูกบีบคั้นในด้านต่าง ๆ คือถูกบีบคั้นจากสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย การขาดแคลนปัจจัย ๔ ถูกบีบคั้นจากความไม่เป็นธรรมในสังคมถูกบีบคั้นทางจิตใจเนื่องจากจิตอยู่ในสภาพที่เครียด ถูกบีบคั้นทางปัญญาเพราะความไม่รู้คืออวิชชา ส่วนคนที่มีความเสรีภาพคือคนที่หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกาย หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางสังคม หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางจิต และหลุดพ้นจากความบีบคั้นทางปัญญา^{๔๐}

ในพระพุทธศาสนาถ้าพูดถึงความถูกบีบคั้นของมนุษย์กับอมนุษย์ที่ทำให้ไม่มีเสรีภาพ สาเหตุที่เป็นเครื่องบีบคั้นเหล่านั้น คือ โภคะโทสะและโมหะที่เป็นสาเหตุใหญ่ ทำให้ติดอยู่ในรูปภพอรูปร่างคือติดอยู่กลุ่มก้อนคือรูปสังขารภังขันธ์และสังขัตติยต่าง ๆ และติดอยู่ในฉานตามปกติต่าง ๆ การที่จะทราบว่าถูกบีบคั้นมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับว่าถ้ามีโภคะโทสะโมหะมากก็ถูกบีบคั้นมากถ้ามีโภคะโทสะโมหะน้อยก็ถูกบีบคั้นน้อย มนุษย์กับอมนุษย์ที่มีเสรีภาพไม่ถูกบีบคั้นได้แก่พระอรหันต์บุคคลที่ไม่มีโภคะโทสะโมหะและไม่ติดอยู่ในรูปภพและอรูปร่างเป็นพระอรหันต์บุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป

ถ้าจะให้จัดลำดับสัตว์บุคคลที่มีเสรีภาพและไม่มีเสรีภาพในทางพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอจัดลำดับและแยกประเภทอย่างนี้ สัตว์บุคคลที่อยู่ในทุคติภูมิ(นรกภูมิ)ไม่มีเสรีภาพที่อยู่ในมนุษย์ภูมิและเทวภูมิ มีอิสระภาพเสรีภาพขึ้นตามลำดับเป็นเสรีภาพระดับปฐมบุคคลที่บรรลุเป็นอรหันต์บุคคลจะมีเสรีภาพสูงสุดจนถึงเสรีภาพที่แท้จริง

^{๔๐}ดูรายละเอียดใน ประมวล วัชสี, อรรถมิกสังคัม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒-๑๘.

๓.๔.๑ สัตว์นรกที่อยู่ในทุกคติภูมิไม่มีเสรีภาพ

สัตว์บุคคลที่ทำการชั่วเป็นเหตุให้ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่มีอิสระภาพ มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อนแสนสาหัส อันได้แก่ภพภูมิทั้ง ๔ เหล่านี้คือ

๑. ตีรจันยานโยนิ กำเนิดเตรีจันยาน คือ สัตว์ที่เจริญโดยขวางหรือไปตามยาว ในบาลีพาลปิณฑิสสูตรแสดงตีรจันยานโยนิไว้ ๕ จำพวก คือ จำพวกที่มีนญาเป็นอาหาร ได้แก่ ม้า โค ลา แพะ กวาง เป็นต้น จำพวกที่มีคุดเป็นอาหาร ได้แก่ สุนัข สุนัขจิ้งจอก เป็นต้น พวกที่เกิดแก่ตายในที่มืด ได้แก่ ตักแตน บุง ไล่เหือน เป็นต้น พวกที่เกิดแก่ตายในน้ำ ได้แก่ ปลา เต่า ชลาม เป็นต้น พวกที่เกิดแก่ตายในสิ่งโสโครก คือเกิดในปลาเน่า ในศพเน่า ในขมมูก ในน้ำครำ ในน้ำเน่า^๖

๒. ปิตติวิสัย ภูมิแห่งเปรต เรื่องของเปรตเป็นความเชื่อดีของลัทธิศาสนา

พราหมณ์ ซึ่งเชื่อว่าคนที่ทำบาปตายไปแล้วเป็นเปรตเป็นชัณฐสมิฆนิกาย มองไม่เห็นตัว แต่บางครั้งแสดงตัวให้เห็นก็มี ดังนั้นพราหมณ์จึงทำพิธีศราทธ คือให้ทานแก่นักบวช ยาจก เพื่ออุทิศส่วนบุญถึงเปรตผู้เป็นญาติพี่น้องของตนพิธีศราทธนี้พระพุทธศาสนาก็ยอมรับโดยเรียกชื่อว่าปูพเพตพลี ดังที่ปรากฏในอาทิสสูตร ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่าเป็นหน้าที่ของสาวกผู้ครองเรือนพึงกระทำ ในบางสูตรก็กล่าวว่า การที่พ่ายกทำบุญอุทิศให้ญาติที่ตายไปแล้วนั้น ผู้ที่ตายไปจะได้รับผลก็ต่อเมื่อเขาไปเกิดเป็นเปรตพวกปรตติดูปชีวิทานั้นเพราะภูมินี้ไม่มีอาหารหล่อเลี้ยงโดยปกติ ส่วนภูมิอื่น ๆ มีอาหารประจำภูมิของตนอยู่แล้ว เมื่อญาติอุทิศส่วนบุญไปให้จึงไม่ได้รับผล

นอกจากนั้นยังมีในภพภูมิต่าง ๆ หลายแห่งพอจะรวบรวมได้เป็น ๔ ประเภท คือ ประเภทรูปร่างไม่สมประกอบ ชูบสอม อตโธ ประเภทมีรูปร่างแปลกประหลาด เช่นร่างกายเป็นมนุษย์แต่ศีรษะเป็นสัตว์มีกา สุนัข เป็นต้น ประเภทมีรูปร่างวิกล เสวยทุกข์อยู่ตามลำพังด้วยอำนาจบาปกรรม ประเภทมีร่างเหมือนมนุษย์ปกติ เวลากลางวันก็มีวิมานอยู่สูงลอย แต่พอตกกลางคืนจะต้องออกจากวิมานไปเสวยผลกรรมหนักถูกพราณา

^๖ม.อุป.(ไทย) ๑๙/๒๕๑/๒๐๖-๒๐๗.

๓. วินิบาตหรือสุรกาย คือ พวกมาร พวกยักษ์ มีสันดานกล้าหาญบ้าบิ่น เกะกะ ระวังชอบก่อความเดือดร้อนให้แก่คนอื่นเป็นอันตรายของโอบาติกะใจความในภาสีธรรม บทพุทธนิกาย กล่าววาทินที่อยู่เดิมของพวกอสุรกายอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ต่อมามี เหตุดาเกิดขึ้นในสวรรค์ชั้นนี้จึงเกิดทำสงครามแย่งถิ่นที่อยู่กัน ปรากฏว่าฝ่ายอสุรแพ้จึงถูก เหตุดาเบียดคตมหาสมุทรไป

๔. นิรยภูมิ คือโลกอันหาความเจริญไม่ได้ ได้แก่นรก โลกของสัตว์นรกนั้น คัมภีร์ทางพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสว่างว่าอยู่ที่ใด ที่ปรากฏในคัมภีร์บางแห่งก็มีแต่การ พรรณนาถึงการลงโทษแก่สัตว์นรกที่น่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก เช่น ในเทวทูตสูตร^{๖๖} มัชฌิมนิกาย อุปปริตตนนสํกั ได้กล่าวถึงนรกไว้ว่านายนิรยบาลเขาคมนำพาขี้ข้าที่ตายไปแล้วมาแสดง แก่ยมราช ให้สอบสวนและลงโทษหลังจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของนายนิรยบาล ที่จะนำสัตว์นรก ไปลงโทษด้วยความสยดสยองต่าง ๆ นานา

มหานิรยะมีลักษณะสี่เหลี่ยมมีประตูสี่ด้าน ภายในจัดเป็นส่วน ๆ มีกำแพง เหล็กล้อมรอบด้านบนครอบด้วยแผ่นเหล็ก พื้นเป็นเหล็กที่มีแต่เปลวไฟดุ๊กइनร้อนมากแผ่ไป ร้อน ๆ โยกอยู่ตลอดเวลา ส่วนกำแพงเหล็กทั้งสี่ด้านและผนังเหล็กด้านบนมีแต่เปลวไฟแลบ ออกมาตลอดเวลา สัตว์นรกที่พยายามจะหนีเมื่อเห็นประตูเหล็กเปิดก็พากันวิ่งหนีไป ร่าง กายก็ไหม้เป็นควัน บางตัวหนีไปได้ก็ไปตกหลุมหลุม และถูกสัตว์วิายากเหล็กไล่จิกทำร้าย ร่างกายจนร่างกายย่อยยับ ความพิศดารของการถูกลงโทษของสัตว์นรกยังมีอีกมากมาย

๓.๔.๒ มนุษย์ภูมิและเทวดาภูมิมีเสรีภาพในระดับปุถุชน

สัตว์หรือบุคคลที่ทำกรรมดีเป็นเหตุให้เกิดในสุคติเป็นภูมิที่มีความอิสระภาพเมื่อ เทียบกับทุกดิภูมิและมีอิสระที่แตกต่างกันไปเป็นเสรีภาพในระดับของปุถุชนเริ่มตั้งแต่การได้ เป็นมนุษย์สูงขึ้นไปถึงเป็นเทวดาชั้นสูงสุด ในพระไตรปิฎก อภิษัมมัตตสังคหะแปลปริเฉท ที่ ๕ วิถีมุตตะกะ สังคหวิภาค ได้อธิบายถึงมนุษย์ภูมิและเทวภูมิ ดังนี้

^{๖๖} ม.อุป. (ไทย) ๑๔1-๑๔๑.

มนุษย์ภูมิ การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ถือว่าเป็นสุดดีเป็นผลแห่งบุญ แม้มนุษย์จะมีความเดือดร้อนยากจนไม่สวยไม่งามเป็นต้นแต่ก็ยังดีกว่าสัตว์สูงกว่าทุกดิภูมิมีสัตว์ดิริจจานเป็นต้นในมนุษย์ภูมียังมีเสรีภาพที่แตกต่างกันอีกตามลำดับชั้น มนุษย์ ๕ จำพวก คือ ตัวเป็นมนุษย์แต่ใจเป็นสัตว์รกร ตัวเป็นมนุษย์แต่ใจเป็นเปรตตัวเป็นมนุษย์แต่ใจเป็นสัตว์เดรัจฉาน ตัวเป็นมนุษย์และใจก็เป็นมนุษย์แท้ ๆ ตัวเป็นมนุษย์แต่ใจเหวตาคา

เทวภูมิ คือภูมิเป็นที่อยู่แห่งเทวดาเป็นภูมิที่มีสถานภาพสูงกว่ามนุษย์มีเสรีภาพสูงกว่ามนุษย์ เทวดาแบ่งออกเป็น ๒ พวกคือ

๑. เทวดาที่อยู่ในชั้นสวรรค์ คือโลกเป็นที่ไปตี หมายถึงเทวโลกชั้นต่ำที่เป็นกามาวจร คือเทวดาชั้นนี้ยังมีเสพกามเหมือนมนุษย์แต่วิธีการไม่เหมือนมนุษย์และสัตว์ เพราะเป็นโอปปาติกะมองไม่เห็น จะเสพอาหารและกามก็สำเร็จได้ด้วยใจเพราะได้ทำกุศลกรรมไว้จึงได้เกิดในภูมินี้ ได้แก่ ชั้นจาตุมหาราชิก มีท้าวมหาราช ๔ องค์ คือท้าวธรรฐท้าววิรุฬหกท้าววิรูปักษ์ท้าวกุเวรเป็นผู้ปกครอง ชั้นดาวดึงส์มีท้าวสักกเทวราชเป็นผู้ปกครองชั้นยามา มีท้าวสุยามเป็นผู้ปกครองชั้นดุสิตมีท้าวสันดุสิตเป็นผู้ปกครองชั้นนิมมานรดีมีท้าวสุนิมมิตเป็นผู้ปกครอง ชั้นปรนิมมิตวสวัตตีมีท้าวปรนิมมิตวสวัตตีเป็นผู้ปกครอง

๒. เทวดาที่อยู่ในชั้นพรหมโลก ได้แก่รูปพรหม ๑๖ ชั้นกับอรูปพรหม ๔ ชั้นแล้วยังแบ่งออกเป็นรูปพรหมกับอรูปพรหม รูปพรหมคือพรหมที่มีรูปภูมิตั้งแต่มีการเสพกามจึงสูงกว่าเทวดาชั้นกามาวจร ๑๖ ชั้น ได้แก่ ปาวิสีระชะ ปโรหิตะ มหาพรหม ปรัตตภา อัมปมาณภา อภัสสรา ปิตตสุภา อัปมมาณสุภา สุกกิมณฑา อสัณญัสติตา เวหุปมลา อวิหา อัปปา สุตัสสา สุตัสสี อกนิฏฐา อรูปพรหมคือ พรหมไม่มีรูปใดแต่ อากาสานัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ วิญญานัญจายตนะ แวสัณญานาสัญญายตนะ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทุกดิภูมิเป็นภูมิที่ไม่มีเสรีภาพ สุดดิภูมิเป็นภูมิที่มีเสรีภาพแต่ยังเป็นเสรีภาพระดับอุชชนทั้งยังต้องได้รับผลกระทบและมีเสรีภาพที่สูงกว่านี้อีกซึ่งเป็นเสรีภาพระดับพระอริยบุคคล

๓.๔.๓ อริยบุคคลมีเสรีภาพ

บุคคลที่มีเสรีภาพในทางพุทธศาสนาต้องเป็นผู้ที่บรรลุนิพพานระดับพระอริยบุคคล ซึ่งมีเสรีภาพที่ละเอียดแตกต่างกันไป เริ่มตั้งแต่พระโสดาบันพระสกิทาคามีพระอนาคามี พระอรหันต์ แต่ละระดับละกิเลสคือสังโยชน์^{๖๖} ที่เป็นอุปสรรคขวางต่อเสรีภาพได้ต่างกันดังนี้

พระโสดาบัน เป็นผู้ถึงกระแส สังโยชน์ซึ่งอันเป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพได้ ๓ คือ

๑) สักกายทิฏฐิ ละความเห็นว่าเป็นตัวของตน ความเห็นที่ยังติดแน่นในสมมุติว่าเป็นตัวตน เรา เขา มองไม่เห็นสภาพความจริงที่สัตว์บุคคล มันเป็นเพียงองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้าทำให้มีความเห็นแก่ตัวในชั้นหยาบ และความรู้สึกกระทบกระทั่งบีบคั้นเป็นทุกข์ได้อย่างรุนแรง

๒) วิภิจจา ละความลังเล สงสัย เคลือบแคลงต่าง ๆ เช่น สงสัยในหลักธรรมคำสอนพระพุทธเจ้าว่าปฏิบัติแล้วจะทำให้ได้รับอิสระที่แท้จริง ทำให้ไม่มั่นใจ ไม่กล้าที่จะดำเนินชีวิตตามหลักธรรมด้วยความมีเหตุผล

๓) สัมพทปปรามาส ละความถือมั่นคือพระคคือ ความยึดถือยึดติดพลาดไปว่าจะบรรลุหรือหลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและพรต ได้แก่การถือศีล ระเบียบ แบบแผน บทบัญญัติ และข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ทำตามกันอย่างมกมาย เห็นเป็นของจริง หรือยึดถือถือติดอยู่แค่รูปแบบหรือพิธีรีตอง ถือด้วยศรัทธาและทิฏฐิ คือปฏิบัติเพราะอยากได้ผลประโยชน์ตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพราะเห็นว่าจะทำให้ได้เป็นนั่นเป็นนี่ ไม่เป็นไปตามความหมายมุ่งหมายที่แท้จริงของศีลและวัตร ทำให้ผู้ปฏิบัติเฝ้าไขว่คว้าสับสนจนออกนอกหลักการ ไม่ตรงกับเป้าหมายของอริยมรรค

พระสกิทาคามี นอกจากละ สักกายทิฏฐิ วิภิจจา สัมพทปปรามาส ได้แล้ว ยังละ ราคะ โทสะ และ โมหะ ให้เบาบางลงได้ ทำให้มีเสรีภาพมากขึ้น

พระอนาคามี ละสังโยชน์อันเป็นอุปสรรคขัดขวางเสรีภาพเพิ่มอีก ๒ ข้อ คือ กามราคะ ความกำหนัดยินดีในกาม ความผิดในกามคุณ และปฏิฆะความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคืองไม่พอใจ

^{๖๖} อรรถ. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๕.

การละสักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัสสปคปรมาส การระคะได้ เป็นประโยชน์เบื้องต้นต่ำ ขึ้นหาย เรียกว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์^{๒๒} ทำให้มีเสรีภาพในระดับเบื้องต้น

พระอรหันต์ เป็นผู้สิ้นอาสวะ ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิปัญญา อย่างบริบูรณ์ และละสังโยชน์เพิ่มอีก ๕ ข้อ คือ

๑) รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต เช่นติดใจในอารมณ์แห่งรูปญาณพอใจในรสความสุข ความสงบของสมาธิขั้นรูปญาณ ติดใจปรารถนาในรูปภาพเป็นต้น

๒) อรูปราคะ ความติดใจในอรูป เช่น ติดใจในอารมณ์แห่งอรูปญาณใจปรารถนาในอรูปภาพ เป็นต้น

๓) มานะ ความหยิ่งโลเลสำคัญตนเองว่าดี เตน ดังกว่าผู้อื่น หรือคิดว่าตนต่ำ ต้อยด้อยค่ากว่าผู้อื่นเป็นต้น

๔) อุทธัจจะ ความหวั่นไหว จิตใจไม่สงบ คิดสับสนกลับไปกลับมา คิดถึงอดีต ปัจจุบันอนาคต ประปนกันไป ไม่สามารถลำดับเหตุการณ์ให้เป็นเรื่องเป็นราวได้ ๕) อวิชชา ความไม่รู้จริงคือไม่รู้เท่าทันความจริงของธรรมไม่เข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมชาติของเหตุผล ตามหลักอริยสัจ ๔ เป็นต้น

การละ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชาสังโยชน์เบื้องต้นละเสียหมดที่เรียกว่า อุทธัมภาคิยสังโยชน์^{๒๓} ทำให้มีเสรีภาพที่สมบูรณ์เป็นเสรีภาพสูงสุด

๒.๔.๔ สรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาภาพภูมิของสัตว์ ทำให้ทราบได้ว่าสัตว์ที่อยู่ในภาพภูมิรกไม่ว่าจะเป็นสัตว์เดรัจฉานหรือเปรต จะไม่มีความอิสระเพราะสัตว์ต่าง ๆ เหล่านั้นถึงแม้จะมีร่างกายที่สมบูรณ์แต่ไม่มีสติปัญญาที่จะพัฒนาตนเอง ให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางสังคมทางจิตทางปัญญา ได้ต้องรับใช้กรรมจนกว่าจะสิ้นกรรมที่ตนทำ สัตว์บางชนิดถึงแม้จะมีร่างกายที่สมบูรณ์มีอาหารที่พร้อม อาจมีเสรีภาพได้ทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น จึงอาจ

^{๒๒} ส.ม. (พท) ๑๗/๑๔๑/๑๐๖.

^{๒๓} ส.ม. (พท) ๑๗/๑๔๑/๑๐๖-๑๐๗.

กล่าวได้ว่าสัตว์ต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะมีเสรีภาพทางสังคมทางจิตทางปัญญาได้ ส่วนสัตว์
เครื่องจักรหรือปรอทที่มีรูปร่างวิกลพิการไม่ต้องพูดถึงว่าจะมีเสรีภาพได้

ส่วนมนุษย์ที่อยู่ใต้อาณัติของตัวเอง ผู้วิจัยเห็นว่ามนุษย์มีเสรีภาพที่แตกต่างกับ
มนุษย์ที่มีร่างกายเป็นมนุษย์แต่จิตใจเป็นสัตว์เครื่องจักรเป็นปรอท แม้บางคนจะมีเสรีภาพ
ทางกายที่นับปัจจัยสี่พร้อม แต่คงหาความสุขทางสังคมทางจิตทางปัญญาไม่ได้ ส่วนมนุษย์ที่
เป็นมนุษย์แท้ ๆ ทั้งร่างกายและจิตใจสามารถมีความสุขมีเสรีภาพได้ตามกำลังสติปัญญาที่
ตนเองมี ส่วนมนุษย์ที่มีใจเป็นทาสมีความสุขมีเสรีภาพมากกว่ามนุษย์ธรรมดา

ทาสที่อยู่ในอาณัติของตนเองมีเสรีภาพแตกต่างกันตามภพชั้นที่ตนอยู่ ทาส
มีเสรีภาพมากกว่ามนุษย์ธรรมดา เพราะทาสคงไม่มีความบีบคั้นทางกายและทางสังคม
เพราะทาสมีกายพิพม์อาหารพิพม์เสวยบุญเก่าที่ตนเคยสร้างมา ไม่มีการแก่งแย่งในเรื่อง
ปัจจัยสี่ อาจกล่าวได้ว่าทาสมีชั้นเทวดาชั้นไปไม่มีความบีบคั้นทางกาย ทางสังคม ส่วน
ความบีบคั้นทางจิตทางปัญญายังมีอยู่เพราะทาสชั้นสวรรค์ก็ยังติดอยู่ในกามาวจรคือเทวดา
ชั้นนี้ยังเสกตามเหมือนมนุษย์ แต่วิธีการเสกไม่เหมือนมนุษย์และสัตว์เพราะเป็นอุปาทิภะ
มอญไม่เห็นจะเสกตามและอาหารก็สำเร็จได้ด้วยใจ ส่วนเทวดาชั้นรูปาวจรสวรรค์หรือชั้น
พรหมโลกไม่มีการเสกตามมีเสรีภาพมากกว่าเทวดาชั้นสวรรค์ มีความบีบคั้นทางจิตทาง
ปัญญาน้อยกว่าเทวดาชั้นกามาวจรสวรรค์ แต่ติดอยู่ในภพชั้นที่ตนอยู่ยังยึดมั่นในตัวตนที่
เป็นอยู่

ส่วนบุคคลที่มีเสรีภาพคือพระอริยบุคคลและพระอริยบุคคลแต่ละระดับก็มีเสรี
ภาพที่ต่างกันเพราะละกิเลสคือสังโยชน์ที่เป็นอุปสรรคขวางกั้นเสรีภาพได้ต่างกัน พระ
อริยบุคคลชั้นโสดาบันจะเห็นว่าเป็นตัวตน จะความสังเลงสัย จะความถือมั่นสัสสพ
คือความยึดถือยึดติดพลาดมีความหลุดพ้นทางกายทางสังคมทางจิตทางปัญญาได้ในระดับ
หนึ่งแต่ยังเวียนว่ายตายเกิด พระสกทาคามีละสักกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสพตปรมาสได้แล้ว
ยังทำราคะโทษและโมหะเบาบางลงได้ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกครั้งเดียวแล้วจะพบกับ
เสรีภาพที่แท้จริงพระอนาคามีผู้จะปรินิพพานไม่เวียนกลับมาอีกมีความหลุดพ้นจากความ
บีบคั้นทางจิตเด็ดขาด ไม่กำหนดยินดีในกามราคะไม่มีความกระทบกระทั่งใจคือปฏิระ

พระอรหันต์เป็นผู้สิ้นอาสวะไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกาย ทางสังคมทางจิตและทางปัญญาอย่างเด็ดขาดพบกับเสรีภาพที่แท้จริงในพุทธศาสนา*

๓.๕ สรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาแนวคิดเสรีภาพในพระไตรปิฎกทำให้ทราบว่า ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงแนวคิดและเรื่องที่ทำให้เสรีภาพแก่บุคคลให้บุคคลใช้เสรีภาพที่ตนมี มีตั้งแต่การใช้เสรีภาพระดับต่ำ คือ เป็นการใช้เสรีภาพในระดับสัญชาตญาณ เป็นการใช้เสรีภาพทั่วไปที่ทุกคนมีอยู่แล้ว เช่น การพูดการคิดการทำที่ออกจากใจ เป็นการใช้เสรีภาพของตนเองคนเดียว ไม่ไปกระทบเสรีภาพของคนอื่น การใช้เสรีภาพระดับกลางเป็นการใช้เสรีภาพที่สูงขึ้นมาอีก ลำดับหนึ่งเป็นการใช้เสรีภาพของตนเองที่จะต้องไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ถ้าไม่เกี่ยวข้องกับคนอื่นแต่จะเป็นการใช้บังคับฝึกฝนตนเองที่เป็นกฎระเบียบต่าง ๆ การใช้เสรีภาพในระดับนี้เมื่อเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นก็ต้องมีขอบเขต เพื่อไม่ให้ไปกระทบเสรีภาพของคนอื่นเป็นการใช้เสรีภาพที่ยินยอมกันที่ร่วมตกลงกันในสังคม จะออกมาในรูปของกฎหมายหรือจารีตประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ การใช้เสรีภาพที่สูงขึ้นมาอีกเป็นกระทำที่ไม่เห็นแก่ตัว การกระทำที่ไม่เห็นแก่ตัวเวลาจะทำ เวลาจะพูด เวลาจะช่วยหรือไม่ช่วยเกิดจากใจที่เป็นอิสระ มีความรู้สึกทั่วว่าด้วยใจที่เป็นอิสระจริง ๆ เรียกการใช้เสรีภาพชนิดนี้ ว่าเป็นการให้อิโกลาสนแก่ผู้อื่น เป็นการใช้เสรีภาพในเชิงสร้างสรรค์อันประกอบด้วยปัญญาใช้ไม่ได้ไม่มีขอบเขต

เมื่อให้เสรีภาพต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นแก่นุชย์ มนุชย์ก็ใช้เสรีภาพเหล่านั้นในการพัฒนาตัวเอง เพื่อให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นที่อื่นจะเกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก ปัจจัยที่อื่นจะเกิดจากภายนอก คือ สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่ไม่ดีการขาดแคลนปัจจัยสี่ ตลอดจนบุคคลในสังคมและความไม่ชอบธรรมในสังคมที่จะมารบกวนตัวเอง ส่วนปัจจัยภายในคือความปกพร่องทางจิตหรือทางปัญญาอันเป็นสาเหตุให้เกิดความบีบคั้นทางจิตทางปัญญา เมื่อพัฒนาตนตามหลักธรรมตามลำดับที่ได้กล่าวไว้แล้วในพระพุทธศาสนา ก็จะได้รับผลทำให้หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกาย ทางสังคมทางจิตและทาง

* พระอรหันต์ ถึงแม้จะมีเสรีภาพที่แท้จริง แต่วิภวกรรมที่ท่านทำไว้จะต้องได้รับผลเหมือนกัน การนิยงพระโมคคัลลานะที่ถูกพวกโจรฆ่า ให้ผลเพียงแต่ร่างกาย จิตไม่มีผลเพราะท่านทำไปโดยอวางได้แล้ว.

ปัญญา ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในพระสูตรที่ให้เสรีภาพไม่ให้มีการแบ่งชั้นวรรณะ ไม่ให้มีการซื้อขายทาส ไม่ให้มีการ買賣ด้วยสัตว์และบุคคลต่าง ๆ ไม่บังคับให้เชื่อ นอกจากนั้น ยังมีตัวอย่างของบุคคลและพระอริยบุคคล ที่นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตจนประสบความสำเร็จ ทำให้อยู่ดีกินดีตลอดจนถึงบรรลุธรรมได้พบกับเสรีภาพที่แท้จริงเช่น พระปัญจวัคคีย์ พระอัสสละ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เป็นต้น

นอกจากนั้นในพระไตรปิฎกยังมีหลักธรรมที่กล่าวถึงภพภูมิ อันเป็นที่อยู่ของสัตว์ แสดงให้เห็นถึงสัตว์หรือบุคคลที่มีเสรีภาพ หรือไม่มีเสรีภาพ สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย สัตว์นรก เป็นพวกที่ไม่มีเสรีภาพ มนุษย์ทุกคนมีเสรีภาพสูงขึ้นมาอีกหน่อย มีเสรีภาพสูงต่ำ แตกต่างไปตามภพภูมิของจิตที่สูงต่ำต่างกัน ส่วนพระอริยบุคคลเป็นพวกที่มีเสรีภาพสูงสุด

จากการศึกษาวิเคราะห์มาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าคงจะเป็นแนวทางให้แก่ผู้สนใจ ที่ต้องการจะมีเสรีภาพ สามารถจะเลือกดำเนินชีวิต ว่าจะดำเนินชีวิตอย่างไรจะมีเสรีภาพ แค่ไหนในพระไตรปิฎกมีทั้งหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติและตัวอย่างบุคคลที่บรรลุธรรม เป็นแนวไว้ให้เขาแล้ว เป็นหลักที่ของเราจะใช้เสรีภาพ ให้มีเสรีภาพที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

อนึ่งเมื่อพุทธศาสนาได้พัฒนาเป็นองค์กรแล้วย่อมมีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่าพระธรรมวินัย ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นการปิดกั้นเสรีภาพ ตามธรรมชาติของคน แต่ในเรื่องนี้ต้องพิจารณาว่าพระพุทธศาสนาเป็นมรรคาแห่งชีวิตจึงต้องมีหลักปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ตั้งแต่ประโยชน์ในโลกนี้ โลกหน้า ตลอดจนถึงนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสู่สิริภาพสูงสุด

การที่มีผู้วิจารณ์ว่าพระพุทธศาสนามีข้อห้ามจำนวนมากที่มีลักษณะปิดกั้นเสรีภาพ เช่น ห้ามเกี่ยวข้องกับอบายมุข ในอบายมุขเหล่านี้มีอยู่ข้อหนึ่งที่เป็นปัญหาถกเถียงกันอยู่ในปัจจุบันคือมีคนเรียกร้องให้สร้างบ่อนกาสิโน โดยอ้างว่าถ้ามีบ่อนกาสิโนแล้วจะทำให้ประเทศชาติมีรายได้มากขึ้นช่วยแก้ปัญหาเงินไหลออกนอกประเทศได้ มีประชาชนส่วนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยออกมาด้านบอกว่าขัดต่อหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างบ่อนกาสิโนโดยนี้ได้ ทำให้ประเทศชาติขาดรายได้เป็นจำนวนมาก ดูเหมือนว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาปิดกั้นไม่ให้สร้างบ่อนกาสิโนปิดกั้นเสรีภาพของเขา เกี่ยวกับประเด็นปัญหานี้ผู้วิจัยเห็นว่าพระพุทธศาสนาได้เล็งเห็นถึงปัญหาที่จะตามมาอันจะเกิดขึ้นจากการมีบ่อนกาสิโน คือ เมื่อคนเข้าบ่อนพนันกันย่อมมีผู้แพ้และผู้ชนะผู้แพ้ย่อมถูกอาฆาตผู้ชนะย่อมก่อแค้นมีแต่จะส่งผลเสียมิให้คนมีกิเลสคือความโลภโกรธหลง เมื่อคนเราดื่มไป

ด้วยความโลภโกรธหลงจะหาความสุขความสงบไม่ได้ มีแต่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตัวเอง และผู้อื่น ดังนั้นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมีการห้ามเกี่ยวข้องกับอบายมุข การห้ามไว้ก็อย่างนี้ถ้าองตามธรรมชาติกิเลสของคนอาจจะมีความรู้สึกรู้สีกว่าชดต่อกิเลสไม่มีเสรีภาพ แต่แท้จริงแล้วการห้ามเช่นนี้เป็นการตัดไฟแต่ต้นลมคือแก้ที่เหตุ มีผลดีต่อทั้งตัวเองและสังคม ข้อห้ามในพระพุทธศาสนา แม้จะเป็นการบั่นทอนสัักดิ์กันเสรีภาพทางกายและวาจา ยับยั้งไม่ให้เราทำตามความชอบใจ จำกัดตนให้อยู่ในกรอบของความประพฤติคือศีลแต่เป้าหมายก็เพื่อเสรีภาพทางจิต ไม่ให้จิตตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกิเลสต้นเหตุอันจะเป็นเหตุให้มีเสรีภาพที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์การใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา และการใช้เสรีภาพในสังคมไทยปัจจุบัน

๔.๑ การใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา

การใช้เสรีภาพในทฤษฎีประชาธิปไตยมีมติต่าง ๆ ได้แก่การมีเสรีภาพในการแสดงออกในการพูดในการตีพิมพ์โฆษณา ในการนับถือศาสนาการประชุมหรือชุมนุมกัน การยื่นคำร้องทุกข์การประกอบการทางเศรษฐกิจ ในพระพุทธศาสนาถ้าหมายถึงการใช้เสรีภาพในลักษณะเช่นว่านี้จะมีลักษณะอย่างไร ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์เป็นลำดับต่อไป

ถ้าใช้ในการแสดงออก การแสดงออกในพระพุทธศาสนาต้องเป็นการแสดงออกที่ไม่นำความทุกข์มาให้ การแสดงออกต้องเป็นไปด้วยการสำรวมอินทรีย์ คือ สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ตกเป็นทาสของ หา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การสำรวมไม่ใช่การบังคับไม่ให้ทำ แต่เป็นการทำที่มีความระมัดระวัง อันประกอบด้วยสติปัญญาป้องกันความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นจากการใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือติดอยู่ในรูปที่ตาเห็น ติดอยู่ในเสียงที่หูได้ยิน ติดอยู่ในกลิ่นที่จมูกได้ดม ติดอยู่ในรสที่ลิ้นได้ลอง ติดอยู่ในสัมผัสที่กายถูกต้อง ติดอยู่ในอารมณ์ที่พอใจ การแสดงธรรมให้แก่สาวก พระพุทธเจ้าทรงไม่ห้ามการให้ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพียงแต่ทรงชี้ให้เห็นว่า การใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านั้นต้องมีการระมัดระวังเพราะอาจก่อให้เกิดโทษได้ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการได้เห็น การได้ยิน การลิ้มรส การที่กายถูกต้องสัมผัส จ्ञชอบอารมณ์นั้นเป็นความสุขเป็นสวรรค์ชนิดหนึ่งที่ยังเป็นไปด้วยโทษ ถ้าไม่สำรวมจะทำให้ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้นได้ จะให้ติดข้องบวชหาความสุขที่สูงกว่านั้นให้ชำระกิเลสไม่ให้มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอย่างรู้เท่าทันเราจะได้ไม่ตกเป็นทาส

ถ้าหมายถึงเสรีภาพในการพูด การพูดในพระพุทธศาสนา ต้องเป็นการพูดที่มีความจริงเป็นประโยชน์ ไม่ได้พูดเพื่อสนองความอยากของตัวเอง สิ่งใดพูดไปแล้วมีประโยชน์เรามีเสรีภาพที่จะพูดได้สิ่งใดพูดไปแล้วไม่มีประโยชน์ ถึงแม้จะเป็นเรื่องจริงก็มีเสรีภาพที่จะไม่พูด ในพระพุทธศาสนามีหลักเกี่ยวกับการใช้เสรีภาพในการพูดอย่างนี้คือ

๑. วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
๒. วาจาใดจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
๓. วาจาใดจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกเวลาที่จะตรัส
๔. วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
๕. วาจาใดจริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
๖. วาจาใดจริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกเวลาที่จะตรัส*

ถ้าหมายถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนา พระพุทธศาสนามีได้บังคับให้บุคคลใดมานับถือศาสนา ถ้าบุคคลใดพอใจและคิดว่าความเชื่อลักษณะอย่างนี้เหมาะสมกับเรา รับได้ปฏิบัติได้เป็นที่ตั้งของเราได้กับถือศาสนานั้น ไม่มีการเอาสวรรค์หรือรรมาทู จะเห็นได้ว่าประวัติพระพุทธศาสนาไม่เป็นศาสนาที่กระหายสาวกที่จะให้บุคคลใดมานับถือศาสนา ไม่ได้ก่อสงครามเพื่อแย่งชิงใครมาเป็นสาวก จะเห็นได้จากการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่ได้กล่าวโจมตีศาสนาอื่น ไม่ได้ใช้วิธีรุนแรงให้คนมานับถือ แต่ใช้วิธีแสดงธรรมให้บุคคลเข้าใจวิธีการละเป้าหมายของพระหจจระย เมื่อบุคคลเข้าใจเกิดศรัทธา บุคคลนั้นก็จะมานับถือเอง ถ้าบุคคลใดนับถือแล้วไม่พอใจภายหลังสามารถที่จะบอกเลิกนับถือได้ มีตัวอย่างในสมัยพุทธกาล เช่นนายสุนักขัตตะประกาศเลิกนับถือพระพุทธเจ้าเนื่องจากพระองค์ไม่ทรงแสดงปาฏิหาริย์ให้ดู การนับถือศาสนาเป็นเสรีภาพของเราระจะนับถือหรือไม่นับถือก็ได้ การตัดสินใจที่จะเลิกนับถือศาสนาใด ศาสนานั้นควรเป็นไปเพื่อจุดหมายต่อไปนี้ คือ

๑. เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่ใช่เพื่อความกำหนด
๒. เป็นไปเพื่อปราศจากทุกข์ ไม่ใช่เพื่อมีทุกข์
๓. เป็นไปเพื่อลดกิเลส ไม่ใช่เพื่อสะสมกิเลส
๔. เป็นไปเพื่อความปรารถนาน้อย ไม่ใช่เพื่อความปรารถนามาก
๕. เป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่ใช่เพื่อความไม่สันโดษ
๖. เป็นไปเพื่อความออกจากหมู่คณะ ไม่ใช่เพื่อคลุกคลีกับหมู่คณะ
๗. เป็นไปเพื่อความเพียรพยายาม ไม่ใช่เพื่อความเกียจคร้าน

๔. เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เลื่อง่าย ไม่ใช่เพื่อความเลื่องยาก*

อีกนัยหนึ่ง จุดหมายของศาสนานั้นต้องเป็นไปเพื่อความหมายคล้ายกำหนดดับทุกข์ หมดกิเลส สงบ ราบรื่นจึงเห็นจริงตรัสรู้เข้าใจถึงนิพพาน ศาสนาอื่นถึงแม้จะไม่ใช้พระพุทธศาสนาถ้ามีจุดหมายตามที่กล่าวมาข้างต้นก็นับถือได้ ในขณะที่เดียวกันถ้าอ้างว่าเป็นพระพุทธศาสนาแต่ไม่เป็นไปเพื่อเป้าหมายที่กล่าวมา ๔ ข้อก็ไม่ต้องนับถือ

ถ้าหมายถึงเสรีภาพในการประชุมหรือชุมนุมกัน ในพระพุทธศาสนาไม่มีนิยามการประชุมหรือชุมนุมกัน ให้นิยามจากการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ การคลุกคลีด้วยหมู่คณะทำให้จิตฟุ้งซ่านไม่เป็นประโยชน์ แต่ถ้าเป็นการประชุมเพื่อการฟังธรรม เพื่อการปฏิบัติธรรมไม่ห้าม การประชุมหรือการชุมนุมกันในทางโลกนั้นส่วนมากประชุมหรือชุมนุมกันเพื่อแบ่งผลประโยชน์ร่วมกัน บางอย่างไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ ทำให้เกิดความบาดหมางทั้งขานว่าคาญใจทำให้จิตไม่สงบ

ถ้าหมายถึงเสรีภาพในการยื่นคำร้องทุกข์ พระพุทธศาสนาไม่มีนิยามการยื่นคำร้องทุกข์ ถ้ามีปัญหามีความทุกข์พระพุทธเจ้าให้แก้ด้วยตนเอง ให้มองว่าต้นเหตุของความทุกข์อยู่ที่ใจให้ดับที่ใจ ถ้าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม หรือถูกเบียดเบียนจากคนอื่น ให้แผ่เมตตาเข้าไปให้อยู่กับคนที่มาเบียดเบียนเรา ให้ช่วยสอนช่วยบอกเขาด้วยความเมตตาแล้วให้อยู่กับ ด้วยบุคคลลักษณะเช่นนี้ เมื่อถูกถูกรานจึงไม่มีการต่อสู้ทำให้พระพุทธศาสนาหมดไปจากอินเดีย ถ้ามองว่าคนที่ไม่ร้องทุกข์ไม่ต่อสู้ด้วยการใช้กำลังต่อคนที่มาเบียดเบียนเราทำใจ ปลั่งยวางได้ต่อสู้ด้วยการทำความดีชนะใจตัวเอง ทำให้สัตว์เดรัจฉานสัตว์คนพาลสัตว์ชาติได้ทำ ให้พ้นทุกข์ไม่ต้องเกิดอีกต่อไป คนที่ต่อสู้คนที่เรียกร้อง การต่อสู้การเรียกร้องก็เพื่อจะให้มีการเกิดต่อไปอีกเมื่อเกิดก็ทำให้มีความทุกข์ไม่รู้จักสิ้น ในหลายคราวของชาวบ้านธรรมดา มองการไม่ต่อสู้ไม่เรียกร้องอย่างนี้ถือว่าเป็นคนโง่ทำให้คนอื่นมารังแก แต่ถ้ามองในหลายคราวของพระพุทธศาสนากลับมองว่าการต่อสู้การเรียกร้องเป็นความโง่ทำให้ต้องสร้างเวรสร้างกรรมไม่รู้จบจบสิ้นไม่รู้จะต้องเกิดอีกกี่ภพกี่ชาติ

*อรรถกถา, (๒๓๓) ๓๓๓/๓๓๖/๓๓๗.

ถ้าหมายถึงการใช้เสรีภาพในการประกอบการทางเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการบริโภคที่มากเกินไป ในสังคมปัจจุบันนิยมส่งเสริมการบริโภคมากเกินไป ทำให้คนไทยมีนิสัยชอบบริโภค เป็นทาสของความอยากทางวัตถุ ทำงานทั้งวันก็เพียงเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุ มีความคิดว่าจะมีความสุขได้ต้องพึ่งพาวัตถุ ที่จริงแล้วเราสามารถจะหาความสุขได้โดยไม่ต้องอาศัยวัตถุ จากการหาความสุขด้วยการพึ่งพาวัตถุจึงมีการแย่งทรัพยากรธรรมชาติทำลายธรรมชาติ เมื่อทรัพยากรธรรมชาติมีน้อยลงไม่เพียงพอต่อความต้องการต้องเป็นทุกข์ ในพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมการหาความสุขด้วยการพึ่งพาธรรมชาติมากเกินไป เราสามารถหาความสุขได้ด้วยจิตใจที่สงบด้วยการปฏิบัติธรรม มีวัตถุเพียงเพื่อเป็นที่พักพิงมีอาหารเพื่อยังชีพเท่านั้นก็พอไม่มีการเก็บกักเอาไว้มากมาย ไม่ต้องทำลายทรัพยากรธรรมชาติไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นส่วนหนึ่งของการใช้เสรีภาพที่ยกมาเป็นตัวอย่างจะเห็นได้ว่าการใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา ไม่ได้ใช้ไปในทางที่ไม่มีการกระทำทุกอย่างต้องคิดถึงผลที่จะตามมาเสมอไม่ได้ทำเพื่อตอบสนองกิเลสของตัวเอง จะพูดจะทำต้องเป็นการพูดการทำที่เป็นไปในทางสร้างสรวดีมีใช้ทำลาย

๔.๑.๑ วิเคราะห์เปรียบเทียบเสรีภาพในประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนา

การปกครองในระบบประชาธิปไตย มีหัวใจที่สำคัญประการหนึ่งที่เราไม่ได้คือการมีเสรีภาพ (Liberty) ในเสรีภาพนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ อย่างซึ่งจะขาดไม่ได้ คือ สิทธิ หน้าที่ อธิปไตย และสมภาพทั้ง ๔ อย่าง ต้องอยู่ด้วยกันจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ ถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปถือว่าการปกครองนั้นยังไม่มีเสรีภาพ ยกตัวอย่าง เช่น ประชาชนมีสิทธิในประเทศของตัวเองมีหน้าที่ที่จะรักษาและปกป้องประเทศชาติของตัวเอง มีอธิปไตยที่จะอยู่ในประเทศของตัวเองเพราะไม่ได้เป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น การอยู่ในประเทศทุกคนมีความเสมอภาคกันในฐานะที่ทุกคนเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าประชาชนไม่มีสิทธิในประเทศของตนเอง ไม่มีหน้าที่ที่จะปกป้องรักษาประเทศของตนเองตกเป็นทาสของประเทศอื่น การที่จะมีอธิปไตยในการเป็นอยู่ในประเทศ การที่จะได้รับความเสมอภาพในการเป็นอยู่ในประเทศย่อมเป็นไปได้อย่างแน่นอน ในการเปรียบเทียบระหว่างการใช้เสรีภาพในประชาธิปไตยกับพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในส่วนที่ว่าด้วยเรื่อง สิทธิ

หน้าที่ อิสริภาพ และความเสมอภาพที่เป็นองค์ประกอบของเสรีภาพ ให้เห็นความเหมือนและความต่างกันทั้ง ๒ ทศวรรษ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกัน

๔.๑.๑.๑ ในส่วนที่ว่าด้วยสิทธิ

สิทธิในการปกครองแบบประชาธิปไตยอาจมีหลากหลายตามที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายโดยทั่วไปสิทธิมีอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ สิทธิโดยธรรมชาติและสิทธิที่กำหนดขึ้นภายหลัง สิทธิโดยธรรมชาติคือสิทธิที่มีมาแต่แรก เช่น สิทธิในการพูด สิทธิในความเชื่อ เป็นต้นเป็นสิทธิที่ทุกคนมีมาแต่กำเนิด ส่วนสิทธิที่เกิดขึ้นภายหลังคือสิทธิที่บัญญัติเป็นบทกฎหมาย หรือบทบัญญัติของแต่ละชุมชน เป็นต้น ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามสังคม

สิทธิในประชาธิปไตยเป็นสิทธิตามกฎหมาย สิทธิตามกฎหมาย (Legal rights) คืออำนาจหรือประโยชน์ซึ่งทางบ้านเมืองให้คำมั่นสัญญาว่าจะจัดการดูแลให้เกิดมีขึ้นแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใดอย่างเต็มภาคภูมิ เพื่อสมกับฐานะของผู้ทรงสิทธิแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานสิทธิธรรมชาติ ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในฐานะที่ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนย่อมได้รับสิทธิต่าง ๆ เช่น สิทธิที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย สิทธิที่จะได้รับการเยียวยาได้ผลโดยศาล สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยโดยศาลซึ่งเป็นอิสระและไร้อคติ สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าตนบริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดตามกฎหมาย สิทธิในที่พักพิง สิทธิในการถือสัญชาติ สิทธิที่จะสมัครและสร้างครอบครัว สิทธิที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สิน สิทธิในการชุมนุมและการสมาคมโดยชอบและสิทธิที่จะเข้าร่วมในการปกครองแห่งประเทศตนและการเข้าถืออย่างเท่าเทียมกันในสาธารณะในประเทศของตน นอกจากนี้ยังมีสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมคือมีสิทธิในด้านประกันสังคม สิทธิที่จะมีงานทำ สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนเท่ากับสำหรับงานที่เท่ากัน สิทธิที่จะได้พักผ่อนและมีเวลาว่าง สิทธิในมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับสุขภาพและสวัสดิภาพ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาและสิทธิที่จะใช้ชีวิตทางด้านวัฒนธรรมในสังคมได้อย่างเสรี^๖

^๖ บ็อบ คองกันท์, คู่มืออาสาสมัครส่งเสริมสิทธิ สิทธิประชาชนทั่วไป, (จัดพิมพ์โดย สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.), ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๒-๑๑๔.

ส่วนทัศนะเรื่องสิทธิในพุทธศาสนามีนักวิชาการจำนวนหนึ่ง กล่าวว่พระพุทธศาสนาไม่ได้พูดถึงเรื่องสิทธิ เรื่องสิทธิเป็นเรื่องของตะวันตก เป็นแนวคิดที่ปรากฏในปรัชญาการเมืองและสังคมตะวันตกสมัยใหม่ เราจะตรวจไม่พบคำว่าสิทธิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพราะพุทธศาสนาเป็นหลักความเชื่อโบราณ สมภาร พรหมพา ท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการนี้ไว้ว่า คำในภีร์สิ่งสำคัญ สิ่งสำคัญคือสาระระบบความคิดหนึ่งอาจจะไม่พูดถึงคำว่าสิทธิเลย แต่เนื้อหาของระบบความคิดนั้น กล่าวถึงสิ่งที่ตรงกับความหมายของคำว่าสิทธิในปรัชญาตะวันตก ท่านจึงสรุปว่าโดยเนื้อหาแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักการที่ทรงสอนกล่าวถึงสิ่งที่ตรงกับความหมายของสิทธิในทัศนะของชาวตะวันตก ฉะนั้นจึงพูดได้เต็มปากว่าพระพุทธศาสนาพูดถึงเรื่องสิทธิ^๑ ในพระพุทธศาสนาโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีสิทธิหรือไม่ ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาบางท่านคิดว่าตามหลักอนัตตาที่พระพุทธศาสนาสอนมนุษย์ไม่สามารถอ้างได้ว่าตนเป็นเจ้าของสิ่งใด แม้แต่ธรรมที่ตนครอบครองอยู่เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์ย่อมอ้างไม่ได้ว่าตนเองมีสิทธิตามธรรมชาติ ทัศนะดังกล่าวนี้เกิดจากการไม่แยกแยะว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเรื่อง ๒ ส่วน ๒ ส่วนนี้มีความจริงเท่ากันมีความสำคัญเท่ากัน ความจริงทั้ง ๒ อย่างนี้มีความสัมพันธ์กับระบบศีลธรรม^๒ มนุษย์มีสิทธิในร่างกายและชีวิต และมนุษย์มีสิทธิในทรัพย์สินที่ตนหามาได้ด้วยแรงงานและชีวิต เพราะในพระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นเจ้าของร่างกายและชีวิต เราในฐานะเจ้าของเขาย่อมมีสิทธิเต็มที่ที่จะทำอะไรก็ได้กับร่างกายและชีวิตนั้น การฆ่าผู้อื่นในพุทธศาสนาถือว่าผิดศีลข้อปาณาติบาต แต่การฆ่าตัวตาย พระพุทธศาสนาไม่ถือว่าผิดศีลข้อนี้ ถ้ามองในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิในสังคม พระพุทธเจ้าไม่ได้ห้ามเกี่ยวกับการฆ่าตัวเองแล้วผิดศีลข้อที่หนึ่ง^๓ เกี่ยวกับการฆ่าตัวตายนี้ในเวลาต่อมาพระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ในอนุบัญญัติทรงห้ามภิกษุฆ่าตัวตายหรือให้ผู้อื่นฆ่าตนให้ตาย ถ้าผู้ใดละเมิดคือต้องอาบัติปาราชิก^๔

^๑สมภาร พรหมพา. "สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา", พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๓๑) : ๕๔.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

^๔ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ตติยปาราชิกว่าด้วยอนุบัญญัติ.

เมื่อเปรียบเทียบเรื่องสิทธิในพระพุทธศาสนากับสิทธิในประชาธิปไตยจึงเห็นว่ามี ความแตกต่างกันบ้างคือแนวคิดตะวันตกเห็นว่าสิทธิเป็นอำนาจของบุคคลในขั้นที่จะเรียก ร้องให้บุคคลอีกคนหนึ่งหรือหลายคนกระทำการหรือละเว้นการทำการบางอย่างได้อย่างหนึ่งโดย เฉพาะเจาะจงให้เกิดประโยชน์แก่ตน” แต่ในทางพระพุทธศาสนาไม่เห็นว่ามีความสำคัญนัก ความจริงหากพิจารณาให้ต้องแท้งจะเห็นว่าเรื่องสิทธินั้นเป็นเรื่องที่สมมุติกันขึ้นในสังคมที่จริง แล้วสิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ไม่ขึ้นอยู่กับกรเรียกร้องของใคร และ พระพุทธศาสนาก็ไม่เน้นให้เรียกร้องเอาจากผู้อื่นแต่นำมาซึ่งการให้แก่ผู้อื่นมากกว่า หากจะ กล่าวว่าคนเรามีสิทธิที่หมายถึงศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองย่อมจะเหมาะสมกว่า” และหาก จะมีใครใช้สิทธิใด ๆ สิทธินั้นเป็นเรื่องของศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองและสังคมมากกว่าที่ เป็นสิทธิที่จะเรียกร้องเอาจากผู้อื่นอย่างในกรณีที่ถูกกีดกันในการพัฒนาตนเองเราสามารถที่จะ เรียกร้องให้แก่ตัวเองได้อย่างที่พระราชมรรณีได้กล่าวว่า “สิทธิในการพัฒนาตนเองถูกกีดกันหรือ จำกัดก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมที่จะดิ้นรนขอความช่วยเหลือ”

๔.๑.๒ ในส่วนที่ว่าด้วยหน้าที่

การปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่ว่าด้วยหน้าที่ในปฏิญญาว่าด้วยหน้าที่ขั้น พื้นฐานของประชาชน และรัฐบาลแห่งภูมิภาคอาเซียน รัฐบาลทุกรัฐบาลมีหน้าที่ที่จะปกป้อง รักษาประเทศให้มีสันติภาพ มีหน้าที่ให้หลักประกันว่าพัฒนาการทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของประชาชน จะเป็นไปโดยอิสระเป็นตัวของตัวเองมีหน้าที่จัดการควบคุม หรือครอบงำประเทศชาติในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมจากต่างชาติทุกรูป แบบ มีหน้าที่จัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของประเทศอย่างเหมาะสมเพื่อ สงวนรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง มีหน้าที่กำจัดความคิดถือพรรคถือพวกเลือกที่รักมักที่ชัง การ ข้อราชูปถัมภ์หลวง และความสูญเสียในชีวิตส่วนรวมมีหน้าที่กำหนดให้บุคคลทุกคนงดเว้น

“วาทจณี วิศฤตทิรณฺญํ สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๙.

“บุญธรรม พูนทรัพย์, “มโนทัศน์เรื่องสิทธิไม่จำเป็นสำหรับพุทธศาสนา”, พุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๔๐) : ๔๗-๖๓.

“พระราชมรรณี คำนำใน เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน, หน้า ๙.

Abstract—The purpose of this study was to determine the effect of a 10-week, 1000 kcal energy deficit diet on the body composition and physical fitness of obese women. The subjects were 15 obese women who were randomly assigned to either a diet or an exercise group. The diet group was instructed to consume 1000 kcal less than their estimated maintenance level, while the exercise group was instructed to consume 1000 kcal less than their estimated maintenance level and to exercise for 30 minutes, 3 times per week. The diet group lost significantly more weight than the exercise group, and the exercise group lost significantly more body fat than the diet group. The diet group also lost significantly more lean body mass than the exercise group. The exercise group showed a significant improvement in physical fitness, while the diet group did not. The results of this study suggest that a combination of diet and exercise is the most effective way to lose weight and improve physical fitness in obese women.

เมื่อพูดถึงการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลตามธรรม มนุษย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ในสองสถานะ สถานะแรกปฏิบัติในฐานะปัจเจกบุคคล ให้บรรลุเป้าหมายที่ตนเองตั้งไว้ทำให้ตนเองมีความสุขมีอิสรภาพ ในฐานะที่สองปฏิบัติตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต้องช่วยกันนำสังคมที่ตนเองอยู่คือไปสู่จุดหมายคือความสงบสุขในสังคมทำให้คนในสังคมมีอิสรภาพ หลักธรรมที่เป็นหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันในสังคมมีจำนวนหนึ่ง ที่มีชื่อเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักศึกษาที่สุด

^{๓๓} บัณฑิต คงจันทร์, คณิตศาสตร์สมัครส่งเสริมสิทธิ สิทธิประชาชนทั่วไป, หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

ได้แก่หลักธรรมเรื่องทิศ ๖ เป็นการทำหน้าที่ของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องที่จะพึงปฏิบัติต่อกัน คน ๆ หนึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกันหลายสถานะว่าโดยสรุปแล้วความเกี่ยวข้องกันของคนไม่หนีไปจากทิศ ๖ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ เกี่ยวข้องในฐานะ พ่อแม่กับลูก เกี่ยวข้องในฐานะครูอาจารย์กับศิษย์ เกี่ยวข้องในฐานะสามีกับภรรยา เกี่ยวข้องในฐานะเพื่อนกับเพื่อน เกี่ยวข้องในฐานะนาย(หมายถึงผู้ปกครองด้วย)กับคนใช้ เกี่ยวข้องในฐานะนักบวชกับชาวบ้าน หน้าที่ต่าง ๆ ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันมีดังนี้คือ

๑. ลูกมีหน้าที่จะพึงปฏิบัติต่อพ่อแม่ดังนี้ เมื่อท่านเลี้ยงเรามาแล้วเราเลี้ยงท่าน ตอบช่วยทำงานให้ท่าน สืบทอดวงศ์ตระกูล ประพฤติตัวให้เหมาะสมที่จะสืบทอดตระกูล เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ ส่วนพ่อแม่มีหน้าที่พึงปฏิบัติต่อดังนี้ปกป้องจากความชั่วสอนให้ตั้งอยู่ในความดีให้ลูกได้เรียนได้ศึกษา หาครูรองที่เหมาะสมให้ลูก มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควรนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว

๒. ศิษย์มีหน้าที่ต่อครูดังนี้ลูกศิษย์รับแสดงความเคารพหมั่นเข้าหาเพื่อรับใช้ดูแล และรับคำแนะนำตั้งใจเรียนเมื่อท่านสอน ปรมนิบัติท่าน เรียนด้วยความเคารพ ส่วนครูมีหน้าที่ต่อศิษย์ดังนี้คือฝึกฝนให้เป็นคนดี สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง สอนวิชาการให้หมดเท่าที่ตนเองรู้ ยกย่องให้ปรากฏแก่หมู่คณะ สร้างเกาะคุ้มภัยเมื่อศิษย์ต้องออกไปเผชิญโลกทั้งหมดนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างศิษย์กับอาจารย์

๓. สามีมีหน้าที่ต่อภรรยาอย่างนี้ยกย่องให้เกียรติในฐานะที่เป็นภรรยาไม่ดูหมิ่นดูแคลนไม่นอกใจ มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน ให้เป็นการแสดงถึงการไว้อาหาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส ส่วนภรรยามีหน้าที่ต่อสามี คือ จัดการงานบ้านให้เรียบร้อย สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งของฝ่ายสามีและฝ่ายตนด้วยดี ไม่นอกใจรักภักดีสมบัติที่สามีหามาให้ด้วยดี ชยันและตื่นตัวในการทำงานทั้งปวงเสมอทั้งหมั่นดีนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสามีกับภรรยา

๔. เพื่อนมีหน้าที่ต่อเพื่อนดังนี้คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใช้คำพูดไพเราะ ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อเพื่อน เพื่อนทุกข์ร่วมทุกข์ เพื่อนสุขร่วมยินดี จึงใจต่อเพื่อน ส่วนเพื่อนมีหน้าที่ต่อเราดังนี้ เมื่อเราประมาทช่วยป้องกันให้เรา เมื่อเราประมาทเพื่อนช่วยป้องกันทรัพย์สินเรา เมื่อเรามีภัยเพื่อนเป็นที่พึ่งได้ เมื่อเราประสบทุกข์ยากเพื่อนไม่ทอดทิ้ง นับถือวงศ์ญาติของเรา ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนกับเพื่อน

๕.เจ้านายมีหน้าที่ต่อคนรับใช้ดังนี้ ให้ทำงานตามความเหมาะสมแก่กำลังความสามารถให้อาหารและค่าจ้างที่เหมาะสมแก่งาน รักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เมื่อได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งให้ให้พ่อกับลูกในโอกาสอันควร ส่วนคนรับใช้มีหน้าที่ต่อเจ้านายดังนี้ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย เลิกงานช้ากว่านาย ถู้อาหารและของที่นายให้ ทำงานที่นายมอบหมายให้เต็มใจพร้อมเกียรติคุณของนายเมื่อมีโอกาส ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายกับคนรับใช้

๖.ชาวบ้านมีหน้าที่ต่อนักบวชดังนี้ จะทำสิ่งใดที่กระทบต่อนักบวชต้องทำด้วยเมตตาจะพูดสิ่งใดที่กระทบต่อนักบวชต้องพูดด้วยเมตตา จะคิดสิ่งใดที่กระทบต่อนักบวชต้องคิดด้วยเมตตา เปิดประตูบ้านต้อนรับเสมอ อุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ ส่วนนักบวชมีหน้าที่ต่อชาวบ้านดังนี้ ปกป้องจากความชั่ว สอนให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยจิตใจที่งดงาม สอนสิ่งที่ชาวบ้านไม่เคยได้ฟัง อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง บอกทางสวรรค์ให้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างชาวบ้านกับพระนักบวช^{๑๑}

กล่าวโดยสรุปคนเรามีทำหน้าที่เขียนรัฐธรรมนูญ กฎธรรมนูญ ฝังปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายแล้วเอามาพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นตามลำดับจนถึงบรรลุนิพพาน นอกจากนี้แล้วให้ปฏิบัติตามกฎหมายของสังคมที่ได้สมมติกันขึ้น อาจอยู่ในรูปของข้อบัญญัติทางศาสนา หรือกฎหมายที่ตราขึ้นที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันในสังคม หลักหน้าที่ในทิศ ๖ เป็นหลักที่ใช้กันในสังคมชาวพุทธ เมื่อว่าโดยหน้าที่ในสังคมแล้ว ในพระพุทธศาสนาขอให้เข้าใจว่ามนุษย์มีหน้าที่ตามหลักทิศ ๖

ความแตกต่างระหว่างหน้าที่ในพระพุทธศาสนากับหน้าที่ในประชาธิปไตยพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของหน้าที่มากกว่าเน้นเรื่องสิทธิ การปล่อยวางถือว่าเป็นแก่นความคิดที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา การกระทำของบุคคลจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าที่จะคิดถึงสิทธิส่วนตัวดังจะเห็นได้จากทัศนะของท่านพุทธทาสที่ว่าอุดมคติสูงสุดของสังคมการเมืองไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล หากแต่คือหน้าที่พลเมืองไม่ควรถามว่าตนเองจะสามารถเรียกร้องสิทธิอะไรได้บ้างจากการเป็นพลเมืองหากแต่ควรถามว่าตนเองจะทำหน้าที่เพื่อส่วนรวมได้ดีที่สุดอย่างไร พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่เหมาะสม

^{๑๑}สุวราชธรรมาธิปไตยใน พ.ป.า.(ไทย) ๑๑/๒๖-๒๖/๒๖/๒๖/๒๖/๒๖/๒๖.

สมแก่ตนเอง หน้าที่ทั้งหมดนี้หากทุกคนปฏิบัติตามโดยไม่บกพร่องจะเป็นสิ่งเกื้อหนุนกันและกันเปรียบเหมือนอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายของเรา ที่ต่างก็ทำงานประสานกัน เมื่อทุกอวัยวะทำงานประสานกัน แต่ละชิ้นส่วนย่อมได้รับความเกื้อหนุนจนเจือเสมอกัน^{๓๓} ส่วนหน้าที่ในประชาธิปไตยเท่าที่ศึกษามา เน้นให้รัฐมีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อประชาชนมากกว่าที่จะได้เป็นหน้าที่ของประชาชนและเน้นสิทธิมากกว่าหน้าที่ จึงทำให้ประชาชนละเลยหน้าที่เพราะมีความเข้าใจว่าเป็นหน้าที่ของรัฐมากกว่าเป็นหน้าที่ของตนเองปัญหาบางอย่างยังไม่มีถึงตัวเองจึงมองว่าไม่ใช่ธุระไม่ใช่หน้าที่ แต่ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าป็นหน้าที่ทั้งหมด เพราะในทางพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับคนทั้ง ๖ ทิศ คนที่ก่อปัญหาหรือคนที่มีปัญหาต้องเกี่ยวข้องกับเราไม่ว่าทิศใดทิศหนึ่งหนีไม่พ้น เราต้องช่วยเหลือกันในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมโลกเราจะมองว่าไม่ใช่หน้าที่ไม่ใช่ธุระอย่างนี้ไม่ได้

๔.๑.๑.๑ ในส่วนที่ว่าด้วยอิสรภาพ

ในส่วนที่ว่าด้วยอิสรภาพ ประชาธิปไตยเป็นอิสรภาพที่ได้จากการมีเสรีภาพในการใช้สิทธิหน้าที่ที่ตนเองมีอยู่ตามบทบัญญัติของกฎหมายไม่ถูกบังคับให้ตกเป็นทาสหรือภาระจำยอมใดๆ ไม่ถูกทรมานหรือได้รับการปฏิบัติหรือการลงโทษที่ทารุณโหดร้ายไร้มนุษยธรรมหรือหยาบเถิด ไม่ถูกจับกักขังหรือเนรเทศโดยพลการ ไม่ถูกแทรกแซงโดยพลการในกิจส่วนตัวครอบครัว เสนอถานหรือการส่งข่าวสาร ไม่ถูกครอบงำทางความคิด มโนธรรมและศาสนา ไม่ถูกลดรองสิทธิ มีอิสรภาพเนื่องจากปฏิบัติตามกฎหมายได้รับการช่วยเหลือจากรัฐในส่วนที่ควรจะได้ ได้อยู่ในประเทศที่ไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของใครมีระบบการบริหารด้วยความยุติธรรมดูแลเอาใจใส่ประชาชนดี เหล่านี้เป็นอิสรภาพแบบประชาธิปไตย

ส่วนอิสรภาพในพระพุทธศาสนาเป็นผลที่เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติ รู้กฎธรรมชาติและปฏิบัติตามกฎธรรมชาติและได้รับผลที่เกิดจากการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติที่ถูกต้องนั้น เช่น รู้ว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีสิทธิในชีวิตและร่างกายไม่ได้ถูกบังคับด้วย

^{๓๓}สมภาร พรมทา, ปรัชญาสังคมและการเมือง, (กรุงเทพฯ:อมรินทร์ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๒๗), หน้า ๕๔.

อำนาจของเทพเจ้าได ๆ มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ไปถึงจุดหมายที่ตัวเองต้องการได้โดยทำตามกฎธรรมชาตินั้น เช่น ต้องการหลุดพ้นจากความยากจนไร้ที่อยู่อาศัยไร้การรักษาโรค คือ ชาติแคลนปัจจัยสี่โดยการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ คือ หลักการสร้างตนในทางเศรษฐกิจโดยใช้หลักประโยชน์ในปัจจุบันคือเพิ่มพูนความรสน้ำแข็งกับประหยัดอีกหืดทำ ความดี สามีคดีร่วมชาติสร้างและรักษาธรรมชาติแวดล้อมให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตอันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อมคืออิสรภาพในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างปลอดพ้นจากความติดขัดบีบคั้นเช่นมีความปลอดภัยจากความอดอยาก ชาติแคลนรวมทั้งการมีชีวิตอยู่อย่างประสานกลมกลืนที่ธรรมชาติมีสภาพเกื้อกูลต่อความอยู่ดีของมนุษย์ ต้องการอิสรภาพทางสังคมทุกคนในสังคมต้องทำหน้าที่ของตนมีการรักษา ศีล ๕ และปฏิบัติต่อกันตามหลักศีล ๖ เป็นต้นอันเป็นเหตุสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คือทำให้มีการอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ด้วยกัน ปลอดพ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ต้องการอิสรภาพทางความคิด คือสามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไม่มีสิ่งใดมาครอบงำความคิดให้หมั่นสะสมอบรมปัญญาไม่เชื่อฟังตามหลักกาลามสูตร ต้องการอิสรภาพทางจิตใจคือจิตใจไม่ตกเป็นทาสอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสคือโลกโกรธหลงอย่างเด็ดขาด ต้องบำเพ็ญศีลสมาธิปัญญาจนกว่าจิตจะหลุดพ้นจากกิเลส มนุษย์จะมีอิสรภาพได้ต้องทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ การที่จะมีอิสรภาพทั้งภายในและภายนอกได้ พระธรรมปิฎกกล่าวว่

อิสรภาพทั้งภายในและภายนอกต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน เมื่อภายในชีวิตมีความสุขที่เป็นโทษของตนเองมากขึ้น เราก็มีความสุขได้โดยลำพังตนเอง โดยไม่ต้องไปครอบงำธรรมชาติ โดยไม่ต้องไปครอบงำเพื่อนมนุษย์ คือการที่เรามีความสุขได้โดยไม่ต้องไปขึ้นต่อธรรมชาติแวดล้อมและไม่ต้องไปขึ้นต่อเพื่อนมนุษย์นั่นก็คือการที่เราเป็นอิสรภาพมากขึ้น เพราะฉะนั้นความเป็นอิสระของมนุษย์จึงอยู่ที่การอยู่ดีมีความสุขได้โดยลำพังตนเองมากขึ้น อันเป็นความสุขอย่างอิสระ ไม่ใช่ความสุขแบบพึ่งพา”

“พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๔), หน้า ๓๖.

เพราะฉะนั้นอิสรภาพภายในตัวของมนุษย์จึงเป็นฐานและเป็นหลักประกัน ให้
อิสรภาพภายนอกทั้งด้านกายภาพและด้านสังคมมีความมั่นคงแท้จริง ในทางตรงข้ามถ้า
มนุษย์ไม่มี อิสรภาพภายในความสุจริตของเขาจะต้องขึ้นต่อการไปจัดการครอบงำเสกสิ่งภาย
นอกและครอบงำเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นอิสรภาพทางกาย และอิสรภาพ
ทางสังคมก็ไม่มีทางเป็นไปได้สำเร็จ”

กล่าวโดยสรุปในทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยเห็นว่ามนุษย์จะมีอิสรภาพได้ก็ต่อ
เมื่อมนุษย์รู้จักใช้สิทธิของตนเองในการพัฒนาในการเรียนรู้ธรรมชาติแล้วปฏิบัติตามกฎธรรม
ชาติให้ถูกต้อง กฎธรรมชาติในที่นี้จะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าหน้าที่ได้ คือปฏิบัติตามหน้าที่เพื่อ
จะไปถึงจุดหมายนั้นๆ จุดหมายที่จะเข้าถึงอิสรภาพเสรีภาพในพระพุทธศาสนามีอยู่หลาย
ทางเริ่มต้นแต่อิสรภาพพื้นฐานคือการมีปัจจัย ๔ ไปจนถึงอิสรภาพทางจิตและปัญญากล่าว
อีกอย่างหนึ่งคือ มีอิสรภาพทั้งภายในและภายนอก ความหมายของอิสรภาพในพระพุทธ
ศาสนาจึงหมายถึงการมีอิสรภาพทั้งภายในและภายนอก

ความแตกต่างระหว่างอิสรภาพในพระพุทธศาสนากับในประชาธิปไตยมีความ
หมายใกล้เคียงกันที่ไม่เป็นทาสของสิ่งใด แต่ในพระพุทธศาสนามีความหมายลึกกว่าหมาย
ถึงอิสรภาพภายในไม่มีกิเลสบรรลุนิพพานด้วย ส่วนในประชาธิปไตยเน้นในความหมายที่
หลุดพ้นจากเครื่องจองจำที่เป็นข้อตกลงในสังคมมากกว่า เสรีภาพหรืออิสรภาพที่เป็นความ
หลุดพ้นจากกิเลสตามความหมายของพระพุทธศาสนาไม่มีในประชาธิปไตย

๔.๑.๑.๔ ในส่วนที่ว่าด้วยความเสมอภาค

ในส่วนที่ว่าด้วยความเสมอภาคในประชาธิปไตยทุกคนมีความเสมอภาคตาม
กฎหมายและการเมือง หมายถึงว่าคนทุกคนควรได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและได้
รับความคุ้มครองจากกฎหมายโดยเท่าเทียมกันไม่มีการเลือกปฏิบัติ มีสิทธิเสรีภาพทางการเมือง
และโอกาสต่าง ๆ ที่จะใช้ชีวิตในสังคมอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ กำเนิด

“พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑, หน้า ๓๖.

เพศ หรือฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความเสมอภาคนี้หมายถึงการได้รับโอกาสในการแสวงหา การศึกษาและการทำงานที่เท่าเทียมกัน**

ในส่วนของพระพุทธศาสนา ความเสมอภาคเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง ที่จะทำให้นมนุษย์มีเสรีภาพ ความเสมอภาคทำให้นมนุษย์มีความเท่าเทียมกัน แต่เมื่อมีการแบ่งงานกันทำ (division of labor) จึงเกิดมีการแบ่งเป็นชนชั้นวรรณะ^{๖๖} เมื่อมองในแง่ความเป็นจริงตามธรรมชาติทุกคนมีความเสมอภาคในแง่ที่ว่าต่างก็เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย เมื่อแต่ละคนทำอะไรลงไปก็ได้รับผลตามเหมาะสมกับการกระทำโดยตัวหน้า ไม่เลือกว่าเป็นใครมาจากไหน ถ้าการที่คนเราเกิดมาแตกต่างกันถือว่าเป็นความไม่เสมอภาค ความไม่เสมอภาคนี้ก็เกิดมาจากผลของกรรมของแต่ละบุคคล ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการที่ทุกคนอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกันโดยเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ความเสมอภาคประการสำคัญที่ทุกคนมีก็คือ ความเสมอภาคในการที่จะพัฒนาตนไปสู่ความหลุดพ้น นอกจากนี้พระพุทธศาสนาก็คำนึงถึงความเสมอภาคในทางกฎหมายหรือทางวินัยด้วย เช่น ในการรับคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ไม่มีการจำกัดว่าเป็นชนชั้นวรรณะใด คนทุกชนชั้นวรรณะ เมื่อบวชเข้ามาเป็นพระภิกษุแล้วก็มีชีวิตอยู่ร่วมกัน การเคารพนับถือกันก็เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย ในแง่ธรรมความเคารพคือการให้ความเคารพและความสำคัญต่อกัน ให้เกียรติกันในวินัยมีกฎเกณฑ์ให้แสดงความเคารพกันตามลำดับพรรษา

ความแตกต่างระหว่างความเสมอภาคในพระพุทธศาสนากับความเสมอภาคในประชาธิปไตย มรกด สิงหนแพทย ได้วิจัยไว้ว่า “ความเสมอภาคในพระพุทธศาสนามีความหมายซึ่งกว่าความเสมอภาคในประชาธิปไตยที่คำนึงถึงเพียงในแง่กฎหมาย ไม่ได้ก้าวไปไกลถึงในทางความเป็นจริงใดๆ หรือไม่ได้เป็นความเสมอภาคในทุกลักษณะ”^{๖๗}

**มรกด สิงหนแพทย, “รายงานการวิจัยพุทธศาสนากับประชาธิปไตย”, พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๓๔) : ๖๒.

^{๖๖}ดู อัมพัฏฐสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๘ และยัคคัฏฐสูตร เล่มที่ ๑๑.

^{๖๗}มรกด สิงหนแพทย, “พุทธศาสนากับประชาธิปไตย งานวิจัยว่าด้วยสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในทัศนะพุทธศาสนากับคณะประชาธิปไตย”, พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๓๔) : ๖๔.

แต่ในพระพุทธศาสนาให้ความเสรีภาพในทุกลักษณะไม่ว่าจะเป็นกฎระเบียบวินัยหรือกฎแห่งกรรม

๔.๑.๑.๕ ขอบเขตการใช้เสรีภาพ

ขอบเขตการใช้เสรีภาพในประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนา ในประชาธิปไตย ขอบเขตการใช้เสรีภาพอยู่ที่บทบัญญัติของกฎหมาย คราปใดที่ยังใช้เสรีภาพที่อยู่ในกฎหมายและไม่กระทบเสรีภาพของผู้อื่นก็ทำได้ต่อไป การกระทำที่เรียกว่ามีเสรีภาพในแต่ละประเทศอาจจะไม่เหมือนกัน เพราะแต่ละประเทศมีกฎหมายที่แตกต่างกันไป บางอย่างประเทศหนึ่งไม่ห้ามเป็นสิ่งถูกต้องตามกฎหมาย แต่อีกประเทศหนึ่งห้ามเพราะไม่ถูกต้องตามกฎหมายอย่างเช่นการมีบ่อนคาสิโนในประเทศสหรัฐอเมริกาก็ไม่ห้ามเล่นการพนันการเล่นการพนันเป็นสิ่งที่ชอบด้วยบทกฎหมายไม่คำนึงถึงศีลธรรมเห็นประโยชน์ทางวัตถุเป็นสิ่งสำคัญแต่ประเทศไทยห้ามไม่ให้มีบ่อนคาสิโนในนิยามส่งเสริมให้เล่นการพนัน ถ้าเล่นถือว่าผิดต้องถูกลงโทษตามบทกฎหมาย เสรีภาพในระบบประชาธิปไตยอาจจะไม่มีขอบเขตที่ตายตัว จึงบอกไม่ได้ว่าอย่างนี้ถูกต้องอย่างนี้ผิด สามารถเปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ และความพอใจของผู้มีอำนาจออกกฎหมาย

ส่วนขอบเขตการใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา โดยบทบัญญัติแล้วไม่มีบอกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในพระไตรปิฎก แต่ถ้าจะให้บอกว่าการกระทำในพระพุทธศาสนามีขอบเขตอย่างไร ก็คงตอบได้ว่าให้เดินทางสายกลาง คือ หลีกมีชฌิมาปฏิบัติ ไม่เคร่งหรือไม่หย่อนเกินไปให้อยู่ที่ความพอดี เหมาะกับสถานะของตน ให้เดินทางสายกลางและการกระทำนั้นต้องเป็นไปเพื่อยกระดับจิตวิญญาณ เป็นไปเพื่อความรู้อะไรเพื่อประเทืองปัญญา เป็นไปเพื่อไม่ให้มีวามหลงใหล ไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวบทกฎหมายหรือมติของมหาชนอย่างหลักประชาธิปไตย ยกตัวอย่าง เช่น การสร้างบ่อนคาสิโน ในประชาธิปไตยถ้าคนส่วนมากเห็นชอบก็สามารถสร้างได้ แต่ในทางพระพุทธศาสนา ไม่สามารถสร้างได้เพราะการสร้างบ่อนคาสิโน ไม่เป็นไปเพื่อการยกระดับจิตวิญญาณ แต่เป็นไปเพื่่อมอมเมาการทำอย่างนี้ไม่ถูก ไม่เป็นไปเพื่อเสรีภาพที่แท้จริงยังจะไปส่งเสริมทำให้คนสะสมกิเลสมากขึ้น

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการกระทำที่เรียกว่าเสรีภาพนั้นต้องเป็นการกระทำที่มีอิสระที่จะทำและการกระทำนั้นต้องเป็นไปเพื่อการยกระดับจิตวิญญาณให้สูงขึ้นหรือเป็นการกระทำที่เป็นการพัฒนาตนเองใน ๔ ด้าน คือพัฒนาไปสู่การมีร่างกายที่สมบูรณ์อยู่ในสิ่งแวดล้อม

ล้อนที่ดี มีปัจจัยสี่พอประมาณ พัฒนาให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสังคม พัฒนาจิตคือ ยกระดับจิตให้สูงขึ้นเป็นวิญญูชนไม่เป็นโรคจิต โรคประสาท พัฒนาปัญญาให้รอบรู้ รู้แจ้ง แทงตลอดทำลายกำแพงของกิเลสตันหาอันเป็นเหตุบีบคั้นทางจิตทางปัญญา

๔.๑.๑.๖ สรุปวิเคราะห์

การใช้เสรีภาพทั้งในพระพุทธศาสนาและประชาธิปไตย อาจมีข้อแตกต่างกันบ้าง โดยเน้นวิธีการที่ต่างกัน เมื่อมนุษย์รู้ตัวตนเองมีสิทธิในสิ่งใดบ้างแล้ว จึงใช้สิทธิของตนเองมีอยู่ไปพัฒนาตนเองให้ไปถึงจุดหมาย การพัฒนาตนเองจึงออกมาในรูปแบบของหน้าที่ เมื่อรู้ว่หน้าที่อะไรจะถึงจุดหมายอะไร ให้ลงมือปฏิบัติตามหน้าที่นั้น ๆ เมื่อมนุษย์ลงมือปฏิบัติแล้วก็จะถึงจุดหมายนั้น ๆ จะได้รับอิสรภาพตามที่ต้องการ มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันในการใช้สิทธิหน้าที่ และได้รับอิสรภาพไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใดก็ตาม การได้ใช้สิทธิหน้าที่ ที่ตนมีการได้รับอิสรภาพ และสมภาพจึงทำให้คนมีเสรีภาพ ในทางตรงกันข้าม ถ้ามนุษย์ไม่มีสิทธิในการพัฒนาตัวเอง ไม่รู้จักหน้าที่ ที่จะต้องทำ มีความไม่เสมอภาคสูงต่ำกว่ากันถูกบีบคั้นไม่มีอิสรภาพ มนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะมีเสรีภาพได้

ประชาธิปไตยเน้นหนักไปในรูปแบบภายนอก เพื่อจัดประชาชนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อความเป็นระเบียบและสะดวกในการดูแลปกครอง ในทางพระพุทธศาสนา ได้เน้นความถูกต้อง เพื่อให้เกิดความสุขภายใน แต่เมื่อสรุปแล้ว ทั้งประชาธิปไตยและพระพุทธศาสนาต่างก็มีจุดหมายเดียวกัน เพื่อให้เกิดความสันติสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายอย่างเดียวกัน

ส่วนขอบเขตของการใช้เสรีภาพในประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับบทบัญญัติกฎหมาย ความถูกต้องของการใช้เสรีภาพยึดตามศีลของมหาชนเป็นหลัก ส่วนพระพุทธศาสนายึดความถูกต้องเป็นหลักไม่ได้ขึ้นอยู่กับมติของมหาชนอย่างเดียว

๔.๑.๒ วิเคราะห์วิธีการสร้างคนให้มีเสรีภาพตามหลักพระพุทธศาสนา

จากตัวอย่างบุคคลที่เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาได้พัฒนาตัวเองตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้นเพียบพร้อมไปด้วยโภคสมบัติสุขสมบัติ สวรรคสมบัติ จนถึงบรรลुพระอรหันตซึ่งเป็นเสรีภาพที่แท้จริง จากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่าท่านเหล่านั้นได้

พัฒนาตนเองใน ๔ ด้าน คือ พัฒนาตนเองในด้านกายรวมทั้งสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยและปัจจัยที่เรียกว่าภาววิตกาโย พัฒนาตนเองในด้านการอยู่ร่วมกันในสังคมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในการอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นเรียกว่าภาวจิตโต พัฒนาตนเองในด้านการฝึกฝนจิตใจให้มีสุภาพจิตที่ดีเรียกว่าภาววิตจิตโต และพัฒนาตนเองในด้านการเรียนรู้ มีความรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างรู้แจ้งแทงตลอดเรียกว่าภาววิตปัญญา^{๙๙} การพัฒนาตนเองทั้ง ๔ ด้านนั้นแต่ละด้านสามารถสร้างด้วยวิธีการต่อไปนี้

๔.๑.๒.๑ ให้มีเสรีภาพทางกาย

ให้มีเสรีภาพทางกายด้วยการพัฒนากาย(ภาววิตกาโย) ให้ดูแลร่างกายให้สะอาด อยู่เสมอ กินของที่มีประโยชน์ต่อร่างกายไม่กินสิ่งที่เป็นพิษต่อร่างกายกินตามหลักโภชนาการมีสติปัญญา คือ กินพอประมาณแก่ความต้องการของร่างกายไม่กินตามความอยากของกิเลส และดูแลสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยให้สะอาดและอยู่ในที่อากาศถ่ายเทที่ดีเป็นต้น จากนั้นก็ให้ตรวจสอบดูสถานภาพของตัวเองว่ามีปัจจัยสี่เพียงพอต่อความต้องการตามฐานะของคนหรือยัง ถ้ายังไม่พร้อมก็ให้สร้างฐานะด้วยหลักธรรมที่จะทำให้มีทรัพย์สิน คือ อุตสาหณสัมปทา ขยันหมั่นเพียรคือเอาใจใส่ทำหน้าที่การทำงาน รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่อง ตรวจตรา และจัดการงานให้ได้ผลดี ยารักษสัมปทา รู้จักเก็บรักษาคือคุ้มครองรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนทำไว้ไม่ให้อันตรายหรือเสื่อมเสีย กัลยาณมิตตตา คนคนนี้เป็นมิตรคือเลือกคบหาและรักษาย่อย่างบุคคลที่คุณธรรมและมีความสามารถ สมชีวิตา เป็นอยู่เหมาะสมกับฐานะคือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีไม่ให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประชนยึดเก็บไว้^{๑๐๐}

เมื่อมีทรัพย์สินแล้วก็ต้องรู้จักใช้การบริหารทรัพย์สินในพุทธศาสนามีหลักใช้ทรัพย์สินที่ได้มาอย่างนี้คือ ใช้จ่ายเลี้ยงชีพและบำเพ็ญประโยชน์ ๑ ส่วน ลงทุนประกอบการงาน ๒ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น ๑ ส่วน^{๑๐๑}

^{๙๙} พระสุตฺตปิฎก (นเรวธ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสนปริทรรศน์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑.

^{๑๐๐} อรรถกถา (ไทย) ๒๓/๕๓/๑๔๕

^{๑๐๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๒.

ในข้อที่ว่าใช้จ่ายเลี้ยงชีพและบำเพ็ญประโยชน์ให้ทำอย่างนี้คือไว้เลี้ยงตนพ่อแม่ ครอบครัวและผู้อยู่ในปกครองให้เป็นสุข บำรุงมิตรสหายให้เป็นสุข ใช้ป้องกันภัยอันตราย ทำ พลิ ๕ อย่าง มีการลงเคราะห์ญาติ(ญาติพลี) ค้อนรับแขก (อติถิพลี) ทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ (บุพเพเตาพลี) บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร(ราชพลี) ทำบุญในการเทศกาลต่างๆ อุทิศแก่มีสงฆ์ตาม ประเพณี (เทวดาพลี)และ อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติ ชอบ^{๓๓} ที่ควรระวังป้องกันคือ การเว้นจากทางแห่งความเสื่อมที่จะนำไปสู่ความพินาศในพระ สูตร มี ๖ ประการ คือ การดื่มน้ำเมา เกี่ยวกับกลางคืน เกี่ยวดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตรและเกลียดคร้านการทำงาน^{๓๔}

เมื่อมีการดูแลสุขภาพร่างกายให้ถูกต้องตามสุลลक्षणะ และขยันทำงานหา เลี้ยงชีพประกอบอาชีพที่บริสุทธิ์ก็จะทำให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์มีงานทำมีเงินใช้ ทำให้มีอิสรภาพทางกายไม่ยึดติดรัดพันด้วยปัจจัย ๔

๔.๑.๒.๒ ให้มีเสรีภาพในการอยู่ร่วมกันในสังคม

การพัฒนาในการอยู่ร่วมกันในสังคม(ภาวดีลีโล) ให้พัฒนาตนเองด้วยการตรวจ สอบตัวเองในข้อวัตรปฏิบัติไม่ทำตนให้เป็นภาระแก่สังคมด้วยการมีกิริยาจะให้มีเบญจธรรม คือมีเมตตาต่อคนอื่นสัตว์อื่น ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น ร่วมในเรื่องประเพณี มีความสัตย์ และไม่ประมาท ต่อจากนั้นให้ละเว้นจากการประพฤติชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่าศีล ๕ ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดประเพณี เว้น จากการพูดเท็จ เว้นจากการเสพของมึนเมาอันจะทำให้ประมาทขาดสติ การเว้นทั้ง ๕ ข้อ นี้ เรียกว่า มีธรรมของความเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นความดีระดับต่ำอยู่ ด้านมนุษย์ทำผิดศีล ๕ ข้อนั้น ข้อใดข้อหนึ่ง ก็จะมีหลุดพ้นจากเขตแดนแห่งความเป็นมนุษย์ทันที ถึงแม้ว่าร่างกายยังเป็นมนุษย์อยู่ แต่คุณภาพของจิตใจได้ลดต่ำลงไปอยู่ในระดับสัตว์เดรัจฉานแล้ว ส่วนศีล ๔ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ และอื่น ๆ ที่มีได้มาในพระปาติโมกข์ก็ลงเคราะห์ไว้ในจริยธรรม ระดับต่ำเพราะเป็นข้อห้ามควบคุมกายกับวาจาเท่านั้นซึ่งเป็นพฤติกรรมที่หยาบของมนุษย์ ไม่ก้าว

^{๓๓} อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๕.

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

ไปถึงพฤติกรรมที่ละเอียดคือใจ การฝึกที่สูงขึ้นมาอีกขั้นได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๓๓} เป็นการฝึกที่เป็นวิถีทางแห่งการกระทำอันเกิดจากกุศลเจตนา แบ่งเป็น ๓ ประเภท ตามโครงสร้างของพฤติกรรมมนุษย์ คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์และเบียดเบียนสัตว์อื่น ผู้อื่น
๒. เว้นจากการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น
๓. เว้นจากการประพฤติผิดประเวณี
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการพูดยุยงให้เกิดสามัคคี
๖. เว้นจากการพูดคำหยาบ
๗. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ
๘. คิดไม่โลภ อยากได้ของผู้อื่น
๙. ไม่คิดพยายาบ ปองร้ายผู้อื่น
๑๐. มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ทั้ง ๑๐ ข้อนี้เป็นการฝึกฝนตนเองในสิ่งที่สมควรจะปฏิบัติให้เกิดมีในตัวเองเป็น การฝึกฝนตนเองทั้งกาย วาจา และใจ การฝึกฝนในระดับกลางนี้ไม่ได้เกิดจากการให้คำมั่น สัญญาว่าจะรักษาศีล ๕ แต่เกิดจากเจตนาที่จะงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ทำ ไปเพื่อความบริสุทธิ์ของจิตใจ ทำความดีเพื่อความดีไม่ใช่เพราะถูกบังคับจำใจต้องทำ แต่ สมควรใจทำเอง สรุปว่าผู้ถือศีล ๕ บังคับตนเองเพราะกฎสังคมไม่ให้ทำแต่ผู้ถืออกุศลกรรมบถ ทำไปโดยความสมัครใจ เพราะเห็นว่าถูกต้องตามหลักเหตุผล ซึ่งต้องใช้สติปัญญาสูงกว่าผู้ ถือศีล ๕

นอกจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ แล้วยังต้องฝึกฝนตัวเองเองให้อยู่ในบุญกุศล ให้ เกิดมีในตัวเองเพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดี ให้แก่ตัวเองและผู้อื่นบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ข้อ^{๓๔} คือ

๑. ทาน การให้ปัน
๒. ศีล การรักษากาย วาจา ให้บริสุทธิ์

^{๓๓}อุทสาท.(ไทย) ๒๔/๑๐๘/๑๓๓๒.

^{๓๔}ที.ปา.ธ.(บาลี) ๑/๑๘๗.

๓. ภาวนา การอบรมใจ

๔. ขบคายณมัย การประพฤติต่อมตน

๕. เวยยาวัจจมัย ช่วยเหลืองานส่วนรวมที่ชอบ

๖. บัตติทานมัย ให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น

๗. บัตตานุโมทนามัย ยินดีในส่วนบุญของผู้อื่น

๘. ธัมมัสสวนามัย ฟังธรรม

๙. ธัมมเทศนามัย สอนธรรม

๑๐. ทิฏฐุจกัม ปรับปรุงความคิดให้เห็นให้ถูกต้อง

ในชั้นนี้เมื่อจิตประกอบด้วยกุศลกรรมบถและแสงหาบุญกุศลที่เป็นอุปการณ
พัฒนาสติ ปัญญา ผู้ปฏิบัติจะได้รับความสุขหรือเสรีภาพมากขึ้น จากนั้นให้ทำตามมรรค
แปด** ข้อ ๓ ข้อ คือ

สัมมามวาจา เจรจาชอบ คือพูดตามความจริง ได้แก่

๑. ไม่พูดเท็จบิดเบือนความจริงให้คนอื่นเข้าใจผิด

๒. ไม่พูดส่อเสียดยุยงให้เกิดความสามัคคี

๓. ไม่พูดหยาบคาย

๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อไร้สาระไร้ประโยชน์

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือประกอบอาชีพสุจริตเป็นอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย
ศีลธรรมจารีตประเพณีและความมั่นคง สงบสุขของสังคม ถ้ามายถึงพระภิกษุผู้ออกบวช
อาชีพของพระภิกษุก็คือการบิณฑบาต ให้ได้แต่พอควร

สัมมากัมมันตา การงานที่ชอบคือประพฤติสุจริตทางกาย ได้แก่

๑. ไม่ฆ่าและเบียดเบียนสัตว์

๒. ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๓. ไม่ประพฤติผิดประเวณี

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นข้อฝึกฝนตนเองเพื่อความอยู่ดีในสังคมทำให้ผู้คนใน
สังคมมีความปลอดภัย ไม่มีการเบียดเบียนกันมีอิสรภาพในการอยู่ร่วมกันในสังคม

** สัม. (ไทย) ๑๗/๔๐๖/๒๖๓.

๔.๑.๒.๓ ให้มีเสรีภาพทางจิต

ให้มีเสรีภาพทางจิตด้วยการพัฒนาจิต(ภาวจิตฺโต) ให้ฝึกฝนพัฒนาจิตของตนเองด้วยการปฏิบัติตามหลักกรรมฐาน ๔๐ ตามที่กล่าวแล้วในบทที่สอง แล้วต่อด้วยมรรคแปดอีก ๓ ข้อ^{๖๖} คือ

สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ มีความพยายามที่จะไม่ให้โอกาสแก่กิเลสอันเป็นอุปสรรค ขัดขวางต่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน ได้แก่

๑. สังวรปธาน ระงับไม่ให้บาปเกิดขึ้นในใจ
๒. ปหานปธาน พยายามละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
๓. ภาวะตปธาน พยายามทำความดีให้เกิดขึ้นในใจ
๔. อนุรักษนาปธาน พยายามรักษาคุณภาพดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมและพยายามทำให้ดียิ่งขึ้นไป

สัมมาสติ การตั้งสติชอบ คือตั้งสติไว้ในวิถีทางที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อตรงต่อภาวะบรรลุมรรคผลนิพพาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่

๑. กายานุปัสสนา คือการตั้งสติพิจารณาเห็นกายตามความเป็นจริงซึ่งมีวิถีการฝึกที่หลากหลาย เช่น กำหนดลมหายใจของตนเข้าออก กำหนดรู้ขีริยาบถ เดิน ยืน นั่ง นอน และขีริยาบถต่างๆ กำหนดพิจารณาอสุภในกาย เป็นต้น

๒. เวทนานุปัสสนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนาอันเป็นความรู้สึกของเราตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเมื่ออารมณ์ความรู้สึกใดเกิดขึ้นก็เพียงแต่กำหนดรู้เท่านั้น

๓. จิตตานุปัสสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาทางจิตตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นไม่เข้าไปปรุงแต่งมันไม่ว่าจิตจะประกอบด้วยอะไร ทำหน้าที่เพียงแต่รู้มันเท่านั้น

๔. ธรรมานุปัสสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณารู้ธรรมตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นทุกอย่างเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วก็ดับไป

สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจชอบเป็นการทำสมาธิจนจิตสงบและได้ฌานมีกำลังสมาธิพอที่จะตัดกิเลสทั้งหลายได้ การทำจิตให้เป็นสมาธิเริ่มตั้งแต่การทำจิตใจให้สงบเป็นข

^{๖๖} ส.ม.(ไทย) ๑๑/๑๐๒/๒๒๑.

ณิก-สมาธิคือสมาธิชั่วคราว ต่อมาได้อุปจารสมาธิ คือสมาธิจะแน่นอน และเมื่อจิตแน่วแน่ แล้วเรียกว่า อัปปนาสมาธิคือมีสมาธิแน่วแน่เรียกว่าได้ฌานซึ่งมีถึง ๔ ชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ ยิ่งสูงขึ้นจิตยิ่งบริสุทธิ์ขึ้นไปจนถึง ฌานที่ ๔ ในฌาน ๔ แบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ

๑) รูปฌาน ๔ ได้แก่

ปฐมฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๕ อย่างคือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา

ทุติยฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๓ อย่างคือ ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติยฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๒ อย่างคือ สุข เอกัคคตา

จตุตถฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๒ อย่างคือ เอกัคคตา อุเบกขา

๒) อรูปฌาน ๔ ได้แก่

อาภาสณัญญายตนะ กำหนดอากาศอันไม่มีขอบเขตเป็นอารมณ์

วิญญานัญญายตนะ กำหนดวิญญานอันมากมายเป็นอารมณ์

อาภิญญายตนะ กำหนดภาวะว่างเปล่าเป็นอารมณ์

เนวสัณญานาสัณญายตนะ กำหนดว่ามีสัญญาที่ไหน ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

การได้สมาธิระดับเนวสัณญานาสัณญายตนะหรือฌานที่ ๔ เป็นสมาธิขั้นสูงสุด

ที่ผู้คนสามารถบรรลุได้ไม่มีกว่านี้ หมายความว่าสมณะล้วนๆ ย่อมนำไปสู่ภาวะจิตสมาธิได้เพียงฌาน ๔ นี้เท่านั้น ส่วนพระอริยบุคคลใช้ทั้ง ๒ อย่างคือทั้งสมณะและวิปัสสนาสามารถเข้าถึงภาวะจิตที่สูงกว่านี้ไปอีกชั้นหนึ่งเป็นฌานที่ ๕ เรียกว่า สัญญาเวทียตนิโรธสมาบัติ ซึ่งเป็นภาวะที่จิตไม่มีสัญญาและเวทนาใดๆ ดวงจิตหยุดนิ่งคงมีแต่ดวงปัญญาแจ่มชัด มองทะลุปรุโปร่งในสภาวะธรรมเพราะเป็นจิตบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเป็นจิตที่บริสุทธิ์และมั่นคง เมื่อฝึกฝนตามลำดับขั้นตอนที่กล่าวมาก็จะพบกับอริสราภาพทางจิตไม่เป็นโรคทางจิต

๔.๑.๒.๔ ให้มีเสรีภาพทางปัญญา

ให้มีเสรีภาพทางปัญญาด้วยการพัฒนาปัญญา(ภาวิตปัญญา) คือฝึกฝนพัฒนาปัญญาตนเองด้วยหลักปัญญา ๓ คือ สุตตามยปัญญาปัญญาที่เกิดจากการฟัง จินตามย

ปัญญาปัญญาที่เกิดจากการคิด การนามนปัญญาปัญญาที่เกิดจากการภาวนาจากนั้นต่อ ด้วยมรรคแปดอีก ๒ ข้อ^{๓๓} คือ

สัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ หมายถึงมีความรู้ที่ถูกต้องคือ รู้วิธีสัง ๔ ได้แก่

๑. รู้ว่าชีวิตนี้มีแต่ความทุกข์เท่านั้นความสุขไม่มี
๒. รู้ว่าทุกข์นั้นเกิดจากเหตุคือตัณหาไม่ใช่เกิดจากพระเจ้าบันดาล
๓. รู้ว่าทุกข์นั้นสามารถดับได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง
๔. รู้จักวิธีที่จะปฏิบัติ เพื่อยุติให้เกิดความดับทุกข์

สัมมาสังกัปปะ มีความดำริชอบคือมีความคิดที่ถูกต้องเป็นเพื่อให้หมดกิเลส ได้แก่

๑. คิดจะปลีกตัวออกจากกาม
๒. คิดไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่นสัตว์อื่น
๓. คิดไม่เบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่น

เมื่อมีการฝึกฝนตามลำดับมีความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงก็จะทำให้มีเสรีภาพทางปัญญา ไม่ติดขัดในปัญหาต่างๆ

๔.๑.๒.๕ สรุปวิเคราะห์

การฝึกฝนตนเองทั้ง ๔ ด้านนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาตนให้ได้มาซึ่งเสรีภาพ ทำให้ได้ประโยชน์เหล่านี้ คือ

ประโยชน์ในปัจจุบันทำให้มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรค อายุยืน มีงานทำ มีเงินใช้ มีอาชีพสุจริต ที่ตนเองได้ทางเศรษฐกิจ มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่ยับยั้ง

ประโยชน์เบื้องหน้าทำให้มีความอบอุ่น ราบซึ่งสุขใจ ไม่อ้างว้าง เลื่อนลอย มีหลักยึดเหนี่ยวภายในให้เข้มแข็งด้วยศรัทธา มีความภูมิใจในชีวิตที่ได้ประพฤติในสิ่งที่ตั้งาม ประกอบแต่สุจริต มีความฮึกใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้ทำประโยชน์ตลอดมาด้วยน้ำใจเสียสละ

^{๓๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙๙๐๖/๒๖๒๓.

มีความแปลกลึกลับน่าสนใจที่จะแก้ไขปัญหานี้ นำชีวิตและการกิจไปได้ด้วยปัญญา มีความโล่งจิต
มั่นใจ มีทุนประกันในภาพใหม่ด้วยทำไว้แต่กรรมที่ดี”^{๓๓}

ประโยชน์สูงสุดทำให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผัน
ผวนแปรปรวนแปรก็ไม่ว่าไหว มีใจเกษมศานต์มั่นคง ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิต ให้มืด
หวังโคกเศร้ามีจิตโล่งโปร่งเบาเป็นอิสระรู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจด
สดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา การได้ประโยชน์ในปัจจุบันประโยชน์เบื้องหน้าและประโยชน์สูง
สุดทำให้มีอิสรภาพทางกาย อิสรภาพทางสังคม อิสรภาพทางจิต และอิสรภาพทางปัญญา

๔.๒ วิเคราะห์การใช้เสรีภาพในสังคมไทยปัจจุบัน

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้เสรีภาพแก่ประชาชน ประชาชนมีเสรีภาพใน
การคิดในการแสดงออกไม่ถูกปิดกั้นเหมือนบางประเทศ อาจเป็นเพราะว่าได้รับแนวความคิด
ทางพุทธศาสนาที่ให้เสรีภาพในการตัดสินใจด้วยตนเอง อะไรดีอะไรไม่ดีขึ้นอยู่กับตัวเองทำดีก็
ได้รับผลดีทำชั่วก็ได้รับผลชั่วมีตนเป็นที่พึ่งของตน ในสังคมทุกสังคมมีทั้งดีและไม่ดี เรามี
เสรีภาพที่จะเลือกเอาสิ่งที่ดี ๆ ไม่มีหลักศาสนาใดที่ให้เลือกในสิ่งที่ไม่ดี ถ้าเลือกในสิ่งที่ไม่ดี
ต้องรับผิดชอบต่อผลกรรมที่จะตามมา ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกันมีทั้งสิ่งที่ดีนำเอาเป็นตัวอย่าง
และสิ่งที่ไม่นำเอาเป็นบทเรียนคือทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดีเราสามารถเอาเป็นตัวอย่าง สิ่ง
ที่ดีเขาเป็นตัวอย่างในการพัฒนาตัวเอง ไม่ได้เขาเป็นบทเรียนหลีกเลี่ยงไม่ทำตามอย่าง สังคม
ไทยไม่บังคับให้ทำดี ไม่บังคับให้ทำชั่ว ทุกคนมีเสรีภาพที่จะเลือกศาสนาที่ตนเองเห็นว่า
เหมาะสมกับตนเป็นที่พึ่งของตนได้ จะเห็นได้จากความหลากหลายของศาสนาในสังคมไทย
และคนที่ไม่มีศาสนาก็มีอยู่ในสังคม คนที่มีศาสนาก็ได้เสรีภาพตามจุดหมายของศาสนาที่
ตนนับถือ คนที่ไม่มีศาสนาถ้าไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่นก็มิได้มีเสรีภาพอยู่ในสังคมไม่มีใครว่า
ถ้าละเมิดสิทธิของผู้อื่นถึงจะมีการลงโทษตามกฎหมาย

ส่วนคนที่ไม่มีศาสนาถ้าทำผิดละเมิดสิทธิของผู้อื่นก็ไม่ยกเว้น ในสังคมไทยถือเอา
หลักว่าการกระทำใดก็ตามถ้าไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

^{๓๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).จัดระเบียบสังคม ตามคตินิยมแห่งสังฆะ, พิมพ์ครั้งที่ ๘
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐-๔๑.

และรัฐธรรมนูญ มีเสรีภาพที่จะกระทำได้ ในด้านการเรียนสังคมไทยให้เสรีภาพในการเรียนแก่คนทุกคน ทุกคนสามารถที่จะเรียนได้ไม่ว่าจะเป็นการเรียนทางโลก หรือทางธรรม ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาแบบเก่าหรือการศึกษาวិชาการแบบใหม่สังคมไทยไม่ปิดกั้นให้เรียนจึงมีโรงเรียนเกิดขึ้นมากมาย ให้เสรีภาพในการเป็นอยู่แก่ประชาชน ประชาชนสามารถเลือกวิถีชีวิตที่จะบวชหรือจะอยู่เป็นฆราวาส เลือกชีวิตที่จะอยู่ในเมืองหรือในชนบท จะอยู่อย่างสมถะหรือจะอยู่อย่างฟุ้งเฟ้ออยู่อย่างฟุ้งเฟ้อก็ต้องขยันหาให้มาก สังคมไทยให้เสรีภาพในการกินอาหาร การกินสามารถหาได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง ของกินที่มีประโยชน์ก็มีไม่มีประโยชน์ก็มี มีแหล่งบันเทิงเป็นที่รวมแห่งอบามุขก็มี มีแหล่งอบรมศิลปะธรรม เช่น วัด โรงเรียนก็มี คนไทยมีเสรีภาพที่จะเลือกได้ ส่วนในด้านการรับข้อมูลข่าวสารสังคมไทยไม่ได้ปิดกั้นในการรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ สื่อที่ให้ประโยชน์ก็มี ที่ให้โทษก็มี แล้วแต่เราจะเลือกบริโภคสื่อ ในโลกของปฐุชนคนธรรมดา มีทั้งสิ่งดีและไม่ดี ไม่มีโลกของปฐุชนที่จะมีแต่สิ่งดี ๆ ประเทศไทยสังคมไทยเป็นโลกของปฐุชน เราจะคาดหวังจากสังคมไทยให้มีแต่สิ่งที่ดี ๆ ป้อนให้แต่สิ่งที่ดีๆ คงเป็นไปไม่ได้ เราทำได้เพียงแค่เรียนรู้รับแล้วเอามาพัฒนาตัวเองสิ่งไหนที่มีประโยชน์ก็นำไปประยุกต์ใช้พัฒนาตนเองสิ่งไหนที่ไม่ดีไม่มีประโยชน์ก็ดูเป็นบทเรียนแล้วนำไปประยุกต์แก้ไข

ผู้วิจัยเห็นว่าสังคมไทยให้เสรีภาพแก่ประชาชนทุกด้านไม่ว่าจะเป็นการนับถือศาสนาที่เป็นจิตวิญญาณของคน ในด้านวิชาการการเรียนรู้ที่เป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพของคน ในด้านการเป็นอยู่การกินการรับข้อมูลข่าวสารที่เป็นเหตุขับเคลื่อนของสังคม สังคมไทยไม่ได้บังคับ จะอย่างไรก็ตามการให้เสรีภาพแก่คนไทยมีทั้งผลดีและไม่ดี ในที่นี้จะยกเอาตัวอย่างที่ไม่ดีเกี่ยวกับการรับข้อมูลข่าวสารที่เน้นในการบริโภควัตถุมกเกินไปมาวิเคราะห์

ปัจจุบันสังคมไทยอยู่ในยุคข้อมูลข่าวสาร อยู่ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม มีการรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามา ทำให้มีผลกระทบต่อนวัตกรรมและวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยแบบดั้งเดิม วิถีชีวิตความคิดความคิดดั้งเดิมไม่ได้เน้นในด้านวัตถุให้ความสำคัญแก่จิตใจมีวัตถุเพื่อยังชีพเท่านั้น มีวิถีชีวิตด้อยที่ถ้อยอาศัยกันยึดเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน แต่ปัจจุบันสังคมไทยมีเสรีภาพในการรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ซึ่งส่วนแล้วแต่ส่งเสริมให้มีการบริโภควัตถุ จึงทำให้วิถีชีวิตคนไทยเปลี่ยนไปเห็นว่าการมีวัตถุจะทำให้ชีวิตมีความสุขได้ จึงเน้นไปในทางวัตถุแต่ในความเป็นจริงแล้ว

วัตถุไม่สามารถจะให้ความสุขได้ อีรียุทธ บุญมี ได้ให้ข้อคิดไว้ว่าวิถีคิดดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยไม่ได้เน้นการเร่งความเร็วเติบโตทางด้านวัตถุ พระพุทธศาสนาหรือภูมิปัญญาง่าย ๆ ทั่วไปก็บอกกับเราว่าความสุขทางวัตถุอาจนำมาซึ่งความแปลกใหม่ ความตื่นตาตื่นใจแต่ไม่แน่ว่าจะนำซึ่งความสุข^{๓๓} และท่านได้ให้ตัวอย่างว่าความสุขทางด้านวัตถุทำให้การแพทย์สมัยใหม่ทำให้เรารู้จักโรคมากขึ้น ทำให้คนเราคาดหวังจะมีอายุยืนขึ้น ต้องตื่นนอนรักษาตัวเอง ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งอาจทำให้เราพรมานกับโรค หรือเดือดร้อนลูกหลานญาติพี่น้องมากขึ้น แต่คนไทยเห็นแต่ประโยชน์ไม่เห็นโทษที่จะตามมา

การเน้นความสุขทางด้านวัตถุของคนไทย ส่วนมากก็เพื่อจะตอบสนองความต้องการทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่านั้นไม่เห็นความสำคัญแก่ใจ หากจะมีการเรียกร้องเสรีภาพขึ้นในสังคมเห็นแต่เรียกร้องเพื่อตอบสนองความต้องการทางกาย เช่นเรียกร้องให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยที่หากินเรียกร้องเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ เรียกร้องให้มีสถานบันเทิงเพื่อสนองตา หู จมูก ลิ้น กาย เช่นให้มีการเปิดบ่อนกาสิโน การตอบสนองความต้องการทางวัตถุดังกล่าวโดยธรรมชาติแล้วไม่สามารถที่จะเติมให้เต็มได้ ไม่สามารถที่จะให้ความสุขที่แท้จริงได้ถ้าไม่เติมหัวใจ

ผู้วิจัยเห็นว่าสังคมไทยปัจจุบันให้เสรีภาพแก่การบริโภคข่าวสารทางสื่อต่างๆ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กระตุ้นส่งเสริมให้ติดอยู่ในวัตถุมากเกินไป ไม่จำกัดเสรีภาพในการบริโภคข่าวสารให้แก่ประชาชนเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ถ้าปล่อยไว้อย่างนี้อีกต่อไปจะทำให้คนไทยติดอยู่ในวัตถุหนักขึ้น จะทำให้คนไทยเป็นทุกข์มากขึ้นตกเป็นทาสของวัตถุตกเป็นทาสของวัฒนธรรมต่างชาติ จะเห็นได้ว่าการไม่จำกัดเสรีภาพในการบริโภคข่าวสารรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติ ทำให้คนไทยรับเอาเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยไม่ได้เลือกเอาแต่ที่จำเป็นและเหมาะสมมาใช้ จึงทำให้มีผลกระทบ ที่แต่ละบุคคลต่างก็พยายามซื้อหาวัตถุมาบำรุงบำเรอตนเองอย่างเต็มที่โดยไม่สนใจความถูกต้องดีงาม ให้ความสำคัญกับความเจริญทางวัตถุ มากกว่าความเจริญทางจิตใจ ประชาชนคนทั่วไปก็ตั้งหน้าตั้งตาทำงานหาเงินเพื่อซื้อสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้สนใจหา

^{๓๓}อีรียุทธ บุญมี, “จิตทางประเทศไทย ๒๐๐๒-๒๐๒๐ ผ่านกรอบมุมมองใหม่”, หนังสือพิมพ์มติชนรายสัปดาห์, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑๑๒๔, (๔-๑๐ มีนาคม ๒๕๔๕) :

ความสุข ความเจริญทางจิตใจ จนเกิดโรคทางจิต เช่นเครียด ว้าวุ่น ไร้ที่พึ่ง ขาดความมั่นใจในตนเอง

การมีเสรีภาพในการรับข่าวสารรับวัฒนธรรมต่างชาติของคนไทยดูเหมือนว่าคนไทยจะมีความรู้สึกว่าได้หลุดพ้นอย่างสิ้นเชิงจากพันธนาการทางสังคมวัฒนธรรมที่จำกัดเสรีภาพของเขาเหมือนในยุคก่อน ๆ ดูผิวเผินเสมือนว่าพวกเขาจะได้รับเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ไร้ขอบเขต แต่ในความเป็นจริงคนไทยในปัจจุบันยังไม่อาจหลุดพ้นจากความขัดแย้งในตัวเอง ไปสู่เสรีภาพในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งหมายถึงความสามารถในการตระหนักถึงศักยภาพของตนเอง มีความสามารถในการแสดงออกซึ่งศักยภาพทางปัญญาและอารมณ์

ผลกระทบจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเราปฏิเสธไม่ได้ว่าส่วนหนึ่งมาจากการให้เสรีภาพในการรับข้อมูลข่าวสารทางสื่อต่าง ๆ รับเอาวัฒนธรรมต่างชาติที่ส่งเสริมให้มีความคิดแบบวัตถุนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้การจากระบบการศึกษาที่จัดเพื่อส่งเสริมให้มีการบริโภค การดำเนินนโยบายทางการเมืองการปกครองและทางเศรษฐกิจก็ดำเนินนโยบายเพื่อสนองความต้องการทางวัตถุ จะเห็นได้ว่าไม่มีการจากระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาจิตส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมในโรงเรียน การดำเนินนโยบายการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจให้เป็นไปเพื่อศาสนาเพื่อจิตใจที่ดำรงไม่ใช่เพียงเพื่อวัตถุอย่าง ที่ส่งเสริมกันอยู่

มนุษย์จะมีความสุขได้ ต้องมีความเจริญทางด้านจิตใจ ไม่ใช่ความเจริญทางด้านวัตถุ วัตถุมีไว้เพียงยังชีพเท่านั้น ให้มีวัตถุเท่าที่จำเป็น แล้วหันมาพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม เช่น ขยัน อดทน รักความถูกต้อง มีน้ำใจไม่เห็นแก่ตัว พัฒนาปัญญาที่จะพาให้จิตใจมีคุณธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไปไม่มีวันมาลุ่มหลงมกมายกับวัตถุ ให้ชีวิตอย่างมีคุณค่า ความสุขเนื่องจากจิตใจเจริญงอกงามเป็นความสุขที่มีคุณค่ามากกว่าความสุขทางด้านวัตถุ

๔.๑ สรุปวิเคราะห์

การใช้เสรีภาพในพุทธศาสนา เป็นการให้เสรีภาพที่เป็นการแสดงออกที่มีการสำรวม เป็นไปเพื่อการออกจากทุกข์ไม่ใช่เป็นไปเพื่อให้เกิดทุกข์ การสำรวมอินทรีย์ คือ สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ตกเป็นทาสของรูปที่ตาเห็นไม่ตกเป็นทาสของเสียงที่ได้ยิน ไม่ตกเป็นทาสของกลิ่นที่จมูกได้ดม ไม่ตกเป็นทาสของรสที่ลิ้นได้ลอง ไม่ตกเป็นทาสของสัมผัสที่กายถูกต้อง ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่ใจชอบ ส่วนการใช้เสรีภาพในการพูดต้องเป็นการพูดที่ไม่ก่อให้เกิดโทษ โดยมีหลักว่าสิ่งใดพูดไปแล้วมีประโยชน์เรามีเสรีภาพที่จะ

พูดได้ สิ่งใดพูดไปแล้วไม่มีประโยชน์ เรามีเสรีภาพที่จะไม่พูดก็ได้ ในพระสูตรต้นคปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิพนธวรรค พระพุทธเจ้าได้ให้หลักการพูดไว้ ๖ ข้อ ว่า ๑) วาจาใดไม่จริงไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟังไม่ต้องพูด ๒) วาจาใดจริงไม่เป็นประโยชน์ไม่ถูกใจผู้ฟังไม่ต้องพูด ๓) วาจาใดจริงเป็นประโยชน์ไม่ถูกใจผู้ฟังเลือกเวลาที่จะพูด ๔) วาจาใดไม่จริงไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟังไม่ต้องพูด ๕) วาจาใดจริงไม่เป็นประโยชน์ถูกใจผู้ฟังไม่ต้องพูด ๖) วาจาใดจริง เป็นประโยชน์ถูกใจผู้ฟังเลือกเวลาที่จะพูด การใช้เสรีภาพใช้ได้ในขอบเขตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นการใช้เสรีภาพที่นำไปสู่การพัฒนากายพัฒนาจิตเป็นการใช้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ตลอดจนถึงการปฏิบัติที่ทำให้เกิดความหลุดพ้น

การกระทำที่กล่าวไปจะรู้ว่าเป็นไปเพื่อเสรีภาพหรือไม่ ให้ตรวจสอบว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์เหล่านี้หรือไม่ ประโยชน์เหล่านี้ คือ ๑) เป็นไปเพื่อคลายกำหนดไม่ใช่เพื่อความกำหนด ๒) เป็นไปเพื่อปราศจากทุกข์ ไม่ใช่เพื่อมีทุกข์ ๓) เป็นไปเพื่อลดกิเลส ไม่ใช่เพื่อสะสมกิเลส ๔) เป็นไปเพื่อความปรารถนาล้น ๕) เป็นไปเพื่อลดความปรารถนา ๖) เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่ใช่เพื่อความไม่สงบ ๗) เป็นไปเพื่อความออกจากหมู่คณะ ไม่ใช่เพื่อคลุกคลีกับหมู่คณะ ๘) เป็นไปเพื่อความเพียรพยายาม ไม่ใช่เพื่อความเกียจคร้าน ๙) เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ใช่เพื่อความเลี้ยงยาก

การใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนากับประชาธิปไตยในส่วนที่ว่าด้วย สิทธิ หน้าที่ จิตสำนึก และความเสมอภาค มีความแตกต่างกันบ้าง คือ ประชาธิปไตยเน้นเรื่องสิทธิมากกว่าหน้าที่ ในพระพุทธศาสนานี้หน้าที่มากกว่าสิทธิ ในส่วนที่ว่าด้วยจิตสำนึก ความเสมอภาค ประชาธิปไตยเน้นเรื่องจิตสำนึก ความเสมอภาคในการไม่ถูกแทรกแซงจากผู้ขึ้นมีประเทศเป็นเอกราช มีความเสมอภาคกันทางกฎหมาย ในพระพุทธศาสนานี้จิตสำนึกที่หลุดพ้นจากกิเลสภายในมากกว่า

การสร้างให้มีเสรีภาพในพระพุทธศาสนาสร้างได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม ในพระพุทธศาสนา คือ การฝึกฝนตนด้วยการพัฒนากายพร้อมทั้งสภาพแวดล้อมที่กายอาศัย พัฒนาสังคมที่เราอยู่ กระทั่งจิตตวิญญูญาณให้สูงขึ้นให้อยู่เหนือพหุภพทั้งปวง ส่วนในประชาธิปไตย สร้างได้ด้วยการชักชวนให้ประชาชนปฏิบัติตามระเบียบตามกฎหมายนั้น ๆ และปลูกจิตสำนึกให้แก่ประชาชนให้รักในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

การใช้เสรีภาพของคนไทย ใช้เสรีภาพตามกฎหมายที่บัญญัติไว้รัฐธรรมนูญ และศีลธรรมอันดีงาม ทำให้คนไทยมีความสุข แต่ที่เป็นปัญหาในปัจจุบันเกิดจากการใช้เสรีภาพที่ไม่ถูกต้อง เช่น ใช้เสรีภาพในการรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อมากเกินไป มีทั้งที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ เมื่อรับข้อมูลข่าวสารแล้วไม่มีภูมิปัญญาพอที่จะพิจารณาว่าดีหรือไม่ดีจึงตกเป็นทาสของสื่อข้อมูลข่าวสารทำให้ติดอยู่ในวัตถุนิยมที่เกิดจากการบริโภคข้อมูลข่าวสารเสรีมากเกินไป กระทั่งต่อเสรีภาพในด้านจิตใจทำให้มีสถิติการฆ่าตัวตายมากขึ้น เป็นโรคจิตโรคประสาทมากขึ้น ไม่ใช้เสรีภาพตามหลักพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยปัญญา มีการสำรวมอินทรีย์เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของสิ่งต่างที่ได้รับ การใช้เสรีภาพต้องประกอบด้วยปัญญา

บทที่ ๕ บทสรุปวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งต้องตีความพบว่ามีแนวความคิดเรื่องเสรีภาพ มีตัวอย่างบุคคลที่ใช้เสรีภาพและบุคคลที่ปฏิบัติธรรมจนบรรลุธรรมได้รับเสรีภาพที่แท้จริง ดังได้ข้อสรุปออกมาอย่างนี้ ถ้าเสรีภาพในพุทธศาสนาหมายถึงการกระทำการแสดงออก การกระทำการแสดงออกทำได้ในขอบเขตดังนี้

ในระดับต่ำ ใช้เสรีภาพได้ตามใจชอบ เป็นการกระทำการแสดงออกที่เป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ยังไม่ประกอบด้วยปัญญา มีสัญชาตญาณอย่างไรก็แสดงออกได้อย่างนั้นเป็นการใช้เสรีภาพที่เป็นส่วนตัว เช่น เลือกที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อเป็นต้น

ในระดับกลาง ใช้เสรีภาพที่จะกระทำตามใจชอบแต่อยู่ในขอบเขตแห่งศีลธรรม ต้องไม่กระทบเสรีภาพของผู้อื่น เป็นการกระทำเป็นการแสดงออกของผู้ที่พร้อมที่จะฝึกฝนตนเอง โดยไม่มีความรู้สึกว่าร้อฝึกฝนตนเองนั้นเป็นอุปสรรคกีดกันเสรีภาพของตน

ในระดับสูง เป็นการใช้เสรีภาพที่พร้อมที่จะให้อิทธิพลแก่คนอื่น เป็นการกระทำของผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่มียึดติดตัวตน ทำไปโดยไม่มีความรู้สึกว่าเป็นทาสของกิเลสใด ๆ เป็นการกระทำหรือการแสดงออกของผู้มีพรหมวิหาร ๔ เช่น พระอริยเจ้าเป็นต้น

อนึ่งเมื่อพระพุทธศาสนาได้พัฒนาเป็นองค์กรแล้ว มีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่าพระธรรมวินัย ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นการปิดกั้นเสรีภาพ ตามธรรมชาติของคนแต่ในเรื่องนี้ต้องพิจารณาว่าพระพุทธศาสนาเป็นมรรคาแห่งชีวิต จึงต้องมีหลักปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายตั้งแต่ประโยชน์ในโลกนี้ โลกหน้า ตลอดจนถึงนิพพาน การกระทำตามหลักธรรมวินัยบางอย่างแม้จะขัดต่อความรู้สึกแต่ก็เป็นไปเพื่อให้มีเสรีภาพที่สูงยิ่งกว่าเมื่อทำสำเร็จแล้ว

เสรีภาพอีกความหมายหนึ่ง ถ้าหมายถึงเสรีภาพที่เป็นผลของการปฏิบัติ จึงหมายถึงการมีเสรีภาพใน ๔ ด้าน คือ

๑. มีเสรีภาพทางกาย ได้แก่ การไม่ถูกบีบบังคับจากการขาดแคลนอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ จะมีเสรีภาพในข้อนี้ได้ก็

ด้วยการการปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความอยู่ดีทางเศรษฐกิจ เช่น หลักการเป็นพ่อค้าที่ดี หลักการใช้จ่ายทรัพย์สินกับรักษาทรัพย์เป็นต้น นอกจากนั้นมีการดูแลสุขภาพร่างกายให้ถูกต้องตามสุขลักษณะเป็นต้น

๒. มีเสรีภาพทางสังคม ได้แก่ การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมไม่ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนไม่อยู่ท่ามกลางความรุนแรงการก่อการร้าย และภัยสงคราม จะมีเสรีภาพตามข้อนี้ได้ก็ด้วยการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมอาจออยู่ในรูปแบบของกฎข้อบังคับของศาสนาหรือกฎหมายก็ได้

๓. มีเสรีภาพทางอารมณ์หรือทางจิต ได้แก่ การไม่ถูกอำนาจกิเลสครอบงำการมีคุณภาพจิตดี มีความเมตตากรุณา มีคุณภาพจิตที่สดชื่นแจ่มใส จะมีเสรีภาพในข้อนี้ได้ก็ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตในพระพุทธศาสนาใช้หลักกรรมฐาน ๔๐ เป็นต้น

๔. มีเสรีภาพทางปัญญา ได้แก่ การไม่ถูกบีบคั้นจากความรู้ มีความรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นปัญญาของผู้บรรลธรรม จะมีเสรีภาพในข้อนี้ได้ก็ด้วยการสั่งสมอบรมปัญญา มีการเจริญสมณะวิปัสสนาเป็นต้น

จากการศึกษาตัวอย่างบุคคลในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาได้ให้เสรีภาพแก่ฆราวาสมนุษย์ทั้งหลายไม่ให้มีการแบ่งชั้นวรรณะ เช่น ในกัณณกัตถกสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงว่า “วรรณะทั้ง ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ถ้ามีคุณธรรมแล้วชื่อว่าเสมอกัน โดยทรงเปรียบว่าถ้าจะนำไม้สาละ ไม้มะม่วง ไม้มะเดื่อที่แห้งมาเผาไฟ ผลคือเปลวไฟ สีของไฟและแสงของไฟที่เกิดขึ้น ก็จะไม่ต่างอะไรกัน” ไม่ให้มีการซื้อขายทาส เช่น ห้ามไม่ให้ภิกษุมีทาสหญิงชายรับใช้ ภิกษุใดฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ” ทาสที่นำมาบวชแล้วได้รับสิทธิทั้งปวงเท่าเทียมกับภิกษุอื่น และพระเจ้าแผ่นดินในครั้งนั้นถือว่าทาสที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วให้ถือว่าเจ้าของไม่มีสิทธิ์ที่จะจับกุมหรือเรียกตัวคืน แต่เพื่อตัดปัญหายุ่งยากพระบรมศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้ผู้ที่จะเข้ามาบวชไม่ให้หนีเขามา ต้องได้รับอนุญาตจากผู้

*ม.ม.(ไทย) ๑๑/๑๙๐/๙๖๕.

*วิมพา.(ไทย) ๔/๑๗/๑๕๑.

ปกครองก่อน ก่อนจะบวชจึงมีคำถามว่าท่านเป็นไทหรือเปล่า” การค้าขายพระพุทธรเจ้าให้ เว้นจากการซื้อขายมนุษย์เพื่อทำการค้า การซื้อขายมนุษย์ถือว่าเป็นอาชัฟที่ทุจริต ให้มีความ เมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายไม่ให้มีการบูชายัญด้วยการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ เช่น ในกรณีเรื่องพระ เจ้าปเสนทิโกศลทรงสั่งให้เตรียมการบูชายัญ โดยใช้โค ลูกโคตัวผู้ ลูกโคตัวเมีย แพะ และ แกะ อย่างละ ๕๐๐ ตัว ถูกไว้ที่เสาเพื่อฆ่าสังเวทเพเจ้า พอได้ฟังธรรมจากพระพุทธรเจ้า ก็ ทรงเลิกการบูชายัญ หันมาทำความดีแทน* ให้เสรีภาพไม่บังคับให้เชื่อหรือไม่เชื่อ เช่นใน กาลามสูตร ไม่ให้เชื่อเพราะเหตุ ๑๐ ประการ คือ ๑) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยฟังตามกันมา ๒) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยน้าสืบกันมา ๓) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยตื่นข่าวลือ ๔) ไม่ควรปลงใจ เชื่อโดยอ้างตำรา ๕) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยนิกายเขาเอง ๖) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยคาดคะเน ๗) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยศรัทธาตามอาการ ๘) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยพอใจว่าตรงกับที่ตัว เองคิด ๙) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยเห็นว่าพอเชื่อได้ ๑๐) ไม่ควรปลงใจเชื่อโดยเห็นว่าสมณะ นี้เป็นครูของเรา†

หลังจากพระพุทธรองค์ด้ร้แล้วได้ประกาศพระพุทธรศาสนาทำให้ได้สาวกที่ บรรลุธรรมเป็นจำนวนมากทำให้สาวกเหล่านั้นได้รับเสรีภาพทั้งภายในและภายนอกด้วยอย่าง พระอริยบุคคลที่บรรลุธรรมทำให้มีเสรีภาพ เช่น พระปัญจวัคคีย์ บรรลุธรรมด้วยการฟัง ธรรมจักรที่ปวัตตนสูตรและอนัตตลักขณสูตร พระยสและสหยา บรรลุธรรมด้วยการฟัง อนุโปทกถาและอริยสัจ ๔ พระสุรวลากัสสปะสามพี่น้องบรรลุธรรมด้วยการฟังอาทิตต ปริยายสูตร พระสาวิบุตรบรรลุธรรมด้วยการฟังทรมสูตร พระมหาโมคคัลลานะ บรรลุ ธรรมด้วยการฟังอุบายแก้ง่วงและโอวาท ๓ ข้อ ธรรมที่พระสาวกทั้งหลายบรรลุแล้วแต่ เป็นธรรมที่สอนให้รู้จักทุกข์และวิธีการดับทุกข์

นอกจากนั้นในพระไตรปิฎกยังแสดงถึงภาพภูมิของสัตว์บุคคลที่มีเสรีภาพและไม่ มีเสรีภาพ ในการจัดลำดับสัตว์บุคคลว่ามีเสรีภาพหรือไม่มีผู้วิจัยได้จัดตามหลักการมีเสรีภาพ ๔ ด้าน คือเสรีภาพทางกาย ทางสังคม ทางจิต และทางปัญญา จึงได้ข้อสรุปว่าสัตว์นรกที่

*วิมดา, (ไทย) ๔/๒๕๕๑.

†สัง.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๔.

*อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

อยู่ในทุกติภูมิจะไม่มีเสรีภาพ มนุษย์ภูมิและเทวดาภูมิมีเสรีภาพในระดับปุถุชนยกเว้นมนุษย์และเทวดาที่บรรลุนิพพาน พระอริยบุคคลมีเสรีภาพ เริ่มตั้งแต่พระโสดาบัน พระอนาคามี พระสกทาคามี พระอรหันต์ พระอริยบุคคลที่เป็นพระอรหันต์มีเสรีภาพสูงสุด

จากการศึกษาวิเคราะห์ความหมายของเสรีภาพ เสรีภาพหมายถึงการกระทำที่ทำได้โดยไม่มีอุปสรรค มีสิทธิที่จะคิดจะพูดจะทำได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น มีความเป็นใหญ่ในตนเองไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งใดๆ คือมีเสรีภาพที่จะทำอย่างหนึ่ง มีเสรีภาพที่ไม่ถูกกระทำอย่างอย่างหนึ่ง ที่บอกว่ามีเสรีภาพที่จะทำ เช่น คิดได้ทำได้พูดได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ที่บอกว่ามีเสรีภาพที่ไม่ถูกกระทำ เช่น คนอื่นไม่ละเมิดสิทธิของเรา ความยากจนอัตคัดขัดสนโรคภัยไข้เจ็บไม่มีแก่เรา ความโลภโกรธหลงที่มีบังคับจิตใจไม่มีแก่เรา สามารถมีเสรีภาพอย่างนี้ได้ด้วยการเตรียมพร้อมด้านร่างกาย คือมีสุขภาพพลานามัยดี สร้างสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่เอื้อต่อการไม่ละเมิดสิทธิของกันและกัน อบรมจิตอบรมปัญญาให้หลุดพ้นจากความโลภโกรธหลง หากมีปัญหามาถามว่าการที่มนุษย์แสวงหาเสรีภาพ โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่

จากการศึกษาพอจะสรุปได้ว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีทั้งที่มีเสรีภาพและไม่มีเสรีภาพ ที่บอกว่ามีท่านให้เหตุผลว่า มนุษย์สามารถคิดได้ทำได้พูดได้โดยธรรมชาติสามารถพัฒนากายพัฒนาใจได้ด้วยตนเอง ไม่ตกเป็นทาสของความอัตคัดขัดสน ไม่ตกเป็นทาสของโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตน ไม่ตกเป็นทาสของความโลภโกรธหลง มีเสรีภาพสูงสุดอยู่ได้ด้วยการปล่อยวางที่เรียกว่ามีจิตว่าง ส่วนที่เห็นว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ไม่มีเสรีภาพ เขามิทัศนะว่ามนุษย์ถูกกำหนดชะตากรรมไว้แล้วไม่มีสิทธิที่จะพัฒนาตนเองและเรียกร้องสิทธิใด ๆ เช่นถูกกำหนดไว้แล้วโดยกรรมเก่า โดยพระเจ้าชีวิตเป็นไปตามที่กรรมเก่าหรือพระเจ้ากำหนด ความยากจนอัตคัดขัดสนโรคภัยไข้เจ็บความโลภโกรธหลงมีติดตัวมนุษย์ตั้งแต่เกิดแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ ผู้วิจัยเห็นว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีทั้งที่มีเสรีภาพและไม่มีเสรีภาพ ในระดับหนึ่งอาจจะไม่มีเสรีภาพแต่เมื่อได้รับการฝึกฝนตนเองพัฒนาตนเองในที่สุดก็มีเสรีภาพได้ไม่ได้ถูกกำหนดไว้โดยกรรมเก่าทั้งหมดขึ้นอยู่กับกระทำของเราในปัจจุบันด้วย จะเห็นได้ว่าในชีวิตจริงในปัจจุบันมนุษย์ที่ตกเป็นทาสของสิ่งแวดล้อมทางวัตถุให้ชีวิตเป็นไปตามกลไกวัตถุแล้ววัตถุจะพาไปก็มี แต่ก็ยังมีมนุษย์อีกมากที่ไม่ยอมตก

เป็นทาสของวัตถุพยายามฝึกฝนตนเองไม่ได้ติดอยู่เพียงแค่วัตถุแต่กลับใช้วัตถุเป็นสื่อเพื่อทำให้ตนมีเสรีภาพที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป

เมื่อเชื่อว่าโดยธรรมชาติมนุษย์มีเสรีภาพการใช้เสรีภาพของมนุษย์มีขอบเขตอย่างไรจากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่าโดยทั่วไปแล้วเห็นตรงกันว่าการใช้เสรีภาพต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานไม่กระทบเสรีภาพของผู้อื่นต้องเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ในทัศนะของนักคิดทางพระพุทธศาสนามีทัศนะว่ามนุษย์ใช้เสรีภาพได้ในการคิดในการทำในขอบเขตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นการใช้เสรีภาพที่นำไปสู่การพัฒนากายพัฒนาจิตพัฒนาปัญญาโดยอาศัยพระธรรมวินัยเป็นบรรทัดฐานไปสู่เป้าหมายคือความหลุดพ้น ส่วนการใช้เสรีภาพในทัศนะของนักคิดตะวันตกซึ่งแสดงออกในรูปการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยมนุษย์สามารถคิดได้ทำได้ในขอบเขตที่ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น เป็นการใช้เสรีภาพที่นำไปสู่การไม่ถูกแทรกแซงจากผู้อื่น มีประเทศเป็นเอกราช มีการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้รับการคุ้มครองจากรัฐ ประชาชนทำอะไรได้ตามความพอใจภายในขอบเขตของกฎหมายและศีลธรรมอันดีงาม ประเทศไทยใช้เสรีภาพในระบอบรัฐธรรมนูญและศีลธรรมอันดีงาม

จากการวิเคราะห์การใช้เสรีภาพในพุทธศาสนา การใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา เป็นการใช้เสรีภาพที่เป็นไปเพื่อการออกจากทุกข์ ไม่ใช่เป็นไปเพื่อให้เกิดทุกข์ โดยมีหลักทั่วไป เช่น การใช้เสรีภาพในการแสดงออก การแสดงออกต้องทำด้วยอาการสำรวม อินทรีย์ คือ สำนวนตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ตกเป็นทาสของรูปที่ตาเห็น ไม่ตกเป็นทาสของเสียงที่ได้ยิน ไม่ตกเป็นทาสของกลิ่นที่จมูกได้ดม ไม่ตกเป็นทาสของรสที่ลิ้นได้ลอง ไม่ตกเป็นทาสของสัมผัสที่กายถูกต้อง ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่ใจชอบ ส่วนการใช้เสรีภาพในการพูดต้องเป็นการพูดที่ไม่ก่อให้เกิดโทษ โดยมีหลักว่าสิ่งใดพูดไปแล้วมีประโยชน์เรามีเสรีภาพที่จะพูดได้ สิ่งใดพูดไปแล้วไม่มีประโยชน์เรามีเสรีภาพที่จะไม่พูดก็ได้ ในพระสูตรต้นคปิฏก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิพนธสภก พระพุทธเจ้าได้ให้หลักการพูดไว้ ๖ ข้อ ว่า ๑) วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟังไม่ฟังพูด ๒) วาจาใดจริงไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟังไม่ฟังพูด ๓) วาจาใดจริงเป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟังเหลือเวลาที่จะพูด ๔) วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง ไม่ฟังพูด ๕) วาจาใดจริงไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟังเลือกเวลาที่จะพูด การใช้เสรีภาพ

ใช้ได้ในรอบเขตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นการใช้เสรีภาพที่นำไปสู่การพัฒนาภายใต้จินตนาการ
เป็นการใช้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ ตลอดจนถึงการปฏิบัติที่ทำให้เกิดความหลุดพ้น

ส่วนการใช้เสรีภาพในทัศนะของนักคิดตะวันตกซึ่งแสดงออกในรูปการปกครอง
ระบอบประชาธิปไตยมนุษย์สามารถคิดได้ทำได้ในรอบเขตที่ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นเป็น
การใช้เสรีภาพที่นำไปสู่ การไม่ถูกแทรกแซงจากผู้อื่น มีประเทศเป็นเอกราช การใช้เสรีภาพ
ในพุทธศาสนาไม่ได้เน้นเรื่องสิทธิแต่เน้นหน้าที่ดังจะเห็นได้จากทัศนะของท่านพุทธทาสที่ว่า
อุดมคติสูงสุดของสังคมการเมืองไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล หากแต่คือหน้าที่พล
เมืองไม่ควรถามว่าตนเองจะสามารถเรียกร้องสิทธิอะไรได้บ้างจากการเป็นพลเมืองหากแต่
ควรถามว่าตนเองจะทำหน้าที่เพื่อส่วนรวมได้ดีที่สุดอย่างไรพลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่เหมาะสม
แก่ตนเอง หน้าที่ทั้งหมดนี้หากทุกคนปฏิบัติตามโดยไม่ปกครองจะเป็นสิ่งเกื้อหนุนกันและ
กันเปรียบเหมือนอวัยวะต่างๆ ในร่างกายเราที่ต่างก็ทำงานประสานกัน เมื่อทุกอวัยวะทำงาน
ประสานกัน แต่ละชิ้นส่วนย่อมได้รับความเกื้อหนุนหนุนเสริมอวัยวะกัน”

ส่วนหน้าที่ในประชาธิปไตยเท่าที่ศึกษามาเน้นใช้รัฐมีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อ
ประชาชนมากกว่าที่จะให้เป็นหน้าที่ของประชาชนและเน้นสิทธิมากกว่าหน้าที่ จึงทำให้
ประชาชนละเลยหน้าที่เพราะมีความเข้าใจว่าเป็นหน้าที่ของรัฐมากกว่าเป็นหน้าที่ของตนเอง
ปัญหาบางอย่างยังไม่ถึงตัวเองจึงมองว่าไม่ใช่ธุระไม่ใช่หน้าที่ แต่ในทางพระพุทธศาสนาเห็น
ว่าเป็นหน้าที่ทั้งหมด เพราะในทางพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับคนทั้ง ๖ ทิศ คนที่ก่อ
ปัญหาหรือคนที่มีความต้องการเกี่ยวข้องกับเราไม่ทิศใดก็ทิศหนึ่งหนีไม่พ้น เราต้องช่วยเหลือ
กันในฐานะที่เป็นเพื่อร่วมโลกเราจึงมองว่าไม่ใช่หน้าที่ไม่ใช่ธุระอย่างนี้ไม่ได้

เสรีภาพที่ว่าด้วยความหลุดพ้นจากกิเลสที่เป็นเสรีภาพที่แท้จริงในความหมาย
และวิธีการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาไม่มีในประชาธิปไตย

^๖สมภาร พรหมพา, ปรัชญาสังคมและการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย ๒๕๓๘), หน้า ๕๓.

ประเทศไทยใช้เสรีภาพในขอบเขตรัฐธรรมนูญและศีลธรรมอันดีงาม แต่การใช้เสรีภาพของคนไทยในปัจจุบัน ทำให้คนไทยติดอยู่ในวัฏฏะนิยมที่เกิดจากการบริโภคข้อมูลข่าวสารเสริมมากเกินไปทำให้มีผลกระทบต่อการเสรีภาพในด้านจิตใจทำให้มีสถิติการฆ่าตัวตายมากขึ้นเป็นโรคจิตโรคประสาทมากขึ้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะสังคมสังคมไทยปัจจุบันมีความเย้ายวนสูงมาก กฎหมายข้อห้ามกฎศีลธรรมของศาสนาหรือจารีตประเพณีที่กำหนดข้อห้ามต่าง ๆ จึงหมดความขลังหรือสูญหายไป เกิดความแปลกแยกที่มุ่งเน้นความมีเสรีภาพของมนุษย์ในแง่ปัจเจกชนที่ทำให้เกิดความแปลกแยกตัวเองและสังคม ซึ่งยังผลให้เกิดความสัมพันธ์ ที่แปลกแยกภายในตัวมนุษย์สังคมและธรรมชาติ ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ความเครียดทางจิตใจ เกิดโรคทางจิตประสาทแม้ผู้คนมากยิ่งกว่ายุคสมัยใด มีการบริโภคยากล่อมประสาธกัณอย่างกว้างขวาง เบื้องต้นสถานการณ์ที่อาจก่ออันตรายร้ายแรงเช่นนี้ มีแนวทางปฏิบัติไม่มากนัก ได้แก่จะสู้หรือหนี หรือจะล่อไปตามกระแส ผู้คนจำนวนมากที่เลือกล่อไปตามกระแสหรือหลีกเลี่ยงนี้ จำนวนหนึ่งต่อสู้การสู้มีทั้งทางบวกและทางลบ การต่อสู้ในกระแสโลกาภิวัตน์เช่นนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายเนื่องจากกระแสเชี่ยวกรากยุคใด ๆ การใช้เสรีภาพของคน

ไทยส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะหนีปัญหาในยุคปัจจุบันได้แก่การใช้ยาเสพติดต่างๆ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้กลับเพิ่มทุนความทุกข์และปัญหาต่าง ๆ อีกมากมาย ส่วนหนึ่งเลือกที่จะล่อไปตามกระแสพยายามปรับตัวให้เข้ากับกระแสที่เปลี่ยนไป ส่วนหนึ่งสู้ สู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่จะเอาตัวรอดได้ ส่วนหนึ่งหลีกเลี่ยงด้วยการออกบวชแสวงหาโมกขธรรมหนีออกจากสังคมที่สับสนวุ่นวาย ทำให้ได้พบกับสังฆธรรมที่แท้จริง ด้านองในแง่ศีลคนไทย โชคดีที่เกิดนามีพระพุทธศาสนา ทำให้เราสามารถเลือกวิถีชีวิตได้ว่าเราจะเลือกบวชเป็นพระ ออกแสวงหาโมกขธรรมหรือว่าจะใช้ชีวิตอย่างสามัญชนธรรมดา ถ้าอยากแสวงหาโมกขธรรมสำนักปฏิบัติที่จะรองรับมีดีกว่าหลายประเทศที่ไม่มีโอกาสเช่นนี้ ส่วนท่านที่ต้องการอยู่อย่างปุถุชนธรรมดาก็ต้องสู้และนำหลักธรรมที่สมควรแก่ตนไปใช้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการทำการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีอีกหลาย ๆ ประเด็นที่ควรจะมีการนำไปศึกษา หรือค้นคว้าวิจัยต่อไปให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ดังนี้

๕.๒.๑ การนำเอาแนวความคิดเรื่องการใช้เสรีภาพในพระพุทธศาสนา มาวิเคราะห์การใช้เสรีภาพในสังคมไทยในแต่ละด้าน ว่าสังคมไทยได้ใช้เสรีภาพตามหลักพระพุทธศาสนาหรือไม่ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในสังคม เกิดจากการใช้เสรีภาพที่ถูกต้องหรือไม่

๕.๒.๒ การนำเอาแนวความคิดเรื่องเสรีภาพที่ได้จากการวิจัย ไปวิเคราะห์ต่อให้ละเอียดในเรื่องการบรรลุนิยามของพระเถระต่าง ๆ ว่าท่านใช้หลักธรรมอะไรและมีวิธีการปฏิบัติอย่างไรทำให้ท่านมีเสรีภาพ หลังจากที่ท่านบรรลุนิยามมีเสรีภาพแล้วมีประโยชน์ต่อตนเองและสังคมอย่างไร การกระทำการแสดงออกของผู้บรรลุนิยามมีเสรีภาพอย่างไร

๕.๒.๓ นำเอาแนวความคิดเรื่องเสรีภาพที่ได้จากการวิจัย ไปวิเคราะห์ปัญหาการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพให้มีกฎหมายว่า ถ้ามีกฎหมายแล้วจะทำให้เกิดเสรีภาพอย่างไรตามหลักพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑ ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์,

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๒.

_____. อรรถกถาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๒.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปลชุด ๑๑ เล่ม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิริติ บุญเชื้อ, ปรัชญาลัทธิฮัคคินาวันนิคม, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๒.

_____. หลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๔.

เค.เอ็น.ชยดิลเลกุล, จริยศาสตร์แนวพุทธ, แปลและเรียบเรียงโดย เชาว์น พอลอยชุม, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๘.

จิตกู ฤๅษณมูรติ (พจนานันท์ สันติ แปล), แด่หนุ่มสาว, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๔.

ชัยวัฒน์ ชัยพัฒน, อัศพนัน, ๘.๕, ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.

ดุสิต โสภิตธา, ทำไมรัฐธรรมนูญไม่บัญญัติคุ้มครองให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๒.

ธวัช ปุณโณทก. แนวทางศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

เดียน คำดี. ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนลิสต์, ๒๕๒๖.

เนื่องน้อย บุญเนตร. จริยศาสตร์ตะวันตก ค้านท์ มิลล์ ฮอบส์ รอลส์ ซาตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๓๗.

บันลือ คงจันทร์. คู่มืออาสาสมัครส่งเสริมสิทธิ สิทธิประชาชนทั่วไป. จัดพิมพ์โดยสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.), สนับสนุนโดยมูลนิธิฟอร์ด องค์การนิติศาสตร์สากล, ๒๕๓๓.

บรรเจิด สิงหนาม. หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๓.

บรรพต วีระชัย. หลักทางพุทธศาสนากับประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : องค์การพุทธศาสนาโลกสัมพันธ์แห่งโลก, ๒๕๒๗.

ประยงค์ สุวรรณบุบผา. รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันออก-ตะวันตก. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑.

ประยุทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๗.

ประเวศ วะสี. ธรรมิกสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

_____. สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ปรีดี เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกอญโม. พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การศึกษาทางเลือก: สหวิวัฒน์หรือวิบัติในยุคโลกไร้พรมแดน. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

_____. การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

_____ **จัดระเบียบสังคม ตามคตินิยมแห่งสังฆะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____ **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎกหลวงสังฆคณาจารย์และมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๐.

พระราชันท์พูนี (หลวงพ่อบุญานันท์). **อยู่กับด้วยความรัก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหมิตร จำกัด, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

พระราชวรมณี (ประยูร ปญฺญโต). **ปรัชญาการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรม การศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๔.

พระราชสุทธินิภาณมงคล (หลวงพ่อยังบุญ). **พุทธศาสนาและปัญญาตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ หจก.วิริยะพัฒนาโรงพิมพ์, ๒๕๔๒.

พระสุธีวรญาณ (เนนงค์ จิตฺตโณโกโม). **พุทธศาสนประวัติธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พินิจ รัตนกุล. **ปรัชญาชีวิตของ ปอล ซาตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สามัญชน, ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : บริษัททอมสันพรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๐.

ลิขิต ชีวะเวศิน. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

ลำดวล ศรีมนี. **จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

วรวพจน์ วิศุทธิ์พิรุณ. **สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๔.

วิทย์ วิศุทธิ์พิรุณ. **จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๐.

_____ . **ปรัชญาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

ศักดิ์ชัย นิธิวาท (เรียบเรียง). **ปรัชญาเอ็กซิสเตนเชียลลิสม์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ เอ็น จี จำกัด, ๒๕๔๓.

สนิท ศรีล้ำแดง. **พุทธศาสนากะบวนทัศน์ใหม่**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สมภาร พรหมทา. **ปรัชญาสังคมและการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน). ๔๕ **พระราชของพระพุทธเจ้า**. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสี รอดบัวเรอ บ.ม. ณ เมรุวัดโสมมาประดิษฐานราม อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี, ๒๕๓๗.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สมถกัมมัฏฐาน**. (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก). พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาบุญราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

เลฎฐียร พันธรังษี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.

เสนห์ จามวิก. **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

เลวี หล่อกันภัย. **ศาสนาจารย์ ฐนะจิตต์ อิมันย์. "ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ในทัศนะคริสต์เดียน"**. ใน พุทธวิปัติ : วิกฤติศาสนายุคอาณานิปไตย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด : ๒๕๔๒.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **คู่มืออภิปรัชญา**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.

อุทัย หิรัญโต. **สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนลไตร์, ๒๕๒๔.

(๒) บทความ :

จินดา จันทร์แก้ว, “ปรัชญาไทย”, ศิลปากร, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓๘ (ม.ค.- ก.พ. ๒๕๓๘) : ๕๑.

ธีรยุทธ บุญมี, “ทิศทางประเทศไทย ๒๐๐๒-๒๐๒๐ ผ่านกรอบมุมมองใหม่”, มติชนราย
สัปดาห์, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑๑๒๔, (๔-๑๐ มีนาคม ๒๕๔๕).

บุญธรรม พูนทรัพย์, “มโนทัศน์เรื่องสิทธิไม่จำเป็นสำหรับพุทธศาสนา”, พุทธศาสน
ศึกษา, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (๔ พ.ค.- ส.ค. ๒๕๔๐) : ๔๘.

มรดก สิงห์แพทย์, “รายงานการวิจัยพุทธศาสนากับประชาธิปไตย”, พุทธศาสนศึกษา,
ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘) : ๖๒.

สมภาร พรมทา, “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา”, พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑
(มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘) : ๔๔.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

จตุรศักดิ์ ชุมมานนท์, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและวิธีสร้างสันติภาพในศาสนา
พราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์-ปริญญาอักษรศาสตร
มหาบัณฑิต, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๔๑.

ปรีชา ช่างขวัญอิน, “การศึกษาจริยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์”, อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต, แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, ๒๕๒๐.

พระมหาฤๅษณะ ตรีเณ, “การวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบกับ
ปรัชญาเฮกเซลและเฮยลสโธมของมอง ปอล ชาตร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระมหาประสิทธิ์ สิริปัญญา, “การวิเคราะห์เรื่องมนุษย์นิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยา
นิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตวิทยาลัย, สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พระมหาวิชัย ผลเจริญ. "การศึกษาแนวคิดและขอบเขตการประกาศสังคมของพุทธศาสนาใน
สังคมไทย". วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธ
ศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๔.

๒. ภาษาอังกฤษ:

Cumming, Robert Denoon. Jean-Paul Sartre. Vintage Book Edition, New York :
Ltd., 1972.

Dewey, Robert E. and Gould, Jame A. Freedom. Collier-Macmillan London :
Ltd., 1970.

Hobbes, T. Leviathan, ed. C.B. Macpherson. Middlesex, England : Penguin
Books, 1985.

Meerik, Piyoon, Phramaha. Selflessness in Sartre's existentialism and Early
Buddhism. Mahachulalongkorn Buddhist University, Bangkok
Thailand, 1988.

Mill, John Stuart, On Liberty. London : Fontana, 1968.

Partridge, "Freedom" in The Encyclopedia of Philosophy, Vol. III, edited dy
Paul Edwards New York : The Macmillan Cmpany & TheFree press,
1967.

Payutto, P.A. Buddhist Solutions for the Twenty – first Century (Bangkok :
Buddhadhamma Foundation, 1994.

_____. Dependent Origination : The Solutions st Law of Conditionality.
Bangkok :Buddhadhamma Foundation, 1994.

_____. Good, Evil, and Beyond : Kamma in the Buddha's Teaching.
Bangkok :Buddhadhamma Foundation, 1995.

Pierce Roy, Contemporary French Polical Thought. (London : Oxford
University Press, 1966.

Plato, The Republic of Plato. Francis Macdonald Comford, tr., Oxford : Oxford

University Press, 1955.

Sartre, Jean-paul. Being and Nothingness. Tr. by H.E. Barnes, Pocketbooks,
NewYork,1966,

_____. Search for a Method, translated by Hazel E. Barnes. New York :
A Division of Random House, 1968.

_____. Existentialism and Humanism. Translated by Philip Mairet. London,;
Eyre Methuen Ltd., 1975.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล ผู้วิจัย	: พระมหาฐานันดร เขมปญโญ (มือแป)
วัน เดือน ปีเกิด	: ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๕
ภูมิลำเนาเดิม	: ๒๐ บ้านดอกแดง ตำบลบ่อสลี อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดมหาพฤฒาราม คณะวิหาร เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	: ๙.๘.เอก.ปวศ., ป.ธ.๔,พ.ธ.บ.(ปริญญา)
เข้าศึกษาต่อเมื่อ	: ๑ มิถุนายน ๒๕๔๒
วันสำเร็จการศึกษา	: ๓ เมษายน ๒๕๔๖
ประวัติการทำงาน	- วิทยากรอบรมโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน - วิทยากรอบรมนักเรียนตามโรงเรียน - อาจารย์สอนพระวินัย